

MIEJSCA PAMIĘCI ZWIĄZANE Z "BITWĄ WARSZAWSKĄ - 1920r"

ALEKSANDRÓW (część miasta RADZYMIN, w 1920r. folwark ok. 2 km na zach. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - wieś zdobywa 243 Piotrogradzki Pułk dowodzony przez Terientiewa.

15.VIII.1920r. - pod wsią 5.i 6.kompania z 28. pułku strzelców kaniowskich ulega przewadze 241.pułku radzieckiego. Stąd już o zmroku rozpoczął się szturm pułku grodzieńskiego na Radzymin.

ALEKSANDRÓW (wieś na wsch. brzegu Kanału Żerańskiego, ok. 2 km na pld. od Nieporętu, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - patrz IZABELIN.

ANDRZEJEWO (wieś gm. nad rz.Brok Mały, woj. łomżyńskie)

ANIELEWO - patrz BRODNICA

AUGUSTÓW (m. gm. i pow., woj. podlaskie)

• **ul. Hoża 7.** Muzeum Ziemi Augustowskiej.

BENIAMINÓW (wieś ok. 5 km na pñ.-zach. od Radzymina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na bezpośrednim przedpolu II linii obrony polskiej. Znajdujący się tu fort wchodził w skład tej linii obrony i był obsadzony przez 48pp, skutecznie broniony cały okres walk na przedmościu Warszawy.

15.VIII.1920r. - o świcie 29.psk mjr.S.Waltera zajął fort Beniaminów i stąd ruszył do natarcia na Dąbkowiznę i Wólkę Radzyminską.

16.VIII.1920r. - o świcie fort atakowany był bez powodzenia przez 63 Bryg. Strzelców.

BIAŁA PODLASKA (m. woj. nad rz.Krzna)

1.VIII.1920r. - po wejściu do miasta wojska bolszewickie zostały zaskoczone kontruderzeniem Poleskiego Zgrupowania Sikorskiego i zepchnięte ponownie za Bug.

17.VIII.1920r. - wyzwolenie miasta przez 1DPLeg.

BIAŁEBŁOTO-STARA WIEŚ (wieś, ok. 18 km na pñ.-wsch. od Wyszkowa, woj. ostrołęckie)

BIAŁYSTOK (m. woj. i pow., woj. podlaskie)

28.VII.1920r. - miasto zajmuje Armia Czerwona. W mieście od 30.VII do 20.VIII.1920r. działa Tymczasowy Komitet Robotniczej Polski, którego przewodniczącym był J.Marchlewski. Siedzibą TKRP był Pałac Branickich.

22.VIII.1920r. - całodzienną bitwę o Białystok toczy 1.batalion 1.ppLeg. Kpt. Marskiego-Marjańskiego (zginął w obronie Zarządu Miejskiego, łącznie poległo 28 żołnierzy polskich).

25.VIII.1920r. - miasto obsadziła 21 dywizja polska.

• **Rynek Kościuszki** (dz.Śródmieście).

Pomnik Marszałka Józefa Piłsudskiego. Odślonięty został 11.XI.1991r. Jest to pierwszy, wystawiony po II wojnie światowej pomnik marszałka, wykonany przez artystę Jana Wakulińskiego. Na frontonie cokółu napis:

"JÓZEF PIŁSUDSKI/ MARSZAŁEK POLSKI/ 1867-1935".

• **ul. Adama Mickiewicza 2A** (dz. Śródmieście).

Na ścianie dawnego seminarium nauczycielskiego im.Króla Zygmunta Augusta (ob. budynek Akademii Medycznej), od strony pałacu Branickich, ponownie umieszczono starą tablicę pamiątkową z napisem: "Ś.+P./ ROMAN HRYNIEWIECKI/ ZBIGNIEW ROSZCZYK/ UCZNIOWIE SEMINARIUM, HARCERZE/ ŻOŁNIERZE ARMII OCHOTNICZEJ/ POLEGLI W OBRONIE KRAJU/ W SIERPNIU 1920." Jest to oryginalna, przedwojenna tablica, przechowana do obecnych czasów przez jednego z miejscowych przewodników.

• **ul. kpt. Władysława Wysockiego** (dz.Pietrasze).

Cmentarz komunalny. Po lewej stronie głównej alei znajduje się wspólna kwatera poległych żołnierzy z 1920r., września 1939r. oraz członków ruchu oporu. W 50-tą rocznicę września 1939r. społeczeństwo

Białegostoku ufundowało przed kwaterą głaz pamiątkowy z tablicą o treści: "W mogiłach tych obok 72 żołnierzy z 1920r., pochowano 100 nieznanych żołnierzy z września 1939r. poległych w obronie Białegostoku. Pochowano tu również lotników: kpt.Seweryna Łaźniewskiego i ppor.Eugeniusza Chojnackiego, którzy 3.IX. stoczyli śmiertelny bój nad miastem z niemieckim pilotem i spadli w rejonie Wasilkowa.". Z okresu wojny polsko-bolszewickiej jest tu 13 mogił zbiorowych nieznanych żołnierzy.

• **ul. 11 Listopada róg ul.Zwierzynieckiej** (dz.Zwierzyniec).

Cmentarz wojskowy. W głównej alei po stronie lewej znajduje się kwatera poległych żołnierzy WP z pomnikiem wystawionym w 1931r. wg projektu inż.Jarosława Giryn. Pomnik ten to pionowa płyta z kamienia, do której przymocowana jest tablica z białego marmuru z napisem: "Niezanemu / żołnierzowi / - / wolna Polska / 1914-1920". Jest to podobno przedwojenna tablica, która znajdowała się przed ratuszem. Poniżej tej tablicy jest następujący napis wykonany na płycie: "Tablicę w tym miejscu / ustawiono w 70 rocznicę / odzyskania niepodległości / 11 listopada 1988 roku".

• **ul. Szosa Północno-Obwodowa.**

Przy skrzyżowaniu z Al. Tysiąclecia Państwa Polskiego, za wiaduktem kolejowym, ok. 150 m w górę znajduje się krzyż metalowy poświęcony pomordowanym 16-tu mieszkańcom Białegostoku w dniu 20.VIII.1920r. Do ok. 1947r. stał tu pomnik, wystawiony przed II woj. św. W dniu 19.VIII.1990r. o godz. 16 odsłonięto i poświęcono nowy pomnik ku czci pomordowanych w 1920r. Jest to forma kapliczki, w kształcie sześcioboku, zwieńczonego u góry metalowym krzyżem, z dużymi ostrołukowymi otworami z czterech stron. W tylnej części jest niewysoki murek, na którym umieszczona jest tablica z napisem:

"Ś.+P./ PODCZAS NAJAZDU BOLSZEWICKIEGO NA TEM MIEJSCU/ ZOSTALI ZAMORDOWANI W DNIU 20.VIII.1920R./1.Ks.R.Knobelsdorf 2.K.Berent 3.M.Falkowski 4.J.Grabowski 5.B.Jarosławski 6.J.Karpowicz 7.Z.Olejnik 8.J.Oponowicz 9.H.Ostrowski 10.F.Ostrowski 11.A.Podolski 12.S.Russ 13.J.Zarzecki 14.major nazw. nieznane 15.porucznik. nazw. nieznane 16.I.Firer / CZEŚĆ ICH PAMIĘCI!/ Pomnik ten w dziesięcioletnią rocznicę mordu ofiarność/ całego społeczeństwa Białostockiego ufundowała". Po prawej stronie powyższej tablicy umieszczona jest mniejsza tablica z napisem:

"POMNIK TEN ODBUDOWANO/ W 70 ROCZNICĘ WOJNY/ POLSKO-BOLSZEWICKIEJ/ STARANIEM MIESZKAŃCÓW/ MIASTA BIAŁEGOSTOKU/ BIAŁYSTOK 20 SIERPNI 1990R."

• **ul. Władysława Raginisa** (dz.Wygoda).

Cmentarz rzymsko-katolicki (farny). Po lewej stronie kaplicy cmentarnej, przy samym murze ogrodzenia usytuowana jest wspólna kwatera żołnierzy poległych w roku 1920 i 1939. Z roku 1920 są tam 23 groby, w tym zidentyfikowane są trzy pojedyncze i jeden poczwórny, pozostałe groby to żołnierzy nieznanych. Łącznie spoczywa tu 111 poległych. Po prawej stronie kwatery znajduje się pomnik składający się z dwóch głazów narzutowych ustawionych na wspólnym cokole. Na lewym głazie umieszczono wizerunek orła legionowego, a na prawym - orła wojskowego z 1939r. Na tablicy ułożonej na cokole widnieje napis:

"W GROBACH TYCH POCHOWANO STUKILKUDZIESIĘCIU ŻOŁNIERZ NIEZNANYCH, POLEGŁYCH W 1920r. I 1939r., KTÓRZY ODDALI SWE ŻYCIE W OBRONIE OJCZYZNY. O PANIE, PRZYJM ICH NAJWYŻSZĄ OFIARĘ."

• **ul. Warszawska 8.**

W holu zygmunto-wskim VI Liceum Ogólnokształcącego im.Króla Zygmunta Augusta znajduje się pamiątkowa tablica z napisem:

"D.O.M. (=Bogu Najlepszem i Najwyższemu)/ DULCE ET DECORUM PRO PATRIA MORI/ W WALKACH O CAŁOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI/ W LATACH 1918-1920 BOHATERSKO SWOJE ŻYCIE ODDALI:/ +>+>+>+>+>+> NAUCZYCIELE <+<+<+<+<+<+</ DR ŻOŁATKOWSKI ALFRED ZŁOTY OLGIERD/ +>+>+>+>+> UCZNIOWIE <+<+<+<+<+<+</ GAWINA STANISŁAW JUSZKIEWICZ JAN/ ŚWIEŻYŃSKI WITOLD WOJCIUL STANISŁAW/

SOJKO KAROL BILICKI SEWERYN/ KU UCZCZENIU ICH WIELKIEJ OFIARY NA OŁTARZU MIŁOŚCI OJCZYZNY/ ZŁOŻONEJ. TABLICĘ TĘ UFUNDOWALI W ROKU 1927 GIMNAZJUM PAŃSTWOWE/ IM. KRÓLA ZYGMUNTA AUGUSTA".

• **ul. Zwycięstwa.**

Przed budynkiem nr 20 znajduje się krzyż z tabliczką o treści: "TU SPOCZYWAJĄ NIEZNANI ŻOŁNIERZE". Z przodu ogrodzenia okalającego krzyż umieszczone są dwie tabliczki. Jedna, umieszczona centralnie nad datą 1920r. o treści: "GRÓB NIEZNANYCH ŻOŁNIERZY POLEGŁYCH ZA OJCZYZNĘ W 1920R.", druga, z lewej strony ogrodzenia z napisem: "W 63 ROCZNICĘ ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI/ KZ NSZZ "SOLIDARNOŚĆ" PRZY BZPT "UNITRA-BIAZET". Jest to prawdopodobnie pierwsze miejsce pochówku żołnierzy poległych w dniu 22.08.1920r. W dniu 25.05.1931r. odsłonięto w tym miejscu jeden z dwóch krzyży-pomników upamiętniających walki w okolicach pobliskiego dworca PKP.

BIELSK (wieś gm. ok. 16km na pñ. od Płocka, woj. płockie)

14.VIII.1920r. - do wsi wkroczyły oddziały bolszewickie ogałając miejscowe sklepy. Powstał rewolucyjny komitet.

BIELSK PODLASKI (m. nad rz. Białą, woj. podlaskie)

28.VII.1920r. - oddziały IV i XV Armii Czerwonej zajęły miasto. W mieście powołano Powiatowy Wojenno-Rewolucyjny Komitet. W tym czasie w mieście działał rewolucjonista Aron Lewartowski.

20.VIII.1920r. - bój z cofającą się XVI Armią Czerwoną i zajęcie miasta przez wojsko polskie.

BIEŻUŃ (wieś gm. nad rz. Wkrą, woj. mazowieckie)

BIRKENKO - patrz BRZEZINKI.

BŁONIE (m., woj. mazowieckie)

BOBROWNIKI (wieś nad rz. Wieprz, ok.7 km na wsch. od Dębina, woj. lubelskie)

• W okresie międzywojennym we wsi wzniesiono pomnik pamięci bitwy pod Dęblinem w dniu 16 sierpnia 1920r.

BOBROWNIKI (wieś na prawym brzegu Wisły, woj. wrocławskie)

14.VIII.1920r. - 10-ta Dyw. "Kawkor" Gaja zajęła wieś i rozpoczęła bój o przeprawę na Wiśle.

BOĆKI (wieś gm., ok. 16 km na pñ.-zach. od Bielska Podlaskiego, woj. podlaskie)

BOGUCIN (wieś, ok.5km. na pñ. od Włocławka, woj. wrocławskie)

14.VIII.1920r. - wojska bolszewickie zajmują wieś.

BOLIMÓW (wieś gm., ok. 18 km na wsch. od Łowicza, pow. skierniewicki, woj. łódzkie)

• pl. T. Kościuszki róg ul. Skierniewickiej. Na budynku przedszkola umieszczona jest żeliwna tablica z napisem: "Polegli za wolność Ojczyzny / obywatele gminy Bolimów, / w okresie walk 1914-1920 roku / (9 nazwisk + 9 nazwisk) / w XX rocznicę odzyskania niepodległości / dla upamiętnienia ich bohaterstwa, tablicę / tą ufundowało społeczeństwo gminy / Bolimów, dnia 11 listopada 1938 roku".

BORKOWO (wieś na prawym brzegu rz. Wkry, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - w rejonie wsi duże straty poniósł 1 Syberyjski Pułk Piechoty dowodzony przez mjr Franciszka Dindorf-Ankowicza ze składu Bryg. Syberyjskiej płk. Rumszy, a radziecka 11 Dyw. strzelców przedostała się na zachodni brzeg Wkry.

15.VIII.1920r. - ciężkie straty poniosła Ochotnicza Dyw. Piechoty ppłk Adama Koca oraz 9-ta Dyw. Piechoty płk. Aleksandra Luczyńskiego. Wieś przechodziła z rąk do rąk, ale w końcu została w polskich rękach. Część poległych pochowano w Cieklinie.

• Na placu przed sklepem znajduje się pomnik. Jest to głaz z wyrytym na szczycie krzyżem, a poniżej tablica z napisem: "Cześć poległym za Ojczyznę/ z gminy BŁĘDÓWKO w 1918-1920R/ (8 nazwisk)/ RODACY 11 listopad 1938R.". Teren ogrodzony siatką. Z przodu niedawno postawiony brzożowy krzyż. W dniu 17 sierpnia 2000r. odsłonięto nowy pomnik.

BRAŃSK (m. nad rz. Nurzec, woj. podlaskie)

BRAŃSZCZYK (wieś gm. nad rz. Bug, pow. wyszkowski, woj. mazowieckie)

• Cmentarz rzymskokatolicki; położony w pñ.-zach. części wsi, na wzgórzu, ok. 1 km od kościoła, przy szosie prowadzącej do Trzcianka. W zach. części cmentarza znajduje się zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych w 1920r.

BRODNICA (m. pow. nad rz. Drwęcą, woj. kujawsko-pomorskie)

15.VIII.1920r. - miasta przed atakiem 12 Dyw. Strz. IV Armii Czerwonej bronią dwie kompanie Straży Obywatelskiej z Brodnicy i jedna z Górzna oraz dwie kompanie WP dysponujące dwoma karabinami maszynowymi. Ok. godz. 18 Polacy wycofali się w kierunku Tivoli. Po zdobyciu Brodnicy wojska sowieckie posuwały się na zach. i płn.-zach. Zajęły Grzybno, Kruszyny Szlacheckie, Anielewo, Żmijewko oraz Brzezinki (zwane wówczas Birkenkiem).

18.VIII.1920r. - Utworzona grupa operacyjna pod dowództwem płk. Witolda Aleksandrowicza, w celu zahamowania marszu wroga i odzyskania Brodnicy, rozpoczęła rano o godz. 4 działania ofensywne w okolicach Wichulca przeciw 18 Dyw. z IV Armii Czerwonej. Walki zakończyły się pełnym sukcesem - zdobyto utracone tereny pod Brodnicą, a miasto wyzwolono między godz. 18 a 19. W brodnickiej bitwie brały polskie jednostki: 215 pułk ułanów wielkopolskich, 262 i 359 pułki piechoty, 214 pułk artylerii polowej oraz załoga pociągu pancernego "Wilk". Męstwem wyróżnili się młodzi ochotnicy - kawalerzyści z 215 pułku ułanów i z 359 pułku piechoty. Straty wroga wyniosły 400 zabitych, w tym trzech oficerów niemieckich. Straty polskie - 35 poległych, z których 31 spoczywa na cmentarzu wojskowym w Brodnicy.

- ul. Świerkowa. Cmentarz Wojskowy w Lasku Miejskim: kwatery 31 żołnierzy polskich poległych w dniu 15.VIII.1920r. kapliczka wzniesiona w r. 1927, wewnątrz której znajdują się trzy nowe tablice pamiątkowe wmurowane w 1990r., a na jednej z nich umieszczono nazwiska poległych. Dwie pierwotne spiżowe tablice z nazwiskami poległych zniszczyli w 1939r. hitlerowcy.

- Przed II wojną światową w mieście stał pomnik poświęcony poległym żołnierzom 67 Pułku Piechoty. Pomnik odsłonięto 23.V.1937r., a na początku okupacji został rozebrany. Na jego miejscu po II wojnie św. ustawiono pamiątkowy głaz poświęcony poległym i zamordowanym w latach 1939-1945.

BROK (m. gm. na prawym brzegu Bugu, pow. ostrowski, woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - 15.DP opanowała miasto.

BRONOWO (wieś, ok. 20 km na wsch. od Łomży, gm. Wizna, pow. łomżyński, woj. podlaskie)

- Cmentarz rzymskokatolicki: grób ppor. Edmunda Ptaszyńskiego z 9 Pułku Legionów zmarłego 10.X.1920r. wskutek ran odniesionych w walce z bolszewikami.

BRWINÓW (m., woj. mazowieckie)

- pl. 1 Maja (rynek). W kościele parafialnym w kruchcie znajduje się tablica z napisem: " + / W obronie Ojczyzny śmiercią walecznych / polegli w latach 1918-1920 mieszkańcy / Parafii Brwinów: / (15 nazwisk) / Cześć ich pamięci 11-XI-1930".

- pl. 1 Maja. Na brzegu skweru znajduje się pomnik z popiersiem J. Piłsudskiego. Z prawej strony pomnika umieszczona jest tablica z napisem: "W X tą rocznicę / odparcia / najazdu Rosji / Bolszewickiej / na Polskę / 1920-1930", a z lewej strony tablica z napisem: "Pamięci poległych / w walkach o wolność / 1914-1920 / mieszkańców Brwinowa / (15 nazwisk)". Pomnik ten zbudowano w 1930r., zdemontowano go w 1947r., a odrestaurowano go w 1988r..

BRZEŚĆ (ros. BRIEST, m. nad Bugiem przy ujściu rz. Muchawiec; do Polski należało od 1921r. do 28.IX.1939r. kiedy to twierdzę obsadzili Rosjanie. Obecnie miasto na Białorusi.)

19.VIII.1920r. - 3.DPLeg. opanowała miasto, a następnie, już nocą atakiem na bagnety zdobyła cytadelę i forty twierdzy.

BRZYZINKI (w 1920r. zwane BIRKENKO, wieś ok. 8 km na płn. od Brodnicy, woj. kujawsko-pomorskie)

15.VIII.1920r. - patrz BRODNICA.

BRZYZINY (wieś ok. 14 km na zach. od Mińska Maz., woj. mazowieckie)

17.VIII.1920r. - ok. godz. 10 grupa ppłk. St. Wrzalińskiego przełamała silny opór oddziałów XVI Armii Czerw. i zdobyła wieś. Patrz MIŃSK MAZOWIECKI.

BYDGOSZCZ (m. woj. nad Wisłą, przy ujściu rz. Brdy)

- ul. Artyleryjska. Cmentarz nowofarny: Groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

CEGIELNIA (wieś pod Radzyminem, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - wieś jest punktem koncentracji żołnierzy 46pp wypartego wieczorem z Radzymina.

14.VIII.1920r. - polskie natarcie zmusza 61 i 62 Bryg. Strzelców do ucieczki w kierunku Radzymina. Po południu wieś została zaatakowana i zdobyta przez pułki 241 i 242 z 81 Bryg. Strzelców.

15.VIII.1920r. - wczesnym rankiem wieś została odbita. Po południu we wsi odbyła się koncentracja oddziałów polskich, skąd o zmroku zaatakowały one m.in. miejscowość Ciemne (pułk wileński).

- Na skraju wsi, po prawej stronie szosy jadąc do W-wy, na niewielkiej wydmie stoi wysoki, metalowy krzyż upamiętniający toczony w tym miejscu walki 13 i 15.VIII.1920r. Pod krzyżem na ocementowanej

ścianie umieszczone są dwie tablice. Na lewej tablicy jest napis: "Polsko... / wszak myśmy / z Twego zrobili nazwiska / pacierz, co płacze i płomień co błyska / J.Słowacki", a na prawej tablicy - "Chwalebnie broniącym / Ojczyzny w 1920 roku / w 70 rocznicę / Bitwy pod Radzyminem / Rodacy / 15 sierpnia 1990".

CEGLÓW (wieś gm., ok.12 km na wsch. od Mińska Maz., pow. miński, woj. siedleckie)

13.VIII.1920r. - rankiem linia polskich straży tylnych została sforsowana przez wojska bolszewickie.

CHELMŹA (m. gm., pow. toruński, woj. kujawsko-pomorskie)

• pl. Wolności 16, róg ul. gen. Hallera. Na frontowej ścianie budynku tablica „z 1920r.”.

CHOROSZCZ (m., woj. podlaskie)

CHORZELE (m. gm. nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - bój toczy 201 pp, który wyniku przewagi wroga musiał się wycofać. W potyczce tej poległ Zdzisław Walc, który pochowany jest w Warszawie na cmentarzu Kalwińskim.

23.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja masakruje pod Chorzelami polski pułk z Brygady Syberyjskiej i ucieka.

• Cmentarz rzymskokatolicki. Przy alei w kierunku wsch.-zach. znajdują się kwatery i pomnik żołnierzy polskich poległych w 1920r. Na pomniku umieszczony jest następujący napis: "Za Ojczyznę/ Braciom Poległym / w dniu 23 sierpnia 1920r./ Rodacy." i " Bohaterom / Brygady Syberyjskiej / poległym na polu chwały / pod Chorzelami / dnia 23 sierpnia 1920r. / w obronie Ojczyzny i Wolności / Ā / Spoczywają:/ por. Mieczysław Karczewski / i 73 szeregowych".

CIECHANÓW (m. pow. nad rz. Łydynią, woj. mazowieckie)

8.VIII.1920r. - Miasto opuścił 203 Pułk Ułanów z Kalisza, którym dowodził mjr Zygmunt Podhorski. Wystraszeni mieszkańcy oczekiwali wejścia bolszewików. W Ciechanowie ulokował się sztab IV Armii Czerwonej z jedyną radiostacją na tych terenach mającą łączność ze sztabem gen. Tuchaczewskiego znajdującym się ok. 700km na wschód. Działał Komitet Rewolucyjny, m.in. Gogolewski, Krajewski, Proszek, Tomaszewski oraz Marceli Nowotko.

15.VIII.1920r. - 203 pułk ułanów z 8 brygady jazdy gen. Karnickiego zdobywa miasto, gdzie była kwatera dowództwa sowieckiej IV Armii Szuwajewa, która nie otrzymała żadnego ostrzeżenia, Szuwajew prawdopodobnie był zmuszony zniszczyć radiostację. Gen. Karnicki zdobył sowieckie plany i szyfry. Po oddaniu władzom miejskim zdobytych dużych ilości zapasów IV Armii Czerw. kawaleria polska opuściła miasto. Miasto ponownie bez walki opanowała 33dyw. Oskara Stiggi z XV Armii Czerw.

19.VIII.1920r. - bój z XV Armią Czerwoną w rejonie Ciechanowa.

20.VIII.1920r. - wojska polskie wyparły z miasta oddziały sowieckie.

• ul. Augustiańska. Wewnątrz poaugustiańskiego kościoła pw. Św. Tekli, po prawej stronie głównego wejścia (na płu. ścianie) umieszczona jest tablica ku czci harcerzy ciechanowskich poległych w latach 1918-1920.

• ul. Ks. Ściegiennego 2. Na ścianie budynku, będącym w okresie 6-20.VIII.1920 siedzibą Rejonowego Komitetu Rewolucyjnego, w latach 1960-91 była umieszczona tablica mówiąca o tym fakcie. Obecnie tablica ta jest przechowywana w miejscowym Muzeum Okręgowym.

• ul. Zamkowa 2. Przy bramie zamku w latach 1958-91 wmurowana była tablica upamiętniająca rozstrzelanych w 1920r. siedmiu członków Rejonowego Komitetu Rewolucyjnego. Tablicę tę odsłonięto w 1958r. w 40-tą rocznicę powstania KPP. Obecnie tablica ta jest przechowywana w miejscowym Muzeum Okręgowym.

CIECHOSZKI (.....)

22.VIII.1920r. - boje z wycofującym się "Kawkor" Gaja.

CIEKSYN (wieś nad rz. Wkrą w okolicach Nasielska, gm. Nasielsk, pow. nowodworski, woj. mazowieckie)

• Cmentarz grzebalny. Na grobach żołnierzy polskich poległych w pobliskim Borkowie znajduje się pomnik, na którym umieszczony jest napis: "85 bohaterom poległym za Ojczyznę 15 sierpnia 1920r. Cześć!".

CIEMNE (wieś ok. 3 km na pld. od Radzymina, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - po południu wieś została zajęta przez bolszewickie jednostki 21 Dyw. strzeleckiej.

15.VIII.1920r. - ok. godz. 7.00 do natarcia na Radzymin ruszył Wileński Pułk Piechoty. Jego 3 bat. nacierający po prawej stronie szosy warszawskiej pod wsią Ciemne walczył na bagnety o zdobycie skraju lasu. W ataku tym poległ d-ca kompanii

pchor. Łachowicz. Część wydzielonych sił 3-go bat. uwikłała się w przewlekłe walki o wieś Ciemne, a pozostała część nacierała na Radzymin.

CYCÓW (wieś gm.ok. 30 km na pñ.-zach. od Chełma, pow. łączyński, woj. lubelskie)

16.VIII.1920r. - Na kierunku Siedliszcze - Cyców - Wisznica nacierała 4 bryg. jazdy płk. Nieniewskiego. Rano 3 pułk ułanów tej brygady rozpoczął ciężkie walki o opanowanie Cycowa. Dobrze przygotowana obrona 172 radz. brygady strzelców odparła uderzenie polskie. Dopiero manewr skrzydłowy 7 pułku ułanów, a zwłaszcza szarża 1 szwadronu rozstrzygnęła bitwę na korzyść Polaków.

- Cmentarz wojenny z lat 1915-1920. Pomnik odrestaurowany ku czci poległych w bitwie pod Cycowem. Na pomniku tablica z napisem: "CHWAŁA/ BOHATEROM/ WOJNY 1920 R."

CZARNA (wieś nad rz. Czarną, ok. 3 km na pñ. od Wołomina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przechodziła tu I polska linia obrony położona pomiędzy osadą Czarna Stara oraz osadą Czarna Nowa. Odcinka tego broniła 1 komp. 47pp.

15.VIII.1920. - po południu o Czarną Nową toczyły się walki z pododdziałami 2 Dyw. Strzel., które uzyskały tu krótkotrwałe powodzenie.

CZARNA BIAŁOSTOCKA (m., woj. podlaskie)

CZARTORIA (wieś, gm. Miastkowo, pow. łomżyński, woj. podlaskie)

- Cmentarz wojskowy z 1920r. Usytuowany jest w lesie na na pñd. od wsi, ok. 100 m od zabudowań p.Korytkowskiego. Cmentarz jest w formie kwadratu 15x15m, ogrodzony siatką na słupkach betonowych, brama żeliwna kuta. Powstał latem 1920r. wokół zachowanego wotywnego krzyża żeliwnego ustawionego na kamieniu polnym z wyrytą datą 1888r. W pñd. części znajduje się zbiorowa mogiła kilkudziesięciu żołnierzy polskich poległych w 1920r.

CZERWONKA (wieś ok 7 km na zach. od Sokołowa Podl., pow. sokołowski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz. groby żołnierzy WP poległych w wojnie 1920r.

CZUBIN (wieś ok. 3 km na pñd.-wsch. od Błonia, woj. mazowieckie)

- We wsi znajduje się pomnik z kamienia polnego, na którym umieszczona jest tablica z napisem: "Poległym obrońcom / Ojczyzny / w walce o niepodległość / w latach 1914-1920 / mieszkańcy gminy / Helenów / odnowa 1971r."

CZYŻEW OSADA (wieś gm. nad rz. Brok, woj. łomżyńskie)

DALEKIE (wieś gm., ok. 15 km na pñ. od Wyszkowa, woj. ostrołęckie)

DASZA - patrz DASZE.

DASZE (w 1920r. DASZA; wieś położona ok.37 km na pñ.-wsch. od Siemiatycz, woj. podlaskie)

DĄBIA - patrz STARA DĄBIA.

DĄBKOWIZNA (wieś na linii kolejowej Nieporęt-Radzymin, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez leśniczówkę Dąbkowizna przechodziła II linia polskiej obrony, broniona przez oddziały 46.pp.

13.VIII.1920r. - wieś zdobywa 243 Piotrogradzki Pułk dowodzony przez Tierentiewa.

14.VIII. 1920. - wieś zajęły pododdziały 81 Bryg. Strzel., niszcząc znajdujący się tam polski węzeł łączności.

15.VIII.1920r. - Przed świtem 29 pułk mjr. Stefana Waltera z 10.DP przez fort Beniaminów uderzył na Dąbkowiznę. Po krótkiej walce zdobył wieś i wyszedł na pñ. przedpoła Wólki Radzywińskiej.

DĄBROWA (wieś, ok. 20 km. na pñd. od Mławy, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: pomnik na grobie nieznanymi żołnierzy polskich poległych w 1920r., odsłonięty w 1928r.

DĄBROWA BIAŁOSTOCKA (m., woj. podlaskie)

Ź Pomnik "Poległym i pomordowanym za wolność Ojczyzny".

DĄBSK - patrz DĘBSK

DĄBRÓWKA (wieś gm., woj. ostrołęckie)

12.VIII.1920r. - wieczorem straże przednie wojsk bolszewickich prawie bez oporu sforsowały przechodzącą przez wieś linię polskich straży tylnych.

15.VIII.1920r. - w okolicach Dąbrówki polski samolot startujący z Mokotowa obrzucił bombami nieprzyjacielskie tabory.

DĘBE (wieś, na pñ. brzegu Narwi, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - skuteczna obrona betonowego fortu. który w znacznym stopniu przetrwał do naszych czasów. Fort ten zbudowali Rosjanie wg projektu Wieliczki na przełomie XIX i XXw. celem umocnienia linii fortecznej Zegrze - Modlin.

DĘBE WIELKIE (dawniej DEMBE, wieś gm., ok. 7 km na zach. od Mińska Maz., woj. mazowieckie)

17.VIII.1920r. - polska 15.DP przy wsparciu czołgów przerwała front 10.dyw. strzelców i zdobyła wieś. Patrz MIŃSK MAZOWIECKI.

- Cmentarz: bezimienne groby poległych w 1920r. bolszewików.

DĘBLIN (m. u ujścia rz. Wieprz do Wisły, pow. rycki, woj. lubelskie)

13.VIII.1920r. - patrz IRENA.

16.VIII.1920r. - o godzinie 4 rano 21 Dywizja Piechoty gen.Andrzeja Galicy jako pierwsza rozpoczęła bitwę pod Dęblinem.

- Przy fosie, po prawej stronie wejścia do twierdzy, usytuowany jest pomnik 15 pp. W dolnej jego części umieszczona jest tablica z napisem:

"(Krzyż Virtuti Militari)/ BOHATEROM/ 15 P.P./ POLEGŁYM/ 1918-1920/ TOWARZYSZE BRONI/ 1924", a po lewej stronie - tablica z napisem: "ŻOŁNIERZOM/ 15 PUŁKU PIECHOTY/ WILKÓW/ POLEGŁYM W WALCE/ O NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI/ W LATACH 1792-1945/ SPOŁECZEŃSTWO/ I TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ/ DĘBLINA/ 1989". Przed II wojną światową obelisk tego pomnika był zwieńczony trzema sylwetkami żołnierzy wykonanych z brązu i orłem wzbijającym się do lotu.

- ul. Buczka róg ul. Kościuszki. Na brzegu parku znajduje się głaz-pomnik z tablicą o treści:

"(stylizowany orzeł z koroną) / (dwie skrzyżowane buławy otoczone wieńcem z liści) / W TYM DOMU KWATEROWAŁ / NACZELNY WÓDZ / JÓZEF PIŁSUDSKI / 12 I 13 SIERPNIA 1920 ROKU / W PRZEDDZIEŃ DECYDUJĄCEGO / NAD ROSJĄ ZWYCIĘSTWA / - / POTOMNYM KU PAMIĘCI / ZWIĄZEK REZERWISTÓW / W DĘBLINIE / 12.V.1937". Z lewej strony głazu napis: "TABLICA TA W LATACH / 1937-1944 / BYŁA UMIESZCZONA W POBLIŻU NA BUDYNKU / POCZTY ZBURZONYM W 1944R. / DO 1989R. PRZECHOWYWANA PRZEZ / MIESZKAŃCÓW DĘBLINA ŚWIADCZY, ŻE / POLSKA POWSTAŁA BY ŻYĆ / W 71 ROCZNICĘ / ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI / RODACY".

- Cmentarz komunalny. Kwatera żołnierzy WP poległych w 1920r.

- Cmentarz Balena? (pod wiaduktem?). Pochowano tu żołnierzy WP poległych w sierpniu 1920r.

DĘBSK (w 1920r. DAŃSK, wieś ok. 7 km na zach. od Mławy, woj. mazowieckie)

22.VIII.1920r. - patrz WYSZYNY.

DŁUGA KOŚCIELNA (wieś, 2 km. na pn.-zach. od PKP Halinów, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - w okolicy miały miejsce działania wojenne.

DŁUGOSIODŁO (wieś gm. ok. 22 km na pñ.-wsch. od Wyszkowa, pow. wyszkowski, woj. mazowieckie)

9.VIII.1920r. - nastąpiło silne natarcie oddziałów bolszewickich, stoczono zaciekle dwudniowy bój pod wsią. Polacy wspomagani byli przez pancernki, które do ostatniej chwili podjeżdżały do bolszewickich pozycji i ostrzeliwały je.

DOBCZYN (wieś gm. na pñ.-wsch. od Wołomina, woj. mazowieckie)

DOBRE (wieś gm. ok.26 km na pñ.-zach. od Węgrowa, pow. miński, woj. mazowieckie)

- ul. Kilińskiego (przy Rynku). Pomnik poświęcony poległym w latach 1914-1920 i żołnierzom AK.

DOBRZYŃ NAD WISŁĄ (m. gm. na prawym brzegu Wisły, ok. 20 km na wsch. od Włocławka, pow. lipnowski, woj. kujawsko-pomorskie)

VIII. 1920r. - pod miasto, Wisłą popłynęły statki pancerne "Stefan Batory" i "Wawel" oraz motorówki nr 3 i nr 18 w celu spatrolowania nadbrzeżnych okolic. Na brzeg wysłany został patrol złożony z 10 ludzi. Doszło do wymiany ognia z kawalerią sowiecką, która chciała odciąć ten patrol od rzeki.

14.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja zajmuje miasto.

DOŁUBOWO (wieś, ok. 15 km na pñ. od Brańska, woj. podlaskie)

DROBIN (wieś gm., ok. 10 km. na pñ.-zach. od Raciąża, pow. plocki, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - pod wsią, 8 polskich samochodów pancernych znajdujących się na tyłach wojsk bolszewickich, stoczyło dwugodzinny bój z 157 i 158 pułkiem sowieckim, wywołując u nieprzyjaciela zamieszanie i dezorientację.

- W kościele parafialnym jest marmurowa tablica z napisem: "Śp. Artur Gierzyński uczeń Gimnazjum Plockiego poległ w obronie Ojczyzny z bolszewikami w Gostominie starostwa ciechanowskiego dn. 18 Sierpnia 1920 roku. Rodzina."

DROHICZYN (m. gm. nad Bugiem, pow. siemiatycki, woj. podlaskie)

18.VIII.1920r. - 1PPLeg z 1 Dyw. Piech. Leg. ze składu 2 Armii WP stoczył bitwę z oddziałami piechoty sowieckiej z XVI Armii Czerwonej. W walce brała udział grupa polskiej jazdy mjr.Feliksa Jaworskiego.

19.VIII.1920r. - zdobycie miasta i mostu na Bugu przez WP.

DUBIENKA (wieś gm. przy ujściu rz. Wełnianki do Bugu 42 km na płd.-wsch. od Chełma, pow. chełmski, woj. lubelskie)

13.VIII.1920r. - w boju pod Dubienką poległ mjr Waclaw Drojewski, dow. Ochotniczego Wołyńskiego Pułku Piechoty im.St.Batorego. Wśród jego dokumentów oddział rozpoznawczy XII Armii Czerwonej odnalazł rozkaz operacyjny ujawniający polski zamiar kontrofensywy znad Wieprza. Dowództwo radzieckie dokument ten potraktowało jako mistyfikację ze strony polskiej i nie podjęło żadnych działań, które mogłyby przekreślić polskie zamiary.

DULSK (wieś, ok. 6 km na płd.-wsch. od Golubia-Dobrzynia, gm. Radomin, pow. golubsko-dobrzyński, woj. kujawsko-pomorskie)

- Obok cmentarza grzebalnego znajduje się kopiec, na którym umieszczona jest tablica z napisem: "Poległym w obronie Ojczyzny w latach 1918-1920 ...(8 nazwisk)... Cześć ich pamięci."

DYBÓW - patrz STARY DYBÓW

DZIAŁDOWO (m. pow. nad rz. Działdówką - nazwa górnego biegu rz. Wkry, woj. warmińsko-mazurskie)

VIII.1920r. - Stacjonuje tu zgrupowanie gen. Habichta.

18.VIII.1920r. - 12-ta Dywizja IV Armii Czerwonej okupuje miasto.

EMÓW (wieś przy ujściu rz. Mieni do Świdra, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się w punkcie styku I i II linii polskiej obrony. Pozycje bronione były przez oddziały 15.DP, do bezpośrednich walk nie doszło.

FRANKOPOL (osada, ok. 3 km na wsch. od Skrzyszewa, na lewym brzegu Bugu, gm. Repki, pow. sokołowski, woj. mazowieckie)

18-19.VIII.1920r. - patrz SKRZESZEW.

GARWOLIN (m. pow. nad rz. Wilgą, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - wczesnym rankiem z rejonu Dębina 14.DP gen. Konarzewskiego rozpoczęła atak w kierunku Garwolina. Po stoczeniu - we współdziałaniu z 15.pułkiem ułanów - bojów pod Sokołowem, Łaskarzewem, Swatami i Dębem w krótkiej walce opanowała Garwolin. Z Garwolina 55.pp ruszył w kierunku Kołbieli.

17.VIII.1920r. - J.Piłsudski kwateruje w mieście.

- ul. Kościelna. W kruchcie kościoła, po lewej stronie głównego wejścia umieszczona jest tablica z białego marmuru z napisem: "(Krzyż Walecznych)/ POLEGLI NA POLU CHWAŁY/ W ROKU 1919-1920/ ŻOŁNIERZE 1 PUŁKU STRZELCÓW KONNYCH/ (44 nazwiska).../ CZEŚĆ ICH PAMIĘCI".

- ul. Staszica. Na skwerze znajduje się głąz z dwiema tablicami metalowymi. Napis na górnej tablicy: "(wężyk generalski) / (dwie skrzyżowane buławy marszałkowskie) / MARSZAŁEK PIŁSUDSKI / PRZEBYWAŁ TU / W DNIU 17-18 SIERPNI 1920R. / PRZYJECHAŁEM WIECZOREM DO / GARWOLINA, PAMIĘTAM, JAK DZIŚ, TĘ / CHWILĘ, GDY PIJĄC HERBATĘ OBOK / PRZYGOTOWANGO DO SNU ŁÓŻKA, / ZERWAŁEM SIĘ NA RÓWNE NOGI, / GDYM WRESZCIEUSŁYSZAŁ ODGŁOS ŻYCIA, / ODGŁOS REALNOŚCI, GŁUCHY GRZMOT ARMAT. / NIEPRZYJACIEL BYŁ I ŚWIADCZYŁA O NIM / MUZYKA BOJU NA PÓŁNOCY. / JÓZEF PIŁSUDSKI ROK 1920 / (wężyk generalski)", a poniżej druga tablica z napisem: "PRZEZ 4 DZIESIĘCIOLECIA / POZOSTAWAŁ UKRYTY POD ZIEMIĄ / WYKOPANY I USTAWIONY / Z INICJATYWY / NSZZ SOLIDARNOŚCI W GARWOLINIE / KU CZCI WIELKIEGO POLAKA / SIERPIEŃ 1981".

GĄSOCIN (wieś w połowie odcinka linii kolejowej Nasielsk-Ciechanów, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - po walkach 145.pp pplk. Rachmistruka zajął rejon Gąsocina.

GLINIANKA (wieś nad rz. Świder, woj. mazowieckie)

- Drewniany kościół pw. św.Wawrzyńca

Na ścianie w kruchcie kościoła, po lewej stronie zawieszona jest metalowa tablica zawierająca listę osób poległych w walkach z bolszewikami:

"PADLI NA POLU CHWAŁY/ ODPIERAJĄC Z GRANIC PAŃSTWA POLSKIEGO/ POD WODZĄ JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO/ NAWAŁĘ NAJEŻDCÓW w LATACH 1918/20/ (krzyż walecznych)/

Cacko Stanisław, rolnik/ Dróżdż Feliks, rolnik/ Kąkol Franciszek, rolnik/ Ładno Józef, rolnik/ Możdzanek Józef, rolnik/ Orłowski Jan, rolnik/ Poszytek Michał, rolnik/ Rafał Jan, rolnik/ Zelazo Jan, rolnik/".

- Cmentarz grzebalny. W środkowej części cmentarza, po prawej stronie głównej alei, znajduje się zbiorowa mogiła żołnierzy polskich poległych w 1920r. Na mogile rosną dwie tuje, między którymi ustawiona jest pionowo płyta granitowa z wyrytym napisem:

"Ś.+P./ TU LEŻY 12 ŻOŁNIERZY W.P./ KTÓRZY POLEGLI W 1920R./ BRONIĄC PRZED BOLSZEWIZMEM/ NIE TYLKO POLSKĘ/ ALE I CAŁĄ EUROPEĘ".

GOLUB (od 1950r. GOLUB-DOBRZYŃ, m. pow. nad rz. Drwęcą, woj. kujawsko-pomorskie)

GOŚLICE (wieś ok. 10 km na płn.-wsch. od Płocka, woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - we wsi ok. godz. 13.00 Gaj skoncentrował "Kawkor" i rozpoczął ruch w kier. Płońska.

GÓRA (wieś ok. 30 km na płn.-wsch. od Płocka, woj. mazowieckie)

13-18.VIII.1920r. - na polach tej wsi stoczono kilka potyczek, po których wieś ta przechodziła z rąk do rąk.

19.VIII.1920r. - w rejonie Góry oddziały "Kawkor" Gaja nawiązały walkę z jednostkami kawalerii polskiej.

GÓRA KALWARIA (m. gm. na lewym brzegu Wisły, pow. piaseczyński, woj. mazowieckie)

5.VIII.1920r. - patrz WIAZOWNIA.

13-14.VIII.1920r. - w rejonie przeprawy przez Wisłę, załogi eskadry toruńskiej bombardowały pontony i inne środki przeprawowe przygotowywane przez bolszewickich saperów na wysokości Góry Kalwarii.

14-15.VIII.1920r. - w rejonie miasta stacjonowała 4.DP z 2. Armii WP.

- W 1989r. odtworzono istniejący przed wojną pomnik Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego. Projekt rekonstrukcji opracowała Maria Owczarek, a w brązie pomnik odlali miejscowi rzemieślnicy.

- Błonia Kawaleryjskie. W 1989r. zrekonstruowano obelisk upamiętniający dekorację Krzyżem Virtuti Militari przez marszałka Józefa Piłsudskiego artylerzystów konnych za wojnę 1920r.

Obelisk z zachowaną pamiątkową tablicą ustawiono - jak to było pierwotnie - na ziemnym kopcu.

Na obelisku wyryty jest napis: "(krzyż Virtuti Militari)/ NA TEM MIEJSCU DNIA 3 SIERPNIA 1921 R./ WÓDZ NACZELNY/ MARSZAŁEK JÓZEF PIŁSUDSKI/ DEKOROWAŁ KRZYŻEM „VIRTUTI MILITARI”/ ARTYLERZYSTÓW KONNYCH/ WSZYSTKICH DYWIZJONÓW/ STWIERDZAJĄC PO WSZE CZASY/ BOHATERSKĄ PRACĘ TEJ BRONI/ W WOJNIW Z WSCHODNIM NAJEŹDZCĄ".

GRABOWO-RZAŃCE (wieś gm., ok. 10 km. na pld.-zach od Chorzeli, pow. przasnyski, woj. mazowieckie)

23.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja przebija się w Grabowie przez polską Dywizję Ochotniczą (202.pp).

- Na placu szkolnym znajduje się grób, w którym spoczywa kilkunastu żołnierzy. Na płycie napis: "GRÓB NIEZNANEGO ŻOŁNIERZA".

GRAJEWO (m. nad rz. Elk, woj. łomżyńskie)

VIII.1920r. - Na tym kierunku w sierpniu nacierali Rosjanie.

GRODZISK (wieś gm., ok. 20 km na pld. od Brańska, woj. podlaskie)

GRÓSZKA (wieś ok. 2 km na płn. od Wiązownej, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na I linii polskiej obrony obsadzonej przez oddziały 15.DP, do bezpośrednich walk nie doszło.

GRUDUSK (wieś gm., na linii Mława-Przasnysz, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: groby żołnierzy polskich poległych w 1920r. oraz głaz polny z krzyżem i napisem: "Dwom żołnierzom poległym w obronie Ojczyzny dnia 8 sierpnia 1920 roku".

- Kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego. Wewnątrz tablica ku czci mieszkańców osady: siedmiu poległych w 1918 i w 1920r.

GRUDZIĄDZ (m. pow. na prawym brzegu Wisły, woj. kujawsko-pomorskie)

VIII.1920r. - na terenie letniego obozu niemieckiego był szpital WP. Do szpitala przywożono rannych w bitwach w okolicach Grudziądza i Torunia.

- ul. Jagiełły, róg ul. Zawiszy Czarnego. Cmentarz Wojenny: Kwatery żołnierzy polskich poległych w latach 1920-1921. W ziemnym kopcu wmurowana jest tablica z napisem: "(orzeł w koronie)/ PAMIĘCI/

OFICERÓW/ I ŻOŁNIERZY/ UCZESTNIKÓW/ WOJNY POLSKO/ BOLSZEWICKIEJ/ 1920-1921/ ZMARŁYCH/ W GRUDZIĄDZKICH/ SZPITALACH/ GRUDZIĄDZANIE/ A • D • 1996".

GRUPA (wieś, ok. 10 km na zach. od Grudziądza, gm. Dragacz, pow. świecki, woj. kujawsko-pomorskie)

- Cmentarz wojskowy (położony ok. 1km od stacji PKP, za jednostką WP): kwatery poległych żołnierzy polskich 1920-1921. Na pionowej ścianie płyta z czarnego marmuru z napisem "(godło PRL)/ ZA / WASZĄ i NASZĄ / WOLNOŚĆ". Poniżej na murku ogradzającym kwaterę umieszczone są płyty z czarnego marmuru z wyrytymi nazwiskami, imionami, stopniami i datą śmierci pochowanych tu żołnierzy w dniach 19.VIII.1920 - 15.I.1921.

GRZYBNO (wieś ok. 9 km na płn.-zach. od Brodnicy, woj. kujawsko-pomorskie)

15.VIII.1920r. - patrz BRODNICA

GRZYBOWO (wieś ok. 6 km na płn.-zach. od Ciechanowa, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - w okolicach wsi o godz. 8.00 rozwinięte zostały do ataku na Ciechanów poszczególne pułki 8 brygady kawalerii (12, 108, 115 i 203 pułk ułanów) gen. Karnickiego, a w pierwszym rzucie 203.pułk ułanów mjr. Zygmunta Podhorskiego.

HAJNÓWKA (m. w woj. podlaskie)

HALIN (wieś ok. 6km na pld.-wsch. od Kamieńczyka, woj. mazowieckie)

- We wsi znajduje się pomnik-kapliczka wystawiony dla uczczenia Bitwy Warszawskiej z 1920r.

HELENÓW (wieś ok. 4 km na pld.-wsch. od Radzymina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na I linii polskiej obrony, na odcinku stanowiącym styk pomiędzy pododdziałami 47.pp (od strony Wołomina) i 46.pp (od strony Radzymina).

13.VIII.1920r. - po południu została przelamana polska obrona przez 81 Bryg. Strzel..

15.VIII.1920r. - o godz. 5,30 rozpoczęło się polskie natarcie, którego jedną z rubieży był Helenów, ale nie doprowadziło ono do odzyskania wsi. Dopiero o zmroku kolejny szturm przyniósł odzyskanie wsi.

16.VIII.1920r. - nastąpił kontratak bolszewików z 5.Bryg. Strzel., ale walczący tu pułk wileński odparł to na tarcie i w pościgu za nieprzyjacielem odzyskał cały odcinek I linii obrony w okolicach Helenowa.

IMIELNICA (dzielnica we wsch. części Płocka, w 1920r. wieś)

Patrz - PŁOCK.

IRENA (dzielnica Dębina we wsch. część miasta; w 1920r. osada pod Dęblinem; woj. lubelskie)

13.VIII.1920r. - J. Piłsudski zwołał odprawę dowódców armii, w której uczestniczyli gen. W. Sikorski i gen. E.Rydz-Śmigły.

IZABELIN (wieś nad rz. Czarną przy jej ujściu do Kanału Żerańskiego, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920. - Późnym wieczorem 241.pp 81.bryg. radzieckiej osiągnął rejon wsi - było to najgłębszym wtargnięciem nieprzyjaciela na odcinku 46.pp.

15.VIII.1920r. - W nocy, przed świtem, pod wsią na łąkach między Izabelinem i Małoląką, na wysokości wsi Aleksandrów, 2.bat. 28.pp (psk) prowadzony przez ppor. Benedykta Pęczkowskiego trafił pod uderzenie 241.pułku strzelców z 81.brygady radzieckiej. Krótki bój rozproszył polską kolumnę, a 241.pułk wycofał się w kierunku Wólki Radzyńskiej. Ppor. B.Pęczkowski poległ w boju.

JABŁONNA (wieś gm., woj.mazowieckie)

W opisach wydarzeń z sierpnia 1920r. pod nazwą Jabłonna należy rozumieć część osady położonej przy linii kolei nadwiślańskiej (stacja kolejowa), obecne Legionowo.

VIII.1920r. - patrz LEGIONOWO.

JABŁONOWO POMORSKIE (m. gm. nad rz. Lutrynią, pow. brodnicki, woj. kujawsko-pomorskie)

VIII. 1920r. - wojska bolszewickie obłupiły zamek.

- ul. gen. Hallera (niedaleko stacji PKP, odchodzi w lewo od ul. Kolejowej).

JANOWIEC (wieś gm. nad Wisłą k.Kazimierza Dolnego, pow. puławski, woj. lubelskie)

- Na bocznej ścianie kościoła pw. św.Stanisława (od strony zamku) wmurowana jest tablica z napisem: "Padli na polu chwały odpierając z granic państwa polskiego pod wodzą Józefa Piłsudskiego nawałę najeźdźców w latach 1918-1920 (...25 nazwisk...)".

JANOWO (wieś, ok. 6km. na płn. od Zakrocymia, woj. mazowieckie)

- W kruchcie kościoła parafialnego jest tablica z napisem: "Polegli bohaterską śmiercią na polu chwały za wiarę i Ojczyznę w r. 1919-1920 parafianie janowscy...(9 nazwisk)".

JANKÓW NOWY (wieś, ok. 4 km na pld. od Radzymina, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - rankiem o wieś walczył pułk nowogrodzki z 80. Bryg. Strzelców.

15.VIII.1920r. - po natarciu bolszewickim przeprowadzonym we wczesnych godzinach popołudniowych do wieczora wieś była na linii frontu.

15/16.VIII.1920r. - w nocy wieś została odzyskana przez polskie oddziały.

JANKÓW STARY (wieś, ok.4 km na płd.-wsch. od Radzymina, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - po południu wieś zajęta została przez bolszewików.

15.VIII.1920r. - rankiem wieś jest atakowana bez powodzenia przez polskie pododdziały 1.Dyw. Litewsko-Białoruskiej.

16.VIII.1920r. - o świcie wieś zaatakował pułk wileński, który wyparł bolszewików z 3.Bryg. Strzelców.

JANÓW PODLASKI (wieś gm. nad rz. Czyżówką w pobliżu jej ujścia do Bugu, ok. 20 km na pñ. od Białej Podlaskiej, pow. bialski, woj. lubelskie)

- Groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

JASIENIEC (wieś gm., ok. 8km na płd.-wsch. od Grójca, pow. grójecki, woj. mazowieckie)

- Na terenie kościoła, po prawej stronie głównego wejścia znajduje się pomnik z orłem w koronie. U podstawy, na której stoi orzeł, nazwisko autora pomnika "J.Rudnicki". Na frontonie cokołu tablica z napisem "POLEGLYM / ZA / OJCZYZNĘ / PARAFIANOM / 1914-1920 / 7.VIII.1927". Po lewej stronie cokołu wymieniono nazwiska od B do M ("BARNIK JAN /.../ MAŁKOWSKI PIOTR"), a po prawej - od M do Z ("MASNY WŁADYSŁAW /.../ ZIELIŃSKI JAN").

JEZIORZANY (wieś gm. na prawym brzegu rz. Wieprz, pow. lubartowski, woj. lubelskie; nowa nazwa dawnej wsi Łysobyki)

16.VIII.1920r. - patrz ŁYSOBYKI.

JONIEC (wieś gm. na prawym brzegu rz. Wkry, ok. 15 km na zach. od Nasielska, pow. płoński, woj. mazowieckie)

- Groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

JÓZEFÓW (m., pow. otwocki, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na II linii obrony polskiej i obsadzona była przez oddziały 15 DP. Do bezpośrednich walk nie doszło.

- ul. Ignacego Skorupki (ulica prostopadła do ul.J.Piłsudskiego, na przeciwko przystanku PKP Michalin). Patrz Ossów.

- ul. Piotra Skargi 24. W kościele Matki Boskiej Częstochowskiej znajduje się obraz przedstawiający ks. Ignacego Skorupko. Na tablicy metalowej umieszczonej na ramie obrazu wyryty jest napis: "KSIĄDZ SKORUPKO/ W WALCE O RADZYMIN/ (EPIZOD BITWY)/ MAŁOWAŁ ARTYSTA PLASTYK WITOLD BULIK/ 1998/99".

KACICE (wieś nad rz. Narwią, ok. 4 km na płd. od Pułtusza, woj. mazowieckie)

KACIEL (nie istniejąca już osada nad rz. Świdrem na wsch. od Józefowa, pow. otwocki, woj. mazowieckie)

Nazwa tej osady wymieniona jest w rozkazie Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 29.VII.1920r. w związku z wytyczaniem zewnętrznej linii obrony Warszawy.

KALISZ (m. pow. nad rz. Prosną, woj. wielkopolskie)

- Cmentarz: grób mjr. Stefana Waltera. Patrz MOKRE.

KALUSZYN (m.gm. nad rz. Witówką, pow. miński, woj. mazowieckie)

KARCZEW (m., gm., pow. otwocki, woj. mazowieckie)

5.VIII.1920r. - patrz WIAZOWNIA.

VIII.1920r. - miasto stanowiło najbardziej na płd. wysunięty przyczółek polskiej obrony. Obsadzone było przez oddziały 15.DP z 1.Armii WP, która rozwinięta była półkolem wokół Warszawy od Zegrza na północy do Karczewa na południu. Naprzeciw polskiej obrony stała 10.Dyw.Strzelców, ale do bezpośredniej walki nie doszło.

14.VIII.1920r. - ze względów strategicznych oddziały 15.DP opuszczają miasto, które bez boju zajmują na 3 dni kozacy.

15.VIII.1920r. - 8. i 10.Dyw. bolszewicka usiłują bezskutecznie przeprawić się przez Wisłę pod Karczewiem.

KAWĘCZYN (osiedle na terenie warszawskiej gminy Rembertów, w 1920 wieś; Warszawa)

Ulokowany po północnej stronie linii kolejowej znacznie zniszczony fort (ob. jest to przy ul. Strażackiej) w działaniach wojennych w sierpniu 1920r. nie odegrał żadnej roli.

KAKOLEWNICA WSCHODNIA (wieś gm., na drodze Radzyń-Międzyrzec, pow. radzyński, woj. lubelskie)

17.VIII.1920r. - Grupa kawalerii mjr. Jaworskiego stoczyła pod wsią zwycięski bój z oddziałami radzieckimi z 57.Dyw. strzelców.

KĄTY WĘGIERSKIE (wieś nad Kanałem Bródnowskim, ok. 5km na płd. od Nieporętu, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - Po południu do wsi przychodzi z Legionowa 1.bat. 28.pp, dowodzony przez por. Stefana Pogonowskiego w celu ubezpieczenia pozostałych sił dywizji. Następnie zostaje przesunięty na wschód w rejon skrzyżowania szosy z drogą do Słupna.

14/15.VIII.1920r. - do wsi ok. godz. 2-3 w nocy dotarły oddziały bolszewickie (241 pułk strzelecki), które po kilkudziesięciu minutach wycofały się ze wsi. Był to najgłębszy wyłom w polskiej obronie (ok. 6 km.) na przedmościu warszawskim w sierpniu 1920r.

KIELCE (m. woj., woj. świętokrzyskie)

KIELBASIN (wieś w gm. Chełmża, pow. toruński, woj. kujawsko-pomorskie)

KLUKOWO (wieś, ok. 9 km. na płn. od Nasielska, woj. mazowieckie)

KOBYŁKA (m., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - I linia polskiej obrony przebiegała ok. 3 km od kościoła znajdującego się w mieście. Patrz NADARZYN (cz. m. Kobyłka).

- Cmentarz grzebalny: pomnik na grobach żołnierzy polskich poległych w sierpniu 1920. Na pomniku umieszczona jest płaskorzeźba z piaskowca, przedstawiająca żołnierzy idących do ataku na tle flagi biało-czerwonej. Nad płaskorzeźbą napis: "OBROŃCOM OJCZYZNY 1920R.". Wzdłuż mogiły jest osiem tablic z nazwiskami poległych żołnierzy 47pp kresowej.
- Przy zbiegu ulic Napoleona, Załuskiego i Kościelnej (naprzeciwko kościoła) na skwerze znajduje się murowana kapliczka wzniesiona dla upamiętnienia wojny z 1920. Z tyłu kapliczki była tablica mówiąca o intencji budowy kapliczki, została ona w latach pięćdziesiątych zdemontowana. Do kapliczki dojście szlakiem zielonym ze stacji PKP.
- Rondo Cudu nad Wisłą (d.Rynek). Jest to centralny punkt zbiegu pięciu ulic na osiedlu Stefanówka.
- ul. Bohaterów Ossowa (d. ul. Bohaterów Warszawy; os. Stefanówka). Ulica biegnie od Ronda Cudu nad Wisłą w kierunku Ossowa.
- ul. ks. Ignacego Skorupki (d. ul. Batorego; os. Stefanówka). Ulica biegnie od Ronda Cudu nad Wisłą w kierunku Ossowa.

KOCK (m.gm. nad rz. Tyśmienicą, prawym dopływem rz. Wieprz, pow. lubartowski, woj. lubelskie)

14-16.VIII.1920r. - walki toczone w ramach Bitwy Warszawskiej były związane z początkowym zamiarem polskim utrzymania w rejonie Kocka przyczółka na płn. brzegu Wieprza. Pod naporem radzieckiej 170.BP w nocy na 15.VIII oddziały polskie opuściły miasto i wycofały się za Wieprz. W ramach przeciwnatarcia polska 21DGórska gen. Galicy po sforsowaniu Wieprza, siłami 2 pułku strzelców podhalańskich kpt. Stutzmana stoczyła kilkugodzinny bój o Kock rankiem 16.VIII i po jego opanowaniu skierowała się na Łuków.

KOLNO (m. pow., woj. podlaskie)

25-26.VIII.1920r. - oddziały "Kawkor" Gaja pod Kolnem starły się z 14.DP gen. Konarzewskiego, która dotarła tu znad Wieprza. "Kawkor" nie mogąc przedrzeć się przez polskie ugrupowania 14.DP przekroczył 26.VIII o godz. 16.40 granicę Prus Wsch. Był to ostatni większy epizod Bitwy Warszawskiej.

- Cmentarz rzymskokatolicki, usytuowany w centrum miasta. Pochowani są tu żołnierze polscy polegli 25.VIII.1920r. pod Lemanem.

KOŁAKI KOŚCIELNE (wieś gm., ok.11 km na płn.-wsch. od Zambrowa, pow. zambrowski, woj. podlaskie)

- Cmentarz rzymskokatolicki; położony na zach. krańcu wsi, po prawej stronie drogi w kierunku Zambrowa, oddalony od kościoła ok. 300 m. mogiła trzech marynarzy II Batalionu Pułku Morskiego poległych w walce z bolszewikami w lipcu 1920r.

KOŁBIEL (wieś gm. nad rz. Świder, pow. otwocki, woj. mazowieckie)

16/17.VIII.1920r. - w nocnym boju pod Kołbielą 14.DP gen. Konarzewskiego ze składu Grupy Pościgowej (4.Armii WP) rozbiła pododdziały 8. i 10.Dyw. Strzeleckiej ze składu XVI Armii Sołłohuba, przerywając w ten sposób nieprzyjacielski pierścień wokół Warszawy.

- Cmentarz grzebalny: groby żołnierzy polskich poległych 17.VIII.1920; na grobie pomnik.

KONDRAJEC (wieś nad rz. Wkrą, ok. 3 km na wsch. od Sochocina, gm. Sochocin, pow. płoński, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - rano, równocześnie z uderzeniem radzieckim ruszyło skrzydłowe natarcie 18.DP. 145.pp ppłk. Rachmistruka i 49.pp kpt. Nadachowskiego, po ciężkich bojach pod Kondrajcem i Kucharami, zaczęły spychać oddziały radzieckie na wschód, na linię Ciechanów - Pułtusk.

KONOPKI (wieś, st. kolejowa 17 km na płd. od Mławy, gm. Stupsk, pow. mławski, woj. mazowieckie)

22.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja znalazł się w pierścieniu okrążenia czterech dywizji polskich koło Mławy. Po północy otworzył ogień zaporowy o nadzwyczajnej sile na stację kolejową w Konopkach i Gaj uciekł wolny.

- Przy stacji PKP, po prawej stronie jadąc z Mławy do Ciechanowa, pomnik poświęcony żołnierzom polskim poległym w 1920. wykonany przez p. Iwańskiego. Tablica na pomniku została w latach pięćdziesiątych zmieniona.

KONSTANCIN-JEZIORNA (m. gm., pow. piaseczyński, woj. mazowieckie)

- ul. Warszawska 23 (Jeziorna). Na placu obok domu nr 23 (przy przystanku PKS) znajduje się głaz na podmurówce z napisem: "Życie swe złożyli / w bohaterskich walkach / o niepodległość Ojczyzny / 1918-1921 / Niżej upamiętnieni i inni nieznani / (10 nazwisk) / Cześć ich pamięci / 15.VIII.1938 / mieszkańcy gm. Jeziorna".

KOSÓW LACKI (wieś gm., ok. 23 km na płn.-wsch. od Węgrowa, pow. sokołowski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz parafialny. Znajduje się tu zbiorowa mogiła żołnierzy WP poległych w wojnie 1920r. Kwaterna ta otoczona jest murkiem, w jednym rogu znajduje się głaz, w środku niewielka poziomo umieszczona jest płyta z piaskowca, a w drugim rogu krzyż z rur żelaznych z tabliczką z napisem.

KOZIENICE (m. pow. nad rz. Zagożdżonką, l. dopł. Wisły, woj. mazowieckie)

14-15.VIII.1920r. - w rejonie miasta stacjonowała 2.DP z 2. Armii WP.

KRAKÓW (m. woj., woj. małopolskie)

- ul. ks. Ignacego Skorupki (d. ul. Klaudiusza Łazowskiego). Patrz OSSÓW, WARSZAWA.

- Las Wolski (Słowiniec). Kopiec Piłsudskiego (usypany w 1936.). U podnóża kopca znajduje się drewniany krzyż wystawiony w 75-lecie wymarszu "Kadrówki", na którym umieszczony jest napis: "BÓG / HONOR / OJCZYŻNA / 1914 / 1918 / 1920 / 1939 / 1944 / 1956 / 1968,1970 / 1976 / 1980 / 1981 / 1989".

- ul. Marszałka J. Piłsudskiego róg ul. Czapskich. Na ścianie budynku umieszczona jest tablica z szaropstrego marmuru. Na lewej stronie tablicy umieszczony jest medalion z popiersiem J. Piłsudskiego. Napis: "NA CHWAŁĘ WOJSKA POLSKIEGO / I JEGO NACZELNEGO WODZA / JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO / PIERWSZEGO MARSZAŁKA POLSKI / W 70 ROCZNICĘ BITWY WARSZAWSKIEJ / W ZWYCIĘSKIEJ WOJNIE / POLSKO-SOWIECKIEJ 1919-1920 / TABLICĘ TĘ POŁOŻYŁO TOWARZYSTWO PAMIĘCI NARODOWEJ / im. I MARSZAŁKA POLSKI JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W KRAKOWIE / 1990".

- Wawel. Katedra pw. Św. Wacława. W krypcie Srebrnych Dzwonów umieszczony jest miedziany sarkofag Marszałka Józefa Piłsudskiego.

KRASNE (wieś gm., pow. przasnyski, woj. mazowieckie).

KRASZEW (wieś nad rz. Rządzą, ok. 5 km na wsch. od Radzymina, ob. STARY KRASZEW i NOWY KRASZEW, gm. Radzymin, pow. wołomiński, woj. mazowieckie).

13.VIII.1920r. - po południu 80.Bryg. Strzelców przełamała polską obronę oddziałów 46.pp, które poszły w rozsypkę.

15.VIII.1920r. - o zmierzchu rozpoczęło się polskie natarcie pułku grodzieńskiego.

16.VIII.1920r. - rano rozpoczął się kontratak 27.Dyw. Strzelców wspieranej samochodami pancernymi. W celu kolejnego wyparcia bolszewików ze wsi ok. południa natarł 33.pp wspierany czołgami, który ok. godz.16 odzyskał I linię obrony.

KRASZEWO (wieś, ok. 9 km. na płd. od Ciechanowa, gm. Ojrzeń, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu mogiła ogrodzona metalowym płotkiem, z kamiennym obeliskiem, na którym jest napis: "1920 / Poległym obrońcom za wiarę i Ojczyznę. / 1937." Na ogrodzeniu umieszczony jest napis: "Synom Ojczyzny OSP Ojrzeń."

KRÓLEWO (wieś, ok. 12 km. na wsch. od Płońska, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny. Znajduje się tu mogiła z następującym napisem: "Nieznany bohaterom obrony Ojczyzny 14-15 VIII 1920r. społeczeństwo gminy Joniec. 1989r."

KRUSZYNY SZLACHECKIE (okolice Brodnicy) - patrz BRODNICA.

KRYNICA (m. gm., pow. nowosądecki, woj. małopolskie)

- al. inż. L. Nowotarskiego 2. Na frontowej ścianie Starego Domu Zdrojowego, po lewej stronie, wmurowana jest tablica z czarnego marmuru z brązowym medalionem J. Piłsudskiego, pod którym jest napis: "W 10 ROCZNICĘ / ODPARCIA NAWAŁY / BOLSZEWICKIEJ / POMOCĄ BOŻĄ / WYSIŁKIEM NARODU / MĘSTWEM ŻOŁNIERZA / GENIUSZEM WODZA / MARSZAŁKA / JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO / 1920 1930 / ODTWORZONO / 15. VIII.1990". Inicjatorami odtworzenia tablicy byli: Jerzy Matuszyński (Towarzystwo Pamięci Marszałka J. Piłsudskiego), Henryk Opilo (KPN) i Zdzisław Skwarek (NSZZ "Solidarność").

- Schronisko PTTK na Jaworzynie Krynickiej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Uroczyste przywrócenie imienia Marszałka odbyło się 7.05.1989. Obok schroniska, na stoku rośnie limba uznana za pomnik przyrody ze względów historycznych. Jest to jedna z kilku limb, które zasadził adiutant Marszałka wraz z dr W. Graba-Łęckim w trakcie odwiedzin schroniska przez J. Piłsudskiego z rodziną w 1934.

- Przez Beskid Sądecki biegnie Główny Szlak Beskidzki z Beskidu Śląskiego w Bieszczady (znaki czerwone), który przed II woj. św. nosił imię Marszałka J. Piłsudskiego.

KRZYNOWŁOGA WIELKA (wieś, ok. 6 km. na płd.-zach. od Chorzele, gm. Chorzele, pow. przasnyski, woj. mazowieckie)

- Do kościoła parafialnego dobudowana jest kaplica wotywna za ocalenie z nawały bolszewickiej. Na marmurowej tablicy znajduje się napis: "Królowej Korony Polskiej za szczęśliwe ocalenie podczas nawały bolszewickiej 1920r."

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu bratnia mogiła z napisem: "55 szeregowych 11 pp Brygady Syberyjskiej poległych 23 sierpnia 1920r. w obronie Ojczyzny pod Krzynowłogą Wielką. Cześć ich pamięci."

KUCHARY ŻYDOWSKIE (wieś na lewym brzegu rz. Wkra, ok. 4 km na płd.-wsch. od Sochocina, woj. mazowieckie; stare nazwy wsi Kuchary, Kuchary Pieńki)
15.VIII.1920r. - patrz KONDRAJEC.

LASOMIN (wieś między Siennicą a Dłużewem, woj. mazowieckie)

- Przy drewnianym krzyżu, kamień i płyta upamiętniająca żołnierzy polskich poległych w 1920r.

LEGIONOWO (m. pow., w 1920r. nazywane Jabłonna-Legionowo, woj. mazowieckie)

Część Jabłonna w pobliżu linii kolejowej była centralną częścią Warszawskiego Rejonu Fortecznego, którą po I woj. św. nazwano Legionowem. Tu była kwatera d-cy Warszawskiego Okręgu Wojennego, koszary licznych jednostek wojskowych, rozbudowany węzeł łączności oraz ważny węzeł dróg kolejowych i bitych.

VIII.1920r. - znajduje się tu punkt dowodzenia gen. Żeligowskiego oraz miejsce postoju 10.DP stojącej w rezerwie.

14.VIII.1920r. - ok. godz. 18 wyrusza na front 10.DP.

15.VIII.1920r. - zadaniem 80. Bryg. bolszewickiej było zdobycie stacji kolejowej Jabłonna, które nie zostało wykonane.

- ul. ks. Ignacego Skorupki. Patrz OSSÓW, WARSZAWA.

LEMAN (wieś nad rz. Turośl, ok. 20 km na płn.-zach. od Kolna, gm. Turośl, pow. kolneński, woj. podlaskie)

28.VII.1920r. - "Kawkor" Gaja przeprowadza "ćwiczenia" na żywych manekinach ścinając szablami 43 związanych jeńców polskich.

25.VIII.1920r. - patrz MYSZYNIEC, KOLNO.

- Na miejscowym cmentarzu znajdują się mogiły Polaków pomordowanych przez bolszewików w 1920r.

LESZNO (wieś gm. na pld. skraju KPN, pow. warszawski zachodni, woj. mazowieckie)

- Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela: W przedsionku kościoła tablica upamiętniająca żołnierzy polskich, obywateli Leszna poległych w latach 1919-1920. Na tablicy napis: " Ś+P / LEG. KAZIMIERZ OŁĘDZKI / I SZER. WŁADYSŁAW WILKOWSKI / POLEGLI POD LWOWEM W 1919 R. / SZER. ZELIZKO MICHAŁ / POLEGL POD RADZYMINEM W 1920 R. / UŁAN MIKULSKI MICHAŁ / POLEGL POD ZAMOŚCIEM W 1920 R. / W 10 ROCZNICĘ ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI OJCZYZNY / BOHATEROM SWYM PAMIĄTKĘ TĘ UFUNDOWALI / Wdzięczeni PARAFIANIE / LESZNO DN. 11-XI- 1928 R."

LEŚNIAKOWIZNA (wieś nad rzeką Czarna Struga, ok. 4 km na pld. od Wołomina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wzdłuż wsch. skraju wsi usytuowana była I polska linia obrony.

13-14 VII.1920r. - działania bojowe w rejonie wsi, która stanowiła styk polskich odcinków broniących przez 47. i 21.pp. Na wieś z Mostówki nacierała radziecka 79.brygada strzelców siłami 235. i 236.pułku. 14.VIII ok. godz. 22 na wieś uderzyły jednostki 17.dyw. strzelców, które złuzowały 79.brygadę. Atak został odparty. Epizod ten zakończył bój pod Ossowem, którego bohaterem był 3.bat. 13.pp. dowodzony przez por. Jana Szewczyka.

LIDZBARK WELSKI (m. gm. nad rz. Wel, pow. działowski, woj. warmińsko-mazurskie)

LIPNO (m. pow. nad rz. Mień, woj. kujawsko-pomorskie)

VII. 1920r. - powstaje Obywatelski Komitet Obrony Państwa.

13.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja opanowuje miasto i kieruje 10. Dyw. na przeprawy wiślane w rejon Nieszawy i Bobrownik, a 15. Dyw. pod Włocławek. Do Lipna przybyła 53.Dyw. Strzelców radz.

LUBARTÓW (m. pow. nad rz. Wieprz, woj. lubelskie)

LUBLIN (m.woj., woj. lubelskie)

- ul. Lipowa. Cmentarz rzymsko-katolicki. Po prawej stronie wejścia Bramą Bohaterów (od ul. Białej) usytuowana jest kwatera żołnierzy WP poległych w 1920r.

ŁAJSKI (wieś, ok.4 km na zach. od Nieporętu, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - wieś ta była celem natarcia 81.Bryg. Strzelców, dokąd wojska te jednak nie dotarły.

ŁAPY (m. gm. w pobliżu Narwi, pow. białostocki, woj. podlaskie)

VIII.1920r. - członkiem komitetu rewolucyjnego był Marceli Nowotko.

- Cmentarz rzymsko-katolicki. Pomnik, z dużą rzeźbą Chrystusa dźwigającego krzyż. Na cokole napis: "(orzeł w koronie)/ DOM/ POLEGLYM/ W/ OBRONIE/ WIARY/ I/ OJCZYZNY/ W 1920 R.". Po obu stronach pomnika znajdują się dwa maszty w barwach biało-czerwonych zwieńczone orłami w koronie.

ŁASKARZEW (m. gm. nad rz. Promnik, na pld. od Garwolina, pow. garwoliński, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - Pod miastem 14.DP gen. Konarzewskiego i 15 pułku ułanów toczą bój z radzieckimi oddziałami Grupy Mozyrskiej.

ŁOMŻA (m. pow., woj. podlaskie)

29.VII.1920r. - "Kawkor" Gaja zaatakował miasto, które broniło się przez tydzień (obrona twierdzy).

22.VIII.1920r. - Bój pod Łomżą; 15.DP dowodzona przez Władysława Junga rozбивa XV Armię Czerw., która cofała się w kierunku Grajewa i Augustowa, a później w kierunku Grodna.

- pl. Żeglickiego (d. Stary Rynek). Na ratuszu tablica upamiętniająca pobyt w mieście w 1920r. F.Dzierżyńskiego, J.Marchlewskiego i F.Kona.

- W mieście w dniu 14.VIII.1990r. poświęcono kamień węgielny pod nową kaplicę upamiętniającą wydarzenia 1920r.

- Zespół cmentarzy wyznaniowych i komunalnych. W części zawierającej pochówki z XIXw. pochowani są żołnierze polscy polegli w wojnie 1920r.

ŁOPACIN (wieś w gm. Sońsk, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - działania bojowe 18.DP powstrzymujące ataki 4. i 33.Dyw. Strzelców z XV Armii Czerwonej.

ŁOSIE (wieś nad rz. Rządza, ok. 5 km na pld. od Radzymina, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - 46.pp obronił swoje pozycje w rejonie wsi.

ŁÓDŹ (m. woj., woj. łódzkie)

- Cmentarz grzebalny: grób kpt. Stefana Pogonowskiego. Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE.

- Przy katedrze, przed II wojną św. wystawiono pomnik ks.I.Skorupki. Na cokole postać księdza dźwigającego duży krzyż. Na frontonie cokołu płaskorzeźba przedstawiająca ks.I.Skorupkę z żołnierzami idących do boju.

- ul. Ks. Ignacego Skorupki (dz. Polesie, dawna ul.St.Worcella). Patrz OSSÓW.

- ul. kpt. Stefana Pogonowskiego (dz. Polesie, dawna ul.Zakątna). Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE.

- ul. 28 Pułku Strzelców Kaniowskich (dz. Polesie; dawna ul. Cz. Hutora; równoległa do ul. Zakątnej). Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE.

ŁYSOBYKI (wieś ok. 3 km na pld.-wsch. od Tuszcz, gm. Tuszcz, pow. wołomiński, woj. wołomiński)

ŁYSOBYKI (stara nazwa obecnej wsi gm. JEZIORZANY nad rz. Wieprz, woj. lubelskie)

16.VIII.1920r. - wczesnym rankiem 66.pp ppłk. Jarnuszkiewicza z 16.DP płk. Aleksandra Ładosia stoczył z oddziałami sowieckimi Grupy Mozyrskiej zwycięski bój pod Łysobykami i zdobył wieś.

MACIEJOWICE (wieś gm. nad rz. Okrzejką, prawym dopływem Wisły)

12.VIII.1920r. - czerwone rozetki na czapkach 15-go Pułku Ułanów wzięte mylnie za czerwone gwiazdy ściągnęły morderczy ogień własnej artylerii.

MACIOŁKI (osiedle we wsch. części miasta Kobyłka, w 1920r. osada, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - osada znajdowała się na II linii polskiej obrony. Bezpośrednich walk na odcinku tym nie było, a osada stanowiła jedno z kilku miejsc postoju odwodów 1.Armii WP.

MAJDAN (wieś ok. 4km na pñ.-zach. od Wiązownej, pow. otwocki, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na I linii polskiej obrony, do bezpośrednich walk na tym odcinku nie doszło.

MAKÓW MAZOWIECKI (m. pow. nad rz. Orzyc, woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - bój z XV Armią Czerwoną w rejonie Makowa.

- ul. Kilińskiego. Na placu przed ogrodzeniem cmentarza przykościelnego usytuowany jest pomnik z piaskowca, poświęcony bohaterom poległym w latach 1914-1920.

MALUŻYN (wieś na lewym brzegu rz. Wkry, ok.15 km. na pñ. od Płońsk, pow. płoński, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny. Znajdują się tu groby siedmiu żołnierzy - trzech znanych i czterech nieznanymi.

Na grobie trzech żołnierzy jest TABLICA z napisem: "Tu spoczywają zwłoki poległych w bitwie z bolszewikami w d. 18 sierpnia 1920r. Śp. Artur Gierzyński uczeń Gimnazjum Płockiego lat 17, Kazimierz Lusakowski student lat 22, Adam Grochala podporucznik lat 22. Rodzice Artura tę pamiątkę kładą." Na grobach czterech nieznanymi żołnierzy są drewniane krzyże z napisem "Tu spoczywa nieznanymi żołnierz polski".

MAŁKINIA GÓRNA (wieś gm., pow. ostrowski, woj. ostrołęckie)

- Cmentarz wojenny z 1919 ?? i 1939-45.

MAŁOŁĄKA (wieś pod Nieporętem, po wsch. stronie Kanału Żerańskiego, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - Późnym wieczorem 243pp 81 bryg. radzieckiej ulokował się w rejonie wioski.

15.VIII.1920r. - patrz IZABELIN.

MARKI (m., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - w mieście znajdowały się sztaby 1.Dyw. Litewsko-Białoruskiej i 11.DP płk. Jazwińskiego. Patrz STRUGA.

- ul. ks. Biskupa Władysława Bandurskiego (d.Piastowska).

Cmentarz grzebalny: w zach. części cmentarza, od strony lasu znajduje się mogiła w kształcie prostokąta żołnierzy polskich poległych w 1920r. Po lewej stronie grobu stoi metalowy krzyż, a z prawej rzeźba orła na kamiennym cokole, na którym jest krzyż z napis: "BOJOWNIKOM NIEPODLEGŁOŚCI". Pośrodku znajduje się pionowo ustawiona PŁYTA z napisem: "TYM, KTÓRZY ZA WOLNOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI ZAPŁACILI NAJWYŻSZĄ CENĘ. MIESZKAŃCY MAREK 1983R.".

- ul. ks. Ignacego Skorupki (d.ul.Armii Ludowej). Patrz OSSÓW.

- ul. Pomnikowa 21 (osiedle Pustelnik). Patrz PUSTELNIK.

1.Nad wejściem do Szkoły Podstawowej umieszczona jest tablica z następującym napisem wykonanym z liter odlanych w brązie: "SZKOŁA PODSTAWOWA NR 3/ W MARKACH/ IM. POMNIK ZWYCIĘSTWA/ 1920 ROKU".

2. W korytarzu szkoły, na ścianie po lewej stronie w oszklonej gablocie umieszczony jest sztandar szkoły. Na zielonym sztandarze wyhaftowana jest głowa marszałka Józefa Piłsudskiego, pod którą stylizowany karabin z szarfą białą-czerwoną, a całość otacza napis: "SZKOŁA PODSTAWOWA NR 3 w MARKACH/ IM. POMNIK ZWYCIĘSTWA 1920 ROKU".

3. W korytarzu szkoły, po prawej stronie wmurowana jest tablica z okazji reaktywowania w dniu 17.VI.1992r. imienia szkoły „Pomnik Zwycięstwa 1920r.”. Na tablicy z brązowo-czarno-pstrego marmuru wyryty jest napis: "-ŁATWO O POLSCE MÓWIĆ/ TRUDNIEJ ŻYĆ DLA NIEJ/ JESZCZE TRUDNIEJ UMRZEĆ/ A NAJTRUDNIEJ CIERPIEĆ-/ W DOWÓD PAMIĘCI/ FUNDATOR, DYREKCJA, GRONO NAUCZYCIELSKIE,/ MŁODZIEŻ I SPOŁECZEŃSTWO/ MARKI 17 CZERWIEC 1992".

Publiczna Szkoła Powszechna w Pustelniku powstała w 1922r. w miejscu prywatnej, fabrycznej szkoły utrzymywanej kosztem Tow. Akc. „Pustelnik”. Początkowo siedzibą szkoły był budynek drewniany, parterowy. W 1926-30 na tym samym miejscu zbudowano nową szkołę murowaną, która w latach 1957-59 została wyremontowana i rozbudowana. Przed II wojną światową początkowo patronem szkoły był św. Jacek Odrowąż, a następnie przybrała imię – Pomnik Zwycięstwa 1920r.

4. Na końcu korytarza szkoły, na ścianie po lewej stronie (przed świetlicą) znajdują się dwie oszklone gablotki poświęcone wojnie polsko-bolszewickiej w 1920r.

5. Na piętrze w sali nr 9 (klasopracownia historii) na jednej całej ścianie umieszczona jest stała ekspozycja czarno-białych zdjęć z okresu wojny z 1920r. za tytułowana „CUD NAD WISŁĄ”.

MDZEWO (wieś ok. 20 km na pld. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)

12.VIII.1920r. - w godzinach wieczornych 3.Dyw. Strzelców przełamała obronę wojsk polskich i zdobyła wieś.

18-19.VIII.1920r. - toczą się zacięte walki o wieś, dopiero polskie przeciwuderzenie kawalerii płk. Gustawa Dreszera i grupy Kamińskiego przełamało obronę oddziałów IV Armii Czerwonej i wojska polskie zajęły wieś.

MIASTKOWO (wieś gm., ok. 18 km na zach. od Łomży, pow. łomżyński, woj. podlaskie)

- Cmentarz rzymskokatolicki; usytuowany ok. 300 m od skrzyżowania dróg z Ostrołęki i Łomży, ok. 200 m na pln. od kościoła. Na cmentarzu spoczywają żołnierze polegli w wojnie 1920r.

MICHAŁOWO (wieś gm. nad rzeką Supraśl, woj. podlaskie)

- We wsi w dniu 15.VIII.1990 wzniesiono krzyż upamiętniający wydarzenia 1920r.

- OBELISK (??)

MIELEJCZYCE - patrz MILEJCZYCE.

MIĘDZYRZEC PODLASKI (m. gm. nad rz. Krzna, pow. bialski, woj. lubelskie)

17.VIII.1920r. - wyzwolenie miasta przez 1.DP Leg.

MILEJCZYCE (w 1920r. MIELEJCZYCE; wieś gm. położona ok. 22 km na pln.-wsch. od Siemiatycz, pow. siemiatycki, woj. podlaskie)

20.VIII.1920r. - zwycięską bitwę stoczyły polskie szwadrony 3, 7, i 16.p.uł. z wycofującą się Grupą Uderzeniową Artylerii (przeznaczoną do ostrzeliwania Warszawy) na terenach Mielejczyce-Dasza-Kleszcze.

MIŃSK MAZOWIECKI (m. pow. nad rz. Srebrną, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - w godzinach popołudniowych miasto zajęła sowiecka Grupa Uderzeniowa Artylerii Jakowlewa.

17.VIII.1920r. - Grupa ppłk. Stanisława Wrzalińskiego z 15DP, w sile ok. pułku, wsparta trzema pociągami pancernymi, pięcioma plutonami czołgów, eskadrą lotnictwa, saperami i artylerią, ok. godz. 10.00 rozpoczęła atak wzdłuż szosy na Dębe Wielkie. Przełamując silny opór nieprzyjaciela w Brzezinach, Wielgolasie i Dębie Wielkim, grupa zbliżyła się do Mińska. Na linię bitwy przybyli gen. Haller i gen. Weygand. Ok. godz. 18.00 pociągi pancerne wtargnęły do miasta, a w chwilę później podeszły również oddziały 14DP (z frontu środkowego), które po opanowaniu Kolbieli skierowały się przez Rudno na Mińsk.

18.VIII.1920r. - rano w mieście ocenia sytuację operacyjną marszałek Józef Piłsudski.

- Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP. Wewnątrz kościoła, w prawej nawie znajduje się obraz Matki Boskiej Anielskiej (kopia wg B.Murillo) zwany Panną Hallera. Nazwany tak został na pamiątkę modlitw przed nim w dniach 12 i 17 sierpnia 1920r. dowódcy frontu północnego gen. Józefa Hallera.

MŁAWA (m. pow., woj. mazowieckie)

9-10.VIII.1920r. - zacięte walki, w wyniku których wojska bolszewickie weszły do miasta w południe 10 sierpnia.

22.VIII.1920r. - IV Armia Czerw. i "Kawkor" Gaja przebijają się pod Mławą przez pierścień polskiej blokady, do której wykorzystano pociągi pancerne.

- Parafialny cmentarz grzebalny przy skrzyżowaniu ul.18-go Stycznia i ul. Nowowiejskiej. Znajduje się tu bratnia mogiła z pomnikiem, na którym są napisy: "Bohaterom / walk roku 1920 / z inicjatywy Związku Podoficerów/Rezerwy Rzeczypospolitej / Polskiej w Mławie - Społeczeństwo", "Tu złożyli młode życie / żołnierze 49pp w walkach/o niepodległość i całość Ojczyzny. / Cześć ich pamięci", "49PP /...wymieniono 13 nazwisk.../ oraz 69 NN".

- al. J. Piłsudskiego (do 1990r. ul. Czernikowa).

MODLIN (dzielnica Nowego Dworu Maz., przy ujściu Narwi do Wisły, pow. nowodworski, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - kwatera d-cy 5.Armii gen. W.Sikorskiego.

16.VIII.1920r. - w rejonie Modlina doszło do bitwy pomiędzy oddziałami polskimi ze składu 5.Armii WP oraz załogi twierdzy płk.Edwarda Malewicza, a sowieckimi ze składu III Armii komandira W.S.Łazarewicz. Wyniku walk i naporu wojsk polskich oddziały sowieckie wycofały się na płn.-wsch.

- Cmentarz forteczny twierdzy Modlin. Znajduje się tu wspólna mogiła z obeliskiem, na którym jest napis: "1914-1920. Pamięci poległych i zmarłych żołnierzy tu pochowanych". Kwatera obejmuje 500 mogił z 1920r., na 350 mogiłach znajdują się krzyże. Są tu również pojedyncze mogiły np. "Śp. Fr.Giepczyński szer. 30.XII.1920", "Śp. Waclaw Wiórkowski 8.XI.1920."

MODLIN-NASIELSK-CIECHANÓW (odcinek ok. 54 km linii kolejowej; woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - dwa pancerne pociągi polskie jeżdżąc tam i z powrotem ostrzeliwały pozycje wroga salwami pocisków.

MOKOBODY (wieś, gm. Mokobody, pow. siedlecki, woj. mazowieckie)

Przed kościołem pomnik zwycięstwa w **10 rocznicę „Cudu nad Wisłą”** ?. Pomnik Odsłonięty **13.11.2000r.**

MOKRE (wieś, 3 km. na płn. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

15-16.VIII.1920r. - krwawe walki o wieś toczył 28. i 29.pułk 10.dyw. piechoty z 21.dywizją bolszewicką. 15.VIII ciężko ranny został major Stefan Walter osobiście prowadzący natarcie. Mjr. S.Walter nie został pochowany w zbiorowej mogile wraz ze swoimi kaniowskimi strzelcami na cmentarzu w Radzyminie, jak podaje tablica na mogile, ale ciężko rannego przewieziono do Szpitala Ujazdowskiego w Warszawie, gdzie zmarł 6.X.1920r. Pochowano go na Cmentarzu Powązkowskim, a w 1937r. został ekshumowany i pochowany w Kaliszu - tam stacjonował wtedy 29.psk.

MOŃKI (m., woj. podlaskie)

MOSTKI WÓLCZYŃSKIE (nie istniejący obecnie folwark, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE.

MYSTKOWO (wieś na pld. zach. od Raciąża, woj. mazowieckie)

MYSZYNIEC (wieś gm. nad rz. Rozogą, pow. ostrołęcki, woj. ostrołęckie)

25.VIII.1920r. - w Myszyńcu radziecka 53.dyw. strzelców opuściła "Kawkor" Gaja i przekroczyła granicę Prus Wsch. pod Dąbrową. Z Myszyńca "Kawkor" ruszył na Kolno tocząc boje pod Cichoszkami i Lemanem.

- ul. Reymonta. Cmentarz rzymskokatolicki, położony ok. 300 m na wsch. od kościoła. Groby żołnierzy Straży Granicznej z lat 1920-30, dwa z nich w formie słupów granicznych.

NADARZYN (część miasta KOBYŁKA, na wsch. od stacji PKP Ossów, w 1920r. wieś, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

NADARZYN (wieś gm., pow. pruszkowski, woj. mazowieckie)

- pl. Ks. Józefa Poniatowskiego. Pomnik poległych w walkach o niepodległość w latach 1914-1920.

NADMA (wieś w okolicach Radzymina, ok. 2 km na wsch. od Strugi, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na bezpośrednim przedpolu II linii polskiej obrony. Na pobliskich wzgórzach rozmieszczone były stanowiska polskiej artylerii. Przez pewien czas we wsi stacjonował pułk nowogródzki, stanowiący część odwodu 1 Armii WP.

NASIELSK (m. gm. nad rz. Nasielną, lewym dopływem Wkry, pow. nowodworski, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - 5.Armia toczy bój o miasto

16.VIII.1920r. - o godz. 7.00 ruszyło polskie natarcie na Nasielsk, które wobec zdecydowanego oporu oddziałów radzieckich przerodziło się w przewlekłe, krwawe walki zgrupowanych tu 9., 17. i ochotniczych dywizji 5.Armii WP, a także Brygady Syberyjskiej z oddziałami 16., 11. i 5.Dyw. Strzelców radz. Miasto zostaje zdobyte przez gen. Osińskiego.

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu bratnia mogiła 60 żołnierzy poległych w walkach o Nasielsk. Na pomniku jest napis: "Śp. Braciom poległym za wolność Ojczyzny d. 15.VIII.1920r. Rodacy. Odnowił w czynie społecznym w 1975r. ZBoWiD w Nasielsku. Pozostaje pod stałą opieką ZBoWiD i Zw.In.Woj. PRL w Nasielsku." Nie opodal bratniej mogiły znajdują się dwa oddzielne GROBY z napisami: "Śp. Grób Nieznanego Żołnierza 1920r. Cześć Jego Pamięci" i "Śp. Tadeusz Wajcht sędzia śledczy, ochotnik 233-go pułku piechoty przeżył lat 32, poległ w obronie Ojczyzny d. 17 sierpnia 1920. Cześć jego pamięci".

NIEPOREŃ (wieś gm. nad Jez. Zegrzyńskim, pow. legionowski, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś była ważnym węzłem drogowym na zapleczu II linii polskiej obrony.

14.VIII.1920r. - przybywające do wsi oddziały 19.brygady ppłk. Thommee (29.psk z d-cą mjr. S.Walterem) wzięły udział w walce, jaką z 243.pułkiem strzelców bolszewickich prowadziła rozmieszczona tu artyleria polska.

14/15.VIII.1920r. - w nocy wieś zaatakowana została przez 81. Bryg. Strzelców. Najbliżej dotarł 243.pułk strzelców, który na skraju wsi walczył z polskim 28.pp. Bolszewicy zaniechali szturm i z bliżej nieznanymi przyczynami wycofali się na pozycje wyjściowe.

NIESZAWA (m. na lewym brzegu Wisły, woj. włocławskie)

14.VIII.1920r. - 10.Dyw. "Kawkor" Gaja rozpoczęła bój o przeprawę na Wiśle.

NOWE MIASTO (wieś gm. nad rz. Soną, pow. płoński, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - 18.Dyw. Piechoty gen. Franciszka Krajowskiego ze składu 5.Armii WP zdobywa wieś walcząc z 4. i

16.Dyw. Strzelców ze składu XV Armii Sowieckiej.

- Cmentarz parafialny. Znajduje się tu duża bratnia mogiła ogrodzona metalowym płotkiem, z dwoma tablicami z napisem: "Żołnierzom poległym w obronie Ojczyzny w 16-17 sierpnia w okolicach Nowego Miasta w 1920r."

NOWE MIASTO nad PILICĄ (m. gm. na prawym brzegu rz. Pilicy, pow. grójecki, woj. mazowieckie)

- Na dworcu PKS. Pomnik z orłem i dwoma tablicami o treściach: "ROKU 1930 / TADEUSZOWI KOŚCIUSZCE / RODACY" i "ROKU 1930 / SWYM BOHATEROM / POLEGŁYM W OBRONIE OJCZYZNY / W LATACH 1918-1920 / NOWE-MIASTO".

NOWOGRÓD (m. gm. nad rz. Narwią przy ujściu Pisy, pow. łomżyński, woj. podlaskie)

VIII.1920r. - prawie wszyscy harcerze z 2.batalionu 205.pułku polegli w pierwszym dniu walki.

- ul. Miastkowska. Zbiorowa mogiła żołnierzy polskich z wojny 1920r. Usypana w 1920r., w kształcie kopca na planie kwadratu, otoczona betonowym ogrodzeniem z wejściem po schodkach od strony ulicy. Mogiła obwiedziona jest podwójnym żywopłotem i topolami. Na mogile ustawiony jest betonowy pomnik: na cokole krzyż z pasyjką na podstawie krzyża, emblemat białego orła, data 1920, napis: "MŁODYM BOHATEROM" oraz tablica z nazwiskami kilkudziesięciu pochowanych tu żołnierzy.

NOWOSIÓŁKI (wieś nad rz. Bug, ok. 32 km na płd. od Terespoła, pow. biały, woj. lubelskie)

NOWY DUNINÓW (wieś gm. na lewym brzegu Wisły, woj. płockie)

VIII.1920r. - bitwa.

NOWY DWÓR MAZOWIECKI (m. pow. w widłach Wisły i Narwi, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - patrz MODLIN.

NOWY KRASZEW (wieś ok. 5 km na płd.-wsch. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie).

Patrz KRASZEW.

NUR (wieś gm. nad Bugiem, woj. łomżyńskie)

OBRYTE (wieś gm., ok. 12 km. na wsch. od Pułtuska, pow. pułtuski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz rzymskokatolicki; położony ok. 400 m od kościoła, przy drodze prowadzącej do Rzaśnika. W części wsch. mogiła ziemna z drewnianym krzyżem i napisem: "Andrzej Grzeszczyk kapral, szt. KOM 70pp poległ 10.VIII.1920r."

OJRZEŃ (wieś gm., ok. 15 km na płd. od Ciechanowa, woj. mazowieckie)

OKRZEJA (wieś nad rz. Okrzejką, ok. 17 km na pñ.-wsch. od Ryk; gm. Kłoczew, pow. ryski, woj. lubelskie)

- ul. 22 Lipca. Cmentarz rzymskokatolicki. Zbiorowa mogiła nieznanymi żołnierzy polskich poległych w 1920r. z wysokim pomnikiem z ciosanych głazów. W górnej części pomnika wyryty jest krzyż, a na cokole napis: "10 NIEZNANYCH/ ŻOŁNIERZY POLSKICH/ POLEGŁYCH w 1920 R./ CZEŚĆ IM".

OKUNIEW (wieś nad rz. Długą, ok. 3 km na pñ. od Sulejówka, gm. Halinów, pow. miński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - pobliskie wsi wzgórze wydmowe wykorzystano do budowy fortyfikacji I linii polskiej obrony. Patr WIAZOWNA.

14.VIII.1920r. - równocześnie z atakiem bolszewickim 79 Bryg. Strzelców na Leśniakowiznę, część tych sił atakowała rejon Okuniewa, który był broniony przez 21 pp mjr Zdzisława Przyjałkowskiego. Walki tu nie miały dużego natężenia, gdyż główne uderzenie bolszewickie rozwinęło się w kierunku Leśniakowizna - Ossów.

- ul. Cmentarna (odchodzi od ul. Stanisławowskiej). Cmentarz grzebalny. Po prawej stronie głównej alei (bliżej kaplicy) znajdują się groby kilku żołnierzy polskich poległych w sierpniu 1920r. Na mogiłach tych postawiony jest POMNIK z napisami: "+/ BOJOWNIKOM/ ZA WOLNOŚĆ/ OJCZYZNY"; po lewej stronie tego napisu: "Ś.+P./ STAN. ZAJĄC/ 13.VIII.1920/ IGNACY/ KOWALCZYK/ 16.VIII.1920", a po prawej: "Ś.+P./ STAN. GNOJKO/ 18.VIII.1920/ JAN KOWALKOWSKI/ 15.VIII.1920"; po niżej tych napisów: "11.XI.1928 RODACY".

- ul. Zabraniecka (odchodzi od ul. Stanisławowskiej). Ok. 1 km za wsią (w lesie), przy drodze do Zabranca, przy zakręcie w lewo na wzgórzu, gdzie w sierpniu 1920r. przechodziła I linia polskiej obrony, znajduje się pomnik w kształcie obelisku (ok. 3 m wysokości) zwieńczonego metalowym krzyżem (krucyfiks), na którym widnieją napisy: "BOŻE/ BŁOGOSŁAW/ NAM", poniżej ślad o średnicy ok. 10 cm po okrągłym medalionie (?), "NA PAMIĄTKIE STAWIAJĄ/ MAŁŻONKOWIE/ JAN.I.EWA STRZELEC/ WSI ZABRANIEC/ 1929 R.", u samego dołu: "M.F.ROJEK".

- Na zewnętrznych, północnych stokach wzgórz po obu stronach szosy wiodącej z Okuniewa do Zabranca (ok. 3 km na pñ. od Okuniewa) zachowały się wyraźne ślady fortyfikacji.

OSIECK (wieś gm., pow. otwocki, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - dywizje polskie zajmują wieś.

17.VIII.1920r. - 14.DP rozbiła 171.Brygadę Strzelców rosyjskich i łamiąc opór lewoskrzydłowych oddziałów 8.Dyw. Strzelców z XVI Armii Czerwonej osiągnęła linię Osieck - Kołbiel - Stodrzew nad Świdrem.

OSSÓW (wieś nad rz. Długą, ok. 4km na pñ. od Wołomina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś położona była przy tzw. drodze dofrontowej pomiędzy I i II linią polskich umocnień.

13-14.VIII.1920r.- Działania bojowe w rejonie wsi 33. i 36.pp.

14.VIII. polskie 236. i 221.pp. tworzą stały front na wysokości pñ.-zach. skraju wsi. Radzieckie pułki 235. i 366. z 79.bryg. strzelców z 16.pułkiem 2.dyw. strz. atakowały od strony Leśniakowizny. Żołnierska śmierć kapelana 236.pp. ks.I.Skorupki. Kontratak 3.bat.13.pp. wspólnie z 236., 221.i 33.pp. wyparł siły radzieckie z Ossowa. Do narodowej tradycji bój pod Ossowem przeszedł jako przełom w niezbyt uporczywej dotąd postawie WP. Straty 79. bryg. strzelców ocenia się na 625 żołnierzy poległych, zaginionych i wziętych do niewoli. Straty polskie wyniosły ok. 600 żołnierzy i oficerów (w tym ok. 100 poległych).

- Ossów nr 113 – Szkoła Podstawowa im. Księdza Ignacego Skorupik.

- Ossów nr 113 – Przed szkołą, w wygrodzonym miejscu, znajduje się pomnik ks.I.Skorupki. Na wysokim cokole umieszczona jest duża rzeźba przedstawiająca księdza z krzyżem w ręku, otoczona orłem z rozpostartymi skrzydłami. Na cokole umieszczony jest napis wykonany z liter odlanych w brązie: "KS. KAPELAN/ IGNACY/ SKORUPKA/ 1893 – 1920/ OSSÓW 1920". Pomnik autorstwa prof. Czesław Dźwigaja odsłonięto 15 sierpnia 2000r., a kamień węgielny został poświęcony przez papieża Jana Pawła II podczas wizyty w katedrze Praskiej w 1999r.

- Ossów nr 113 – Przed szkołą, po lewej stronie, usytuowany jest Pawilon Ekspozycyjny Bitwy Warszawskiej im. Gen. Tadeusza Rozwadowskiego. W pawilonie umieszczone są pamiątki związane z wojną 1920r., a jej głównym eksponatem jest makieta plastyczna panoramy pola Bitwy Warszawskiej, подарowana szkole przez Wojsko Polskie. Pawilon otwarto 15 sierpnia 2000r.

- Cmentarz i mauzoleum żołnierzy polskich poległych 14.VIII.1920r. Znajduje się tu 8 zbiorowych i jedna indywidualna mogiła. Na środku cmentarza stoi kamienny pomnik z licznymi śladami po kulach z

okresu II woj. św., na którym widnieje napis: "14 SIERPNIA 1920R/ SIEDEMKROĆ ODPIERALIŚMY/ HORDY BOLSZEWICKIE/ PADLIŚMY U WRÓT STOLICY/ A WRÓG ODSTAPIŁ ...".

Cmentarz ten przylegający do poligonu rembertowskiego przez ponad 40 lat był niedostępny dla cywilów, dopiero w 1978r. cofnięto ten rozkaz. Obecnie w każdą niedzielę w cmentarnej kaplicy odprawiana jest o godz.14 Msza Święta. Po lewej stronie wejścia na cmentarz, przed jego murem ustawiony jest pomnik generała Józefa Hallera, odsłonięty w 1999r. Niewielka rzeźba generała umieszczona jest na schodkowym cokole zbudowanym z czarnej cegły. Na rzeźbie widnieje napis: "DLA CIEBIE POLSKO/ I DLA TWEJ CHWAŁY/ gen. JÓZEF HALLER". Rzeźba sygnowana „Szwachowicz/ 1999”. Na cokole umieszczony jest napis z liter odlanych w brązie: "GENERAL", "JÓZEF/ HALLER", "1873-1960". U stóp pomnika, jest przytwierdzona do podłoża tabliczka z brązu z napisem: "W HOŁDZIE/ GENERALOWI JÓZEFOWI HALLEROWI/ ZWYCIĘSKIEMU DOWÓDCY/ W BITWIE WARSZAWSKIEJ 1920./ WIELKIEMU POLAKOWI./ KTÓRY ZAŚLUBIŁ POLSKĘ Z BAŁTYKIEM, DOWÓDCA BŁĘKITNEJ ARMII/ 100000 POLAKÓW Z USA I KANADY/ W I WOJNIE ŚWIATOWEJ./ STOWARZYSZENIE WETERANÓW/ ARMII POLSKIEJ W AMERYCE/ NOWY JORK – WARSZAWA/ 25 sierpnia 19996r."

- Krzyż drewniany w miejscu śmierci w dniu 14.VIII.1920r ks. mjr. Ignacego Skorupki (w polu, ok. 200m za posesją nr 50).
- Na przeciwko posesji nr 135, po drugiej stronie szosy, w sierpniu 1990r. postawiono drewniany krzyż z wyrzeźbionymi latami: "1920-1990".
- Obelisk ku czci ks. mjr. Ignacego Skorupki (posesja nr 50). Na podmurówce na której ustawiony jest obelisk wmurowana jest tablica z czarnego marmuru z napisem: "NA TEJ ZIEMI DNIA 14 SIERPNIA 1920 ROKU/ W OBRONIE OJCZYZNY PROWADZĄC ŻOŁNIERZY DO ATAKU/ POLEGL ŚMIERCIA BOHATERSKA/ KS.MJR IGNACY JAN SKORUPKA/ KAPELAN 236 PUŁKU LEGII AKADEMICKIEJ/ DUSZĘ i CIAŁO NASZE WYDALIŚMY/ ZA PRAWA OJCZYZNE, WZYWAJĄC BOGA, ABY/ NARODOWI NASZEMU BYŁ ŁASKAWYM./ FUNDATOR ODBUDOWY POMNIKA/ MARIAN JEZNACH".
- ul. por. Stanisława Matarewicza. W sierpniu 1920r. był dowódcą baonu 33.pp. Poległ 14.VIII.1920r. na polach Ossowa prowadząc atak na bolszewików.

• Ślady rowów strzeleckich z sierpnia 1920r.

OSTROŁĘKA (m. pow. nad rz. Narew, woj. mazowieckie)

4-6.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja wziął fort w mieście, wyróżnął dopiero co pozbieraną grupę jeźdźców gen. Bolesława Roji.
20.VIII.1920r. - bój z cofającą się XV Armią Czerwoną w rejonie Ostrołoki.

• ul. Kurpiewska (w pñ. części miasta). Na cmentarzu rzymskokatolickim pośrodku kwatery pñd.-zach. znajduje się wolnostojący nagrobek policjantów poległych w bitwie z bolszewikami w 1920r.

• TABLICA upamiętniająca kontradmirała Włodzimierza Steyera.

OSTROŻANY (wieś ok 15 km. na pñ. od Drohiczyzna, woj. podlaskie)

OSTRÓWEK (wieś ok. 3 km na pñ. od Okuniewa, na terenie poligonu rembertowskiego, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez wieś przechodziła I linia polskiej obrony.

OSTRÓW MAZOWIECKA (m. pow., woj. mazowieckie)

• ul. Cmentarna. Cmentarz rzymskokatolicki (położony pomiędzy ulicami Cmentarną a Lubiejewską): groby żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r.

OTWOCK (m. pow., woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - Otwock wraz z pobliskim Karczewem stanowiły skraj prawego skrzydła I linii polskiej obrony. Odcinek obsadzony był przez polskie oddziały 15.DP. Na przeciw wojsk polskich stała bolszewicka 10.Dyw. Strzelecka. Do bezpośrednich walk w Otwocku nie doszło. Patrz WIAZOWNA.

• ul. Orła

Na skarpie, na przeciwko wiaduktu kolejowego ustawiona jest Figura Chrystusa Dźwigającego Krzyż. Jest to wotum dziękoczynne mieszkańców miasta za zwycięstwo nad nawałnicą bolszewicką w 1920r. Inicjatorem jej powstania był ówczesny proboszcz, ksiądz Ludwik Wolski. Figura jest repliką rzeźby Chrystusa dłuta A. Pruszyńskiego, stojącej od 1858r. na schodach kościoła Św. Krzyża na Krakowskich Przedmieściach w Warszawie, w którym ks. Wolski otrzymał święcenia kapłańskie. Do wybuchu II wojny światowej w piątki po oktawie Bożego Ciała odbywały się pod tę figurę uroczyste procesje. W 1949r. planowano usunięcie figury, ale pomysłodawca przed podpisaniem decyzji zasłab i zmarł na sali obrad.

PARCZEW (m. pow., woj. lubelskie)

16.VIII.1920r. - dywizje polskie zajmują miasto.

PIĄTNICA (wieś nad rz.Narew, ok. 4 km na płn.-wsch. od Łomży)

29.VII-2.VIII.1920r. -

- Obok szkoły podstawowej ustawiony jest krzyż upamiętniający walki w 1920r.

PŁOCK (m. pow. nad rz. Wisłą, woj. mazowieckie)

18-19.VIII.1920r. - obrona miasta przez wojsko i ludność cywilną przed atakiem 18.dyw. strzelców z IV Armii Czerwonej zamierzającej sforsować Wisłę. Po południu 18.VIII bolszewicy zajmują część miasta od strony Rogatek Dobrzyńskich i Bielskich. W nocy, 18/19.VIII, w trakcie walk na ulicach Płocka, "Kawkor" Gaja otrzymał rozkaz przzerwania walk w mieście i wykonania uderzenia na Płońsk przez Gościce i Górę.

10.IV.1921r. - odznaczenie miasta Krzyżem Walecznych przez Naczelnika Państwa J. Piłsudskiego na Pl. Floriańskim, przed kościołem garnizonowym.

- Na zapleczu Dw. PKP znajduje się Pomnik Harcerzy poległych w sierpniu 1920r. Jest to mogiła-kurhan, na szczycie którego umieszczony jest duży krzyż brzozy i plansza krzyża harcerskiego wykonana z blach stalowej. Na zboczu kurhanu położona jest płyta z wrytym napisem: "+/ BOHATEROM/ POLEGŁYM/ ZA/ WOLNOŚĆ/ OJCZYZNY/ 18-VIII-1920.". Kurhan jest ogrodzony niskim płotem składającym się z betonowych słupków i stalowych, poprzecznych prętów.
- ul. Bielska róg ul. J. Wieczorka. Kościół Św. Bartłomieja. W kruchcie kościoła umieszczona jest tablica z napisem: "Druhom bohaterom czynnym Straży Pożarnej Ochotniczej Płockiej:...(wymieniono 7 nazwisk)... Poległym w obronie Lwowa w 1919r. w walkach z hajdamakami. Poległym w obronie Ojczyzny w czasie najazdu hord bolszewickich w 1920r. tablicę tę na wieczną rzeczy pamiątkę poświęcają koledzy."
- ul. Kolejowa (dz. Radziwie). Cmentarz katolicki: zbiorowy grób obrońców miasta w 1920r., bez nazwisk i ilości pochowanych.
- ul. 3-go Maja 4 (dz. Śródmieście). Na ścianie w korytarzu LO im.Króla Wł.Jagielli wmurowana jest tablica z napisem: "Na polach walk i w niewoli za świętą sprawę wolności żywot swój położyli uczniowie Państwowego Gimnazjum im.Władysława Jagiełły w Płocku(wymieniono 31 nazwisk, poległych m.in. w 1920r. pod Sarową Górą, pod Warszawą, pod Radzyminem, w obronie Płocka)... Cześć ich pamięci".
- ul. Małachowskiego 1 (dz. Śródmieście). LO im. Marszałka St. Małachowskiego: w auli im. Kajetana Morykoniego (pok.16), na ścianie po prawej stronie między oknami wmurowana jest marmurowa tablica z napisem: "NON-OMNIS-MORIAR/+/ WIĘKSZEJ+ NAD+TE+/ MIŁOŚCI+ŻADEN+NIE-/ MA+ABY+KTO+DUSZE+/ SWĄ+ POŁOŻYŁ+ ZA+PRZY-/ JACIOŁY+SWOJE. ŚW.JAN XV-13/ A+JEŚLI+ NARÓD+/ ZAWINIŁ+PRZYJMIJ+/ PANIE+KREW+NASZA+/ ZA+ ODKUPIENIE+ALE+/ PRZEBACZ+WRESZCIE+/ POLSCE. MICKIEWWICZ/ (fotografia)/ +JAN GRABSKI/ uczeń kl.VI lat 19 poległ/ 14 czerwca 1919r. pod/ Kopyczynem w Małopolsce/ (fotografia)/ +TADEUSZ GRABSKI/ uczeń kl.VIII lat 22 zmarł/ 28 lutego 1920r. z ran otrzymanych pod Lwowem/ (fotografia)/ +STANISŁAW NIŹDZIŃSKI/ uczeń kl.VII, lat 21/ poległ 1 sierpnia 1920r. pod Nowogrodem/ nad Narwią/ (fotografia)/ +ARTUR RYCHTER/ uczeń kl.VIII lat 20, poległ/ 1 sierpnia 1920r. pod Nowogrodem/ nad Narwią/ (fotografia)/ +IGNACY SZCZEPKOWSKI/ uczeń kl.VIII lat 20/ poległ w sierpniu 1920r. pod Szydłowcem/ na Mazowszu/ BOHATEROM - POLEGŁYM - KU - WIĘKSZEJ - CHWALE - POTOMNYM/ KU NAŚLADOWANIU - TĘ - PAMIĄTKĘ - KŁADĄ/

KOLEDZY - NAUCZYCIELE - RODZINY - I - SPOŁECZEŃSTWO./ WYKON. SUMPTEM SP.AKC.MARMURY KIELECKIE".

- ul. Norbertańska. Cmentarz Garnizonowy: duża kwatera z kilkudziesięcioma krzyżami, przed nią duża płyta z napisem: "Bohaterom poległym za wolność Ojczyzny 18.VIII.1920r." Nad płytą umieszczona jest druga, mniejsza PŁYTA z napisem: "BOHATEROM / POLEGŁYM / W WALKACH / O WOLNOŚĆ / OJCZYZNY / 18.VIII.1920R." Jest to płyta, która w 1925r. złożona była na pl. Kanonicznym (ob. pl. G. Narutowicza) jak zaczątek Grobu Nieznanego Żołnierza.
- ul. Sierpecka (dz. Trzepowo). Cmentarz parafii św. Aleksego: w części położonej od strony ulicy znajdują się dwie mogiły żołnierzy poległych w 1920r. Na jednej z nich ustawiony jest obelisk z tablicą o treści: "Ś.+P./ POLEGLI W OBRONIE OJCZYZNY/ ODPIERAJĄC Z GRANIC POLSKI/ NAWAŁĘ BOLSZEWICKĄ w 1918-1920 R./ ŚWITALSKI FRANCISZEK/ STAWICKI JÓZEF/ z TRZEPOWA/ KU CZCI BOHATEROM/ NA PAMIĄTKĘ DZIESIĘCIOLECIA/ POŚWIĘCAJĄ TĘ TABLICĘ/ RODACY 19-X-1930R.". Na drugiej mogile ustawiona jest pionowo płyta zwieńczona krzyżem z napisem: "Ś.P./ TRZYNASTU/ BOHATEROM/ POLEGŁYM/ w WALKACH o WOLNOŚĆ/ OJCZYZNY/ W 1920R./ MŁODZIEŻ STRZELECKA/ z TRZEPOWA/ CZEŚĆ ICH PAMIĘCI".
- ul. Tumska 4. Na ścianie frontowej d. Odwachem (ob. Oddz. PTTK), po lewej stronie, w 1994r. umieszczono tablicę z rudawopstrego marmuru z napisem: "(Krzyż Walecznych)/ POLEGLI W OBRONIE M.PŁOCKA/ W SIERPNIU 1920 ROKU/ ...(59 nazwisk).../ I INNI NIEZNANI/ OBROŃCY PŁOCKA".
- ul. Wyszogrodzka (d. al. PPR) róg ul. Harcerskiej (dz. Imielnica). W kościele paraf. pw. Św. Jakuba znajduje się marmurowa tablica z napisem: "Bohaterom poległym w obronie Ojczyzny w 1920r...(18 nazwisk). Mieszkańcom gminy Bielino w dowód pamięci Rada Gminna. Dn. 18.X.1930r.".

PŁOŃSK (m. pow. nad rz. Płońką, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - o godz. 5.30 18.DP wraz z 8 brygadą jazdy ruszyła z Płońska w kier. Raciąża, z zamiarem pobicia skrzydłowych jednostek IV Armii Czerwonej.

16.VIII.1920r. - działania bojowe kawalerii polskiej zorganizowanej w dywizji płk. Gustawa Dreszera (zwycięska szarża 201. i 1.pułku szwoleżerów).

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu bratnia mogiła z pomnikiem, na którym jest napis: "Rodakom poległym w roku 1920. Poświęceniem dla Ojczyzny zdobyli uznanie, odpoczynek wieczny daj im za to Panie!"

POLIGONNYJ GORODOK - patrz REMBERTÓW.

POMIECHÓWEK (wieś gm. nad rz. Wkra, pow. nowodworski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz parafialny (położony między przejazdem kolejowym a wsią Pomiechowo): znajduje się tu kwatera żołnierzy polskich poległych w 1920r. W centralnym punkcie kwatery umieszczony jest głaz, a za nim metalowy krzyż. Na głazie umieszczono wykonany z metalu napis: "(stylizowany Krzyż Walecznych 1920) / TU SPOCZYWAJĄ / ŻOŁNIERZE POLSCY / Z V ARMII GEN. WŁ. / SIKORSKIEGO / POLEGLI W OBRONIE / OJCZYZNY/ W WALKACH / NAD WKRĄ / W DNIACH / 14-15.08.1920R."

POPIELŻYN-ZAWADY - patrz ZAWADY.

POSTOLISKA (wieś, gm. Tuszcz, woj. ostrołęckie) ?????-aut/sprw.

- Cmentarz rzymskokatolicki (położony przy szosie prowadzącej do Jadowa, ok. 2 km od kościoła): grób Józefa Kostrzewy, poległego 15.I.1920r.

POŚWIĘTNE (wieś gm., ok. 10km na pld. od Łap, woj. podlaskie)

PRATULIN (wieś, ok. 21 km na pñ.-wsch. Od Terespoła)

- Cmentarz rzymskokatolicki. Znajduje się tu grób 20 nieznanymi żołnierzy polskich poległych w 1920r. Grób odnowiony w 1994r.

PRUSINOWICE (wieś w okolicach wsi Klukowo, na pñ. od Nasielska, woj. mazowieckie)

- W miejscu walki i śmierci polskich żołnierzy przy drodze stoi okazały pomnik z kamienia z napisem: "18-tu / poległych / bohaterów / 17.VIII.1920r. / Cześć im!"

PRZASNYSZ (m. pow. nad rz. Węgierką, woj. mazowieckie)

7.VIII.1920r. - miasto zajmują kozacy, w czasie strzelaniny zginęło kilku Polaków. Wojska sowieckie okupują miasto do 21 sierpnia.

19.VIII.1920r. - bój z XV Armią Czerw. w rejonie Przasnysza.

21-22.VIII.1920r. -

- ul. Ostrołęcka. Cmentarz rzymskokatolicki (położony we wsch. części miasta). W osi głównej cmentarza usytuowany jest pomnik poległych w 1920r. żołnierzy WP. Został on wzniesiony w latach 1926-29, na planie kwadratu w formie ażurowej kaplicy-baldachimy na czterech murowanych z cegły, otynkowanych kolumnach, pokrytej dachem w kształcie hełmu zwieńczonego metalowym krzyżem. Na przedniej stronie podstawy pomnika umieszczona jest m.in. metalowa tablica z napisem: "BOHATEROM/ POLEGŁYM w WALKACH/ o WOLNOŚĆ i NIEPODLEGŁOŚĆ OJCZYZNY/ POWSTAŃCOM 1863 R./ ORAZ ŻOŁNIERZOM W.P. z 1920 R./ POR. 76 P.P. JÓZEF. WOLSKIEMU/ PCHOR. 76 P.P. FELIKS. FLOETEROWI/ SZER. 76 P.P. ANDRZEJ. SIKORSKIEMU/ SZER. 76 P.P. FELIKS. GRZELAKOWI/ SZER. 70 P.P. MARIAN. WICHURZE/ SZER. 83 P.P. STEFAN. ROKOWI/ i 15 NIEZNANYM/ LUDNOŚĆ MIASTA I POW. PRZASNYSKIEGO". W czterech rogach tablicy widnieją sylwetki orłów w koronie.

PRZEDWOJEWO (wieś w okolicach Opinogóry, woj. mazowieckie)

W sierpniu 1920r. w okolicach wsi toczyły się krwawe walki.

- Na cmentarzu przykościelnym, obok drewnianego kościoła par. pw. Przemienienia Pańskiego i św. Stanisława b-pa z 1620r., stał przed II wojną światową pomnik żołnierzy polskich poległych w 1920r. Został on rozbity przez Niemców. Obecnie pozostał po nim jedynie cokół.

PRZEMIAROWO (wieś ok. 6 km na pñ. od Pułtusza, pow. pułtuski, woj. mazowieckie)**PULAWY** (m. pow. nad rz. Wisłą, woj. lubelskie)

12.VIII.1920r. - do kwatery głównej przyjeżdża Naczelnny Wódz J. Piłsudski.

- Osiedle Kaniowczyków, położone jest w centralnej części miasta przy ul. Lubelskiej (dawna ul. F. Dzierżyńskiego), a ograniczona ul. J. Słowackiego i ul. Kaniowczyków (d. ul. XX-lecia PRL).
- ul. Czartoryskich 6A. Na murze ogrodzenia przy budynku Muzeum Regionalnego PTTK (dawnego szpitala św. Karola) umieszczona jest tablica z orłem w koronie z następującym napisem: "BOHATEROM/ ROKU 1920/ w 60 ROCZNICĘ/ 1980 Ü PTTK".
- ul. Czartoryskich 8. Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (dawny pałac Czartoryskich). W prawej części pałacu, na ścianie przy wejściu do Centralnej Biblioteki Rolniczej, w sierpniu 1990r. zrekonstruowano i odsłonięto tablicę pamiątkową o treści: "15 VIII 1920 15 VIII 1930/ W MURY TE, SKĄD PADŁ ROZKAZ/ JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO/ PODJĘCIA ZWYCIESKIEJ OFENSYWY/ PRZECIW NAJAZDOWI BOLSZEWICKIEMU/ TABLICĘ TĘ KŁADZIE/ NACZELNEMU WODZOWI/ I/ OFIARNYM WOJSKOM/ W HOŁDZIE/ WSPÓLCZESNYM I POTOMNYM/ NA PAMIĄTKĘ/ SPOŁECZEŃSTWO PUŁAWSKIE/ REKONSTRUKCJA AD.1990.".
- ul. Saperów Kaniowskich i ul. gen. Władysława Sikorskiego (ulice te znajdują się na Osiedlu Niwa przy ul. Lubelskiej).
- ul. Włostowicka 55, obok kościoła par. pw. Św. Józefa, po prawej stronie drogi w kierunku Kazimierza Dolnego, jest usytuowany pomnik dziesięciolecia odzyskania niepodległości na który składa się obelisk zwieńczony orłem oraz dwie poziomo położone na podmurówce tablice. Na podmurówce obelisku widnieje napis: " 11 listopada 1918/ ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI". Po prawej stronie obelisku ustawiona jest tablica z napisem: "Polegli na polu chwały w obronie Państwa Polskiego pod wodzą Józefa Piłsudskiego z najazdem bolszewickim 1920r., (...wymieniono 17 nazwisk...)". Na drugiej tablicy, po lewej stronie obelisku, umieszczono następujący napis: "DLA UPAMIĘTNIENIA/ 10 LECIA/ NIEPODLEGŁOŚCI/ POLSKI/ MŁODZIEŻ SZKOLNA/ DRZEWKO TO POSADZIŁA/ WŁOSTOWICE DNIA 11/ LISTOPADA 1928 R.".

PULTUSK (m. pow. nad rz. Narew, woj. mazowieckie)

9-10.VIII.1920r. - toczą się zaciekle walki o utrzymanie miasta, którego bronił gen. Baranowski (sztab mieścił się w hotelu "Victoria"). Miasto ostrzeliwała artyleria sowiecka z rejonu Przewodowa.

10.VIII.1920r. - w Pułtusk przebywał gen. Sikorski, który apelował o utrzymanie miasta za wszelką cenę.

12.VIII.1920r. - po południu bolszewicy sforsowali Narew i wkroczyli do miasta, opuszczonego przez polskie oddziały. W okolicach cmentarza przy kościele św. Krzyża rozstrzelano ukrywających się żołnierzy polskich, a ciała po egzekucji pokłuto jeszcze bagnietami.

17.VIII.1920r. - w wyniku natarcia oddziałów 9.DP o godz. 20-tej miasto zostało wyzwolone. Pierwszy do miasta wkroczył 15.pułk 9.DP pod dowództwem mjr Bolesława Zalewskiego.

- ul. Kościuszki 133. Pierwszy cmentarz grzebalny. Na prawo, za bramą wejściową, obok kwater wojskowych, znajduje się kopiec na grobach 45 żołnierzy polskich poległych pod Pułtuskim 1920r. Jego skarpy wyłożone są kamieniami, a na szczycie drewniany krzyż z napisem: "BÓG/ HONOR/ (w środku krucyfiks)/ OJCZYŻNA/ 1920". U stóp kopca tablica z brunatnego marmuru z napisem: "W 70 ROCZNICĘ/ BOHATERSKIM ŻOŁNIERZOM POLSKIM/ POLEGŁYM W DN. 10-11.VIII.1920 R/ POD PUŁTUSKIEM/ W OBRONIE NIEPODLEGŁEJ OJCZYŻNY/ W WOJNIE POLSKO-SOWIECKIEJ/ MIESZKAŃCY MIASTA/ PUŁTUSK 10.VIII.1920R.". KWATERY żołnierzy polskich poległych w 1920r.

- ul. Rynek 41 – Ratusz.

1. Na ścianie, po lewej stronie wejścia do Urzędu Miejskiego wmurowana jest tablica z czarnego marmuru z napisem: "W DNIU 17 SIERPNIA 1920 R./ ARMIA POLSKA W WALCE Z/ BOLSZEWIKAMI WYZWOLIŁA/ PUŁTUSK./ CZYNU TEGO DOKONAŁ 15 PP/ „WILKÓW” DZIAŁAJĄCY W SKŁADZIE/ 9 DYWIZJI PIECHOTY W RAMACH/ V ARMII DOWODZONEJ PRZEZ GEN./ WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO./ WIECZOREM 17 SIERPNIA 1920 R./ PUŁK SZTURMEM ZDOBYŁ MIASTO./ DOWÓDCA PUŁKU MJR BOLESŁAW/ ZALEWSKI OTRZYMAŁ GODNOŚĆ/ HONOROWEGO OBYWATELA MIASTA/ PUŁTUSKA. SZTANDAR PUŁKU ZOSTAŁ/ ODZNACZONY KRZYŻEM VIRTUTI/ MILITARI V KLASY./ (wryty herb Pułtuska)/ W 76 rocznicę tego wydarzenia/ mieszkańcy Pułtuska/ czyn bohaterskich żołnierzy/ uczcili wmurowaniem tej tablicy".

2. Na ścianie, po prawej stronie wejścia do Urzędu Miejskiego wmurowana jest tablica odlana w metalu poświęcona marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu z napisem: "(profil głowy marszałka) WSKRZESICIEL PAŃSTWA POLSKIEGO, TWÓRCA i WÓDZ/ ARMII POLSKIEJ MARSZAŁEK JÓZEF PIŁSUDSKI./ VRODZONY W ZIEMI WILEŃSKIEJ ..., OREŻEM WYKREŚLIŁ GRANICE POL-/ SKI. – W 1020 R. ODPARŁ NAJAZD BOLSZEWICKI. – OD 1926 r. DAŻY/ CAŁĄ POTĘGĄ SWEJ WOLI DO NAPRAWY KONSTYTUCJI./ ...W KRÓTKIM CZASIE OLBRZYMIEGO DZIEŁA. STA-/ WIANE JEMU POMNIKI SĄ JEDNOCZEŚNIE POMNIKAMI/ MIŁOŚCI OJCZYŻNY!/ Wacław Sieroszyński".

- ul. ks. Ignacego Skorupki (ulica znajduje się na Osiedlu Skarpa Górna).

- ul. Ignacego Daszyńskiego róg ul. Stare Miasto. Kościół św. Józefa.

Podobno jest tablica poświęcona poległym w 1920r.

- ul. Piotra Skargi. Kościół św. Piotra i Pawła, zwany też kościołem szkolnym. Wewnątrz kościoła na marmurowej tablicy, wmurowanej w 1923r., umieszczone są nazwiska poległych w 1920r. uczniów-ochotników pułtuskiego gimnazjum. Obecnie kościół jest zamknięty.

- W 1923r. w istniejących w Pułtusk koszarach wystawiono pomnik z napisem: "Poległym żołnierzom 13 P.P. w walkach o wolność 1918-1920", który odsłonił Prezydent RP Stanisław Wojciechowski. Pomnik został zniszczony w czasie okupacji.

PUSTELNIK (obecnie osiedle w płn. części miasta Marki, w 1920r. wieś, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - miejscowość znajdowała się na bezpośrednim zapleczu II linii polskiej obrony. Mieściły się tu składy materiałów budowlanych niezbędnych przy pracach fortyfikacyjnych oraz odwody 1.Armii WP. W nieistniejącym obecnie folwarku Pustelnik, który wtedy znajdował się na II linii polskiej obrony stacjonowały niektóre jednostki 1.Dyw. Litewsko - Białoruskiej.

13.VIII.1920r. - we wsi stacjonował pułk grodzieński.

RACIAŹ (m. gm. w dolinie rz. Raciążnicy, pow. płoński, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - miasto zostaje zajęte przez oddziały 53. i 18. dywizji strzelców pieszych z IV Armii Czerwonej.

RADOM (m. pow. nad rz. Mleczną, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: w wydzielonej kwaterze legionistów grób kapitana Józefa Mariańskiego, poległego w Białymstoku w wojnie 1920r. (zwłoki ekshumowano w 1923r.??). Kapitan był zasłużonym Komendantem Okręgowego POW w Radomiu, a 2.XI.1918r. dowodził rozbrajaniem Austriaków w Radomiu.

RADZANÓW (wieś gm. nad rz. Wkra, pow. mławski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: mogiła żołnierzy polskich poległych w 1920r.

RADZIWIE (od 1923r. dzielnica Płocka, na lewym brzegu Wisły, w 1920r. - wieś).

Patrz PŁOCK.

RADZYMIN (m. gm., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

12-16.VIII.1920r. - Bitwa o Radzymin.

12.VIII - Ok. godz. 18.00 artyleria radziecka otworzyła ogień na miasto. Pociski padały w rejonie kościoła i starostwa nie wyrządzając większych strat.

12/13.VIII - nocne utarczki z radzieckimi patrolami.

13.VIII - rano atak 61., 62. i 63. brygady 21. Dyw. Strzelców Smolina na miasto.

14.VIII.1920r. - w południe miasto zostało odebrane z rąk bolszewickich, ale niebawem oddziały polskie musiały się wycofać w sytuacji grożącego oskrzydlenia.

15.VIII.1920r. - Polacy wprowadzają do walki czołgi.

15-16.VIII.1920r. - zacięte boje o miasto toczyły się aż do dnia 16.VIII, gdy ok. godz. 13 odzyskane zostały polskie pozycje obronne, które utracono 13.VIII. W bitwie pod Radzyminem straty polskie wynosiły: 18 oficerów, 292 podoficerów i szeregowców poległych, 60 oficerów i 1590 podof. i szeregowców rannych, 22 oficerów i 1052 podof. i szeregowców zaginionych. Bitwa pod Radzyminem w potocznej świadomości traktowana jest często jako Bitwa Warszawska, która zadecydowała o klęsce Armii Czerwonej pod Warszawą. W rzeczywistości 16.VIII wieczorem XVI Armia Czerw. szykowała się do ponownego ataku na Warszawę i forsowania Wisły. Zamiary te pokrzyżowała dopiero kontrofensywa polska znad Wieprza rozpoczęta 16.VIII (o jeden dzień wcześniej niż planowano). Patrz ALEKSANDRÓW (folwark).

18.VIII.1920r. - na Rynku gen. J.Haller dekorował bohaterów Krzyżami Virtuti Militari.

Prymas Tysiąclecia, Stefan Kardynał Wyszyński podczas swej obecności w Radzyminie w 1973r., szosę Warszawa – Radzymin nazwał „DROGĄ GOLGOTY NARODU POLSKIEGO”.

- ul. Komunalna 4. Zasadnicza Szkoła Zawodowa przy Zakładzie Szkolenia Zawodowego w dniu 25.V.1991r. otrzymała imię kpt. Stefana Pogonowskiego, a w korytarzu szkoły odsłonięto tablicę poświęconą patronowi. Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE. Na tablicy widnieje napis: "1895-1920/ PATRON SZKOŁY/ KPT. STEFAN POGONOWSKI/ BOHATER RADZYMINA 1920/ RADZYMIN 1991". W prawym górnym rogu tablicy umieszczony jest medalion z podobizną Stefana Pogonowskiego.

- ul. Konstytucji 3 Maja 17, róg ul. kpt. Stefana Pogonowskiego. Od strony ul. Janusza Korczak nowy budynek przychodni zdrowia funkcjonujący od 1997r. Nad wejściem do przychodni umieszczony jest napis wykonany z liter odlanych w brązie: "CENTRUM MEDYCZNE/ im. Bitwy Warszawskiej 1920r./ w Radzyminie/ PRZYCHODNIA ZDROWIA". W korytarzu przychodni, po lewej stronie wejścia ustawione jest popiersie marszałka Józefa Piłsudskiego, a zanim na ścianie pamiątkowa tablica.

- ul. mjr. Stefana Waltera (dawna ul. gen. Waltera Świerczewskiego; przywrócona w 1989r., nazwa z przed II woj. św.). Mjr. Stefan Walter był dowódcą 29 pułku Strzelców Kaniowskich, ciężko ranny pod Mokrem 15.VIII.1920r., zmarł 6.X.1920r. w Warszawie.

- ul. Warszawska 60 róg ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego (zmieniona w 1988r. nazwa ul. Cmentarnej - ulica do wsi Ciemne). Cmentarz parafialny: znajdują się tu zbiorowe groby żołnierzy polskich poległych w 1920r. oraz kaplica-pomnik odsłonięta w dniu 9.X.1927r., przed którą 13 czerwca 1999r. modlił się papież Jan Paweł II. Na murowanych słupach bramy wejściowej na cmentarz umieszczone są cztery tablice poświęcone pochowanym tu żołnierzom poległym w 1920r. z następującymi napisami:

"POLEGŁYM CZEŚĆ/ CMENTARZ PARAFIALNY/ NA KTÓRYM SPOCZYWAJĄ/ BOHATEROWIE POLEGLI/ POD RADZYMINEM/ W ROKU 1920/ r.1939";

"13-18 VIII 1920/ TYŚMY SIĘ MEŹNIE PRZE OJCZYZNY BILI/ I NA OSTATEK GARDŁA POŁOŻYLI/ NIE MASZ PRZECHODNIV ŁZY NAD NAMI TRACIĆ/ TAKĄ ŚMIERĆ MÓGŁYŚ SAM DROGO ZAPŁACIĆ/ JAN z CZRNOLASV/ POLEGŁYM TV/ W OBRONIE OJCZYZNY I

STOLICY/ TOWARZYSZOM BRONI-ŻOŁNIERZOM/ ZIEMI GRODZIĘŃSKIEJ/ KORPVS OFICERSKI/ 81-GO PVŁKV STRZELCÓW GRODZIĘŃSKICH/ IMIENIA STEFANA BATOREGO/ W 10-Ą ROCZNICĘ POWSTANIA PVŁKV/ 12 XI 1918 - 12 XI 1926";
 ""PRZECHODNIU! - POWIEDZ/ OJCZYŹNIE, ŻE WIERNI JEJ/ PRAWOM - TU SPOCZYWAMY."/ TOWARZYSZOM BRONI B.46.P.P./ STRZELCÓW KRESOWYCH/ OBECNIE 5.P.S.P.- POLEGŁYM/ W OBRONIE OJCZYŹNY POD RA/DZYMINEM W DNIACH CHWAŁY/ 13-18.VIII.1920.R./ OFICEROWIE I SZEREGOWI/ 5.PUŁKU STRZELCÓW PODHALAŃSKICH/ 14.VIII.1931.R.";
 "POLEGŁYM POD RADZYMINEM/ W DNIACH CHWAŁY 1920 ROKU/ BOHATEROM/ 85 PUŁKU STRZELCÓW WILEŃSKICH/ 85 PUŁK STRZELCÓW WILEŃSKICH/ MIASTO WILNO".

Na frontowej ścianie kaplicy cmentarnej, po lewej stronie wejścia umieszczona jest rzeźba głowy papieża Jana Pawła II, a pod nią tablica z marmuru z wyrytym napisem:

"(herb papieski)/ URODZIŁEM SIĘ/ W ROKU 1920/ W MAJU, W TYM CZASIE,/ KIEDY BOLSZEWICY/ SZLI NA WARSZAWĘ./ I DLATEGO NOSZĘ/ W SOBIE OD URODZENIA/ WIELKI DŁUG W STOSUNKU/ DO TYCH, KTÓRZY WÓWCZAS/ PODJĘLI WALKĘ/ Z NAJEŹDZCĄ I ZWYCIĘŻYLI,/ PŁACĄC ZA TO SWOIM ŻYCIEM. (...)/ PRZYBYWAM TU Z WIELKĄ/ WDZIĘCZNOŚCIĄ, SPŁACAJAC/ DŁUG ZA TO, CO OD NICH/ OTRZYMAŁEM. (...)/ (podpis: *Jan Paweł II*)/ RADZYMIN 13.6.1999/ W 80 ROCZNICĘ/ CUDU NAD WISŁĄ/ MIESZKAŃCY ZIEMI RADZYMIŃSKIEJ".

Pamiętkowa tablica w kaplicy cmentarnej z napisem:

". Ś.+P./ ".

Pamiętkowa tablica na mogile Strzelców Kaniowskich z napisem:

". Ś.+P./ ".

- ul. gen. Lucjana Żeligowskiego (d. ul. Parkowa). Gen. L. Żeligowski był d-cą 10 Dyw. piechoty strzelców kaniowskich i głównodowodzącym bitwą o Radzymin w sierpniu 1920r..
 - Skwer przy zbiegu ul. Konstytucji 3 Maja i ul. Warszawskiej. Towarzystwo Przyjaciół Radzimina planuje tu wznieść POMNIK "Bitwy pod Radzyminem 1920r.". Na pomniku tym prawdopodobnie będzie umieszczony następujący napis: "W dniach 13-15.VIII.1920r. 1 Armia Polska pod dowództwem gen. F. Łatynika stoczyła bitwę o Radzymin, która miała decydujące znaczenie dla zwycięstwa w wojnie polsko - sowieckiej."
 - Rada Narodowa decyzją z dn. 29.X.1989r. przywróciła miastu historyczne nazwy następujących ulic:
 - ul. kpt. Stefana Pogonowskiego (d. ul. Szpitalna),
 - ul. Strzelców Kaniowskich (d. ul. Armii Ludowej),
 - ul. Strzelców Wileńskich (d. ul. Jarosława Dąbrowskiego).
 - W 1990r. przywrócono dwie dalsze, historyczne nazwy ulic związanych w wojną 1920r.:
 - ul. ks. Ignacego Skorupki (d. ul. Wiosenna), patrz OSSÓW;
- RADZYŃ PODLASKI** (m., woj. białkopodlaskie)
 16.VIII.1920r. - dywizje polskie zajmują miasto.

RAKÓW (

- Na rynku znajduje się obelisk z medalionem marszałka Józefa Piłsudskiego, pod którym umieszczona jest tablica z czarnego marmuru z napisem:

"PADLI NA POLU CHWAŁY/ ODPIERAJĄC OD GRANIC/ PAŃSTWA POLSKIEGO/ POD WODZĄ/ JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO/ NAWAŁY NAJEŹDZCÓW/ W LATACH 1918-1920/ (Krzyż Walecznych)/ MIESZKAŃCY/ GMINY RAKÓW/ 1928/ PAMIĘĆ POLEGŁYM/ TREŚĆ TABLICY PRZYWRÓCONO/ W ROKU 1991".

RAWICZ (m. pow., woj. wielkopolskie)

- W mieście znajduje się pomnik bohaterów wojny polsko-bolszewickiej z 1920r. Na frontowej płycie pomnika, pod wizerunkiem orła w koronie widnieje napis:
"TU/ W BYŁYCH KOSZARACH/ W 1920 ROKU/ MIEŚCIŁ SIĘ LAZARET,/ W KTÓRYM PRZEBYWALI/ RANNI ŻOŁNIERZE POLSCY/ W WOJNIE POLSKO_BOLSZEWICKIEJ/ W IMIENIU SPOŁECZEŃSTWA ZIEMI RAWICKIEJ/ ZARZĄD MIEJSKI GMINY RAWICZ, 15 SIERPNIA 2000".

RĄCZNO (wieś, woj. piotrkowskie)

- We wsi znajduje się pomnik z głazów wysokości ok. 2,5 m, na którym umieszczona jest tablica z napisem: "W czwartą rocznicę Cudu nad Wisłą młodzież Rączna/ Rączno 1924". Obok tablicy wmurowany pocisk wzięty z pola bitwy.

REMBELSZCZYŻNA (wieś między Kanałami Bródnowskim a Żerańskim, woj. mazowieckie)
14.VIII.1920r. - Późnym wieczorem patrol 241.pp 81.bryg. radzieckiej osiągnęły rejon wsi, co było najgłębszym wtargnięciem nieprzyjaciela na odcinku obrony 46.pp.

REMBERTÓW (warszawska gmina Rembertów, Warszawa)

W pñ. części ob. Rembertowa, o dawnej rosyjskiej nazwie Poligonnyj Gorodok, znajdował się wielki poligon istniejący do dzisiaj.

14.VIII.1920r. - stąd wyruszył III batalion 13.pp na pomoc walczącym pod Ossowem. Uderzenie tych oddziałów od strony południowej na Ossów zdecydowało o klęsce bolszewików i ich wycofaniu się na pozycje wyjściowe.

- Przy głównym wejściu do Akademii Sztabu Generalnego (powstałej tu po II woj. św.), do początku lat 80-ych znajdował się niewielki cmentarz związany z 1920r.

ROKITNO (wieś gm. ok. 15 km na pñ.-wsch. od Białej Podlaskiej, woj. białkopodlaskie)

RÓŻAN (m. gm. na prawym brzegu Narwi, pow. makowski, woj. mazowieckie)

- ul. Cmentarna. Cmentarz rzymskokatolicki (położony w pñ.-wsch. części miasta, przy szosie z Warszawy do Ostrołęki, ok. 300 m od kościoła): w pñd.-wsch. części cmentarza zbiorowa mogiła z pomnikiem żołnierzy polskich uprowadzonych z Różana i zamordowanych we wsi Miecze 23 sierpnia 1920r. Na pomniku napis: "(...13 nazwisk...) Zginęli w czasie wojny 1920r." W czasie budowy pomnika był napis: "Zamordowani przez bolszewików w 1920r. Powstanie mściciel z kości naszych i zapali serca przyszłych pokoleń gorącą miłością Ojczyzny. 1929".

RUDA (wieś nad rz.Rządza, ok. 5 km na pñ.-zach. od Radzymina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez wieś przechodziła I linia polskiej obrony obsadzona przez 48.pp.

12-13.VIII.1920r. - W wieczornych ciemnościach pododdział z 189.pułku 21.dywizji radzieckiej Smolina zaskoczył polskie placówki 48.pp z 11.DP dowodzone przez płk. Kazimierza Łukoskiego, broniące odcinka Rynia-Łosie ciągnącego się wzdłuż doliny rz. Rządzy. W krótkim boju pododdział radziecki wziął do niewoli kilkunastu żołnierzy i zajął wieś. Wczesnym rankiem 13.VIII dowódca 2.bat. 48.pp kpt.Stanisław Grodzki poprowadził polski kontratak na wieś siłami 5.komp. ppor.Józefa Żaka i 11.komp. sierż. sztab. Mariana Jagielskiego. Do godz 9.00 wieś została odbita. Straty polskie wyniosły kilku poległych i kilku rannych żołnierzy. Rosjanie utracili w Rudzie 16 zabitych, 3 rannych i 7 wziętych do niewoli.

16.VIII.1920r. - po południu wyparto całkowicie wojska bolszewickie z pozycji pod Rudą, odzyskując w ten sposób odcinek I linii obrony.

RYBIENKO LEŚNE (obecnie dzielnica Wyszkowa nad rz. Bug, pow. wyszkowski, woj. mazowieckie)

- Pomnik wystawiony przed II woj. św., jesienią 1949r. został zniszczony. Obecnie postawiono nowy pomnik, który odsłonięto i poświęcono w dniu 13.VIII.1989r. Napis: "TU ZOSTALI / ZAMORDOWANI / DN. 17.VIII.1920 / PRZEZ CZREZWYCZAJKĘ / BOLSZEWICKĄ / ŚP. ANTONI WOŁOWSKI / PPOR. WOJSK POLSKICH / I SZEŚCIU NIEZNANYCH / CZEŚĆ ICH PAMIĘCI".

- ul. ppor. Antoniego Wołowskiego (zmieniona w 1990r. nazwa ul Nadburzańskiej, przy której znajduje się pomnik.

RYNIA (wieś nad Narwią w pobliżu ujścia Rządzy, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez wieś, wzdłuż Rządzy ciągnęły się umocnienia I linii polskiej obrony, będąc jednocześnie miejscem styku z II linią obrony. Wieś obsadzona była przez oddziały 48.pp.

RYPIN (m. pow. nad rz. Rypienią, woj. kujawsko-pomorskie)

11.VII.1920 - powstaje Obywatelski Komitet Obrony Państwa na pow. rypiński.

16.VIII.1920r. - o godz. 7.30 bez wystrzału do miasta wkraczają bolszewicy w sile ok. 500 konnych z taborami. Był to 86-ty międzynarodowy pułk składający się przeważnie z Węgrów, Polaków dezertersów, Rosjan i innych. Po południu wyruszyli pod Brodnicę.

20.VIII.1920r. - o godz.1-szej po południu oddziały WP wkroczyły do Rypina i po krótkiej strzelaninie wyzwoliły miasto.

RZECZKI-WÓLKI (wieś przy szosie Gołotczyzna - Ciechanów, ok. 10 km. od Ciechanowa, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - miała miejsce potyczka oddziału polskiego ze składu 201.Ochotniczego Pułku Piechoty z oddziałem Kozaków 3.KK Gaja, w której zginęło 9 żołnierzy polskich.

- Pod potężnymi wierzbami, na łące należącej do ob.Mieczysława Kowalskiego, stoi wyniosły pomnik z piaskowca, otoczony betonowym murem. Na pomniku widnieje napis: "W tę ziemię wsiąkała krew ofiarna. 19.VIII.1920r. W walce o ziemię ojczystą, ciężko raniony, prawy jej syn Tadeusz Wrzesiński, harcerz, student Uniwersytetu Warszawskiego, ochotnik od 1918 roku, porucznik 201p.p., przedstawiony do krzyża Virtuti Militari, dobity został przez Kozaków. Żył lat 20. W pierwszą rocznicę bitwy, w której padło 9 żołnierzy ochotników poświęcony ten kamień składają swemu jedynakowi, swej chlubie i nadziei. Rodzice."

- Około 1km. od powyższego pomnika na pagórku między wierzbami, na polu ob.Szczepana Głodowskiego, stoi pomnik z Chrystusem Frasobliwym. Na cokole jest napis: "Obrońcom Ojczyzny, ochotnikom 201pp, który po ciężkich znojach i krwawych walkach i po wyparciu stąd wroga 19 sierpnia 1920r., tu w tej ziemi chwilowy odpoczynek znaleźli. Pamięć im, kochanie i błogosławieństwo....8 nazwisk i dwaj, których nazwiska nieznanne. >>A jeśli komu droga otwarta do nieba - tym co Ojczyźnie służy.<< J.Kochanowski. >>Większą nad tę miłość żadnej nie ma jeśli kto życie położy za rodaków swoich.<< Św. Jan XV."

RZEKUŃ (wieś gm., ok.5 km na pld.-wsch. od Ostrołęki, pow. ostrołęcki, woj. mazowieckie)

- ul. Kościuszki. Cmentarz rzymskokatolicki (położony na skraju wsi): w zach. części cmentarza dwie zbiorowe mogiły żołnierzy polskich poległych w 1920r.

RZEWIN (wieś nad rz. Raciążnicą, woj. mazowieckie)

RŻYSKA (wieś, ok 5 km na pñ. od Wołomina, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - o godz.17.00 rozpoczął się atak 80. Brygady Strzelców ze składu 27.Dyw. Strzelców W.Putny z rejonu Kraszewa w kierunku Rżyska i Jankowa Starego na pozycje 1 batalionu kpt. Ignacego Dorocińskiego. Atak sowiecki był wspierany ogniem artylerii z rejonu Kraszewa. Na tym odcinku walczył polski 46.pp. Zmasowany atak sowiecki doprowadził do panicznej ucieczki żołnierzy polskich w kierunku Radzymina. Tylko 2.kompania ppor.Andrzeja Rodziewiczza-Bielewicz po obronie rejonu Rżyska cofnęła się do Jankowa w sposób zorganizowany.

SADŁOWO (wieś, ok. 8 km. na pld. od Żuromina, woj. mazowieckie)

- W kościele parafialnym umieszczona jest tablica, której tytuł został zatynkowany. Pod wizerunkiem krzyża Virtuti Militari wypisane jest 14 nazwisk.

SARNOWA GÓRA (wieś, ok. 10 km na pld. od Ciechanowa, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

15-18.VIII.1920r. - ciężkie boje pod wsią toczyła 18.DP gen.Krajowskiego z przeważającymi siłami 4. i 33.dyw.strz. z XV Armii Czerwonej Augusta Korka. Straty polskiej dywizji wyniosły 30 oficerów i 775 żołnierzy.

SEJNY (m. nad rz. Marychą, woj. suwalskie)

SERPELICE (wieś nad Bugiem; woj. bielskopodlaskie)

- Pomnik ustawiony w 10-tą rocznicę odzyskania niepodległości.

SIDRA (wieś, ok.18 km na pñ. od Sokółki, woj. podlaskie)

- Na frontowej ścianie kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy, po lewej stronie wejścia, wmurowana jest odrestaurowana tablica z napisem: "Bohaterom poległy/ we wrześniu 1920r./ w obronie niepodległości/ Polski/ wdzięczni rodacy/ Sidra 11.XI.1928r.".

SIEDLCE (m. pow., woj. mazowieckie)

17.VIII.1920r. - po krótkiej walce miasto zostało wyzwolone przez 21.DP.

19.VIII.1920r. - Piłsudski jest już pewny wygranej bitwy i przyjmuje w Siedlcach premiera Wincentego Witosa i Macieja Rataja.

- ul. Cmentarna (we wsch.-pñ. Części miasta)

1. Cmentarz wojskowy. Znajduje się tu pomnik poświęcony żołnierzom polskim poległym w wojnie 1919-20. Obecnie brak jest, istniejącej kiedyś, tablicy upamiętniającej miejsca walk z tych lat.

2. Cmentarz centralny rzymskokatolicki. Znajdują się tu mogiły żołnierzy polskich poległych w 1920r.

- ul. gen. Gustawa Orlicz-Dreszera (zmieniona w 1990r. nazwa ul. Nowotki; dz. Śródmieście).

- ul. ks. Ignacego Skorupki (zmieniona w 1990r. nazwa ul. Hibnera, dz. Śródmieście).

- W centrum miasta odsłonięto w 1990r. pomnik Józefa Piłsudskiego.

SIEMIATYCZE (m., woj. podlaskie)

SIENNICA (wieś gm., pow. miński, woj. mazowieckie)

- Nad stawem kamień upamiętniający Antoniego Królikowskiego, nauczyciela Seminarium Siennickiego, poległego 1.VIII.1920r. pod Nowogrodem.

SIERPC (m. pow. na lewym brzegu Sierpicy, woj. mazowieckie)

11.VII.1920r. - powstał Komitet Obrony Miasta.

11.VIII.1920r. - o godz. 21 miała miejsce pierwsza potyczka na przedmieściach ze zbliżającymi się oddziałami sowieckimi.

12.VIII.1920r. - ok. godz. 4-tej hordy kozackie wpadły do miasta rabując sklepy i mieszkania prywatne. Po zajęciu miasta bolszewicy wysłali zwiady w kierunku Torunia, Włocławka i Płocka.

14.VIII.1920r. - 54.Dyw. strzelców IV Armii Czerwonej skoncentrowana została w mieście.

21.VIII.1920r. - bolszewicy opuszczają miasto.

SIKÓRZ (wieś, ok. 13 km. na płn.-zach. od Płocka, gm. Brudzeń Duży, pow. płocki, woj. mazowieckie)

- W kościele parafialnym jest tablica z napisem: "Polegli w obronie Ojczyzny odpierając z granic państwa polskiego nawałę bolszewicką w 1918-1920r...(wymieniono 10 nazwisk)... Ku czci bohaterom na pamiątkę dziesięciolecia poświęcają. Rodacy. 19.X.1930r."

SKRZESZEW (wieś, ok. 10 km na zach. od Drohiczyzna, po stronie lewego brzegu Bugu, gm. Repki, pow. sokołowski, woj. mazowieckie)

18-19.VIII.1920r. - zwycięski bój o wieś kawalerii mjr. Feliksa Jaworskiego i zajęcie przeprawy przez Bug w obszarze Frankopola (osada, 3 km na wsch. od wsi, nad Bugiem).

- Kościół pw. św. Stanisława bpa. W przedsionku kościoła, po lewej stronie głównego wejścia, znajduje się tablica wykonana z brązu z następującym napisem: "+/ W HOŁDZIE ŻOŁNIERZOM/ POLEGŁYM W OBRONIE/ OJCZYZNY/ W LATACH 1917-1920-1939-45/ 19 P.UŁANÓW WOŁYŃSKICH/ Z OSTROGA n.HORYNIEM/ w 72 R. ZWYCIĘSKIEJ BITWY/ POD SKRZESZEWEM/ I FRANKOPOLEM/ WIERNI BOGU I OJCZYZNIE/ AD. 19-VIII-1992 Towarzysze Broni.". Tablica została odsłonięta 22 sierpnia 1993r.

- Za wschodnim krańcem wsi, po płn. stronie szosy, znajduje się pomnik z szarego kamienia. Na szczycie pomnika umieszczony jest krzyż, poniżej Krzyż Walecznych z 1920r. Orzeł z krzyża jest zerwany, a tarcza po nim pomalowana jest na biało-czerwono. Na cokole napis: "POLEGŁYM / NA POLU CHWAŁY / UŁANOM 212 PUŁKU / 22 PUŁK UŁANÓW / SIERPIEŃ 1920 * SIERPIEŃ 1925".

SŁAWATYCZE (gm. nad rz. Bug, woj. białkopodlaskie)

SŁUPNO (wieś ok. 3 km na płd.-zach. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - w rejonie wsi, późnym wieczorem, zbierają się (po zajęciu przez wojska radzieckie ok. godz. 19 Radzymina) 1., 2. i 3.bat. 46.pp. We wsi znajdowało się dowództwo i sztab 46.pp. Do wsi przybywa szef sztabu dywizji ppłk. Romuald Kohutnicki, który odwołał płk. Krzywobłockiego ze stanowiska d-cy 46.pp i powierzył je mjr. Liwaczowi.

14/15.VIII.1920r. - w nocy we wsi stały brygady bolszewickie (61. i 62.Bryg. Strzelców).

15.VIII.1920r. - rano II batalion grodzieńskiego pułku (30.pp) zajmuje Słupno, w czym pomaga miejscowa ludność rozbrajając bolszewików i biorąc ich do niewoli. O zmroku 30.pp ze Słupna zaatakował Radzymin.

- Przy szosie radzymińskiej, po lewej stronie jadąc z Warszawy, a przed tablicą z napisem Radzymin (na wysokości drogi polnej skręcającej w prawo do leśniczówki) na niewielkim wzniesieniu usytuowany jest POMNIK. Składa się on z dużego krzyża otoczonego niskim murkiem wzmacniającym szczyt wzniesienia. Na murku umieszczone są dwie tablice z różowego marmuru z napisami: (na lewej tablicy) - "POLSKO...!/ WSZAK MYŚMY/ Z TWEGO ZROBILII NAZWISKA/ PACIERZ, CO PŁACZE/ I

PIORUN CO BŁYSKA./ J.SŁOWACKI", (na prawej tablicy) - "CHWALEBNIIE BRONIĄCYM/ OJCZYZNY W 1920 ROKU/ W 70-TĄ ROCZNICĘ/ BITWY POD RADZYMINEM/ RODACY/ 15 SIERPNIA 1990 R."

- Przy szosie radzyminskiej, po prawej stronie jadąc z Warszawy, a przed tablicą z napisem Słupno znajduje się pomnik. Są to trzy głazy na betonowej podmurówce. Przed lewym głazem umieszczone są trzy sylwetki żołnierzy idących do ataku. Sylwetki tych żołnierzy wykonane są z grubej blachy. Na głazie umieszczony jest herb Radzimina. Na podmurówce czarnymi literami wykonano napis: "RADZYMIN". W dniu 15.VIII.1920r. w tej okolicy miała miejsce koncentracja wojska polskiego przed ostatecznym atakiem na Radzymin.

SŁUSTOWO (wieś na zach. od Nasielska, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - rano ruszyło skrzydłowe natarcie polskiej 18-tej Dyw. Piechoty gen.Franciszka Krajowskiego na 4. i 16. Dyw. Strzelców ze składu XV Armii Sowieckiej. Po całodziennnej walce polskie pułki wyszły na linię kolejową Ciechanów - Nasielsk. Wieś została zdobyta przez 49. Pułk Piechoty kpt. Nadachowskiego.

SMARDZEWO (wieś nad rz. Raciążnicą, prawym dopływem Wkry, ok. 10km na pñ. od Płońska, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - działania bojowe na pozycjach polskich atakowanych przez 54.i 18.Dyw. Strzelców z XV Armii Czerwonej.

SOCHOCIN (wieś gm. na lewym brzegu rz. Wkry, pow. pñoński, woj. mazowieckie)

14/15.VIII.1920r. - późną nocą 145.pp płk.Rachmistruka, idąc w straży przedniej 18.DP, uderzył na Sochocin i w boju na bagnety z oddziałami XV Armii Czerw. Augusta Korka zdobył go o godz. 3.00 rano 15.VIII. Polacy stracili 6 oficerów i 60 żołnierzy.

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu mogiła z kamiennym pomnikiem, na którym jest napis: "Poległym bohaterom w obronie wiary i Ojczyzny dn. 17.VIII.20r."

SOCHACZEW (m. pow., woj. mazowieckie)

- ul. Traugutta. Cmentarz grzebalny: tablica ku czci 66 obywateli Ziemi Sochaczewskiej poległych w latach 1918-1920, odsł. 1938r.

SOKOŁÓW (wieś, nad rz. Skrwą, ok. 9 km. na pñd.-zach. od Gostynina, woj. płockie)

SOKOŁÓW

16.VIII.1920r. - patrz GARWOLIN.

SOKOŁÓW PODLASKI (m. na pñ. od Siedlec, woj. mazowieckie)

18.VIII.1920r. - patrz STANISŁAWÓW (woj. mazowieckie)

19.VIII.1920r. - 21.DP po ciężkich walkach zajęła miasto.

SOKÓLKA (m., woj. podlaskie)

SOLNIKI (wieś ok. 5 km na pñd.-zach. od Zabłudowa, woj. podlaskie)

- Przed wejściem do wsi krzyż poświęcony poległemu mieszkańcowi w 1920r. Na pionowej płycie, na której stoi krzyż, jest napis:"Ś.P / JAN / BRAŃSKI / ŻYŁ LAT 19 / POLEGŁ W OBRONIE OJCZYZNY / 1920-1938 R."

SOŃSK (wieś gm. nad rz. Soną, ok. 10 km. na pñd od Ciechanowa, pow. ciechanowski, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - 42.pp mjr.Krynickiego z 18.DP rozbił cofające się oddziały radz. nacierając na kier. Ojrzeń -Sońsk i zajął rejon Sońska.

- Cmentarz grzebalny: znajduje się tu bratnia mogiła ośmiu Polaków, którzy zginęli na tym terenie. Na cokole pomnika umieszczony jest napis: "Cześć! Śp. Poległym żołnierzom w wojnie z bolszewikami 1920r. stawia tę pamiątkę Koło Młodzieży. 1925."

- Przy drodze z Sońska do Sarnowej Góry stoi wysoki kamienny krzyż. W dolnej jego części jest napis: "Boże błogosław nam. 1922. Pamiątka po zmarłym śp. Stefanie Jaworskim." Krzyż ten stoi w miejscu, w którym w sierpniu 1920r. zginął S.Jaworski, żołnierz polski.

SOSNOWICA (wieś gm., nad kanałem Wieprz - Krzna, na zach. od Włodawy, pow. parczewski, woj. lubelskie)

17.VIII.1920r. - 4.brygada jazdy płk. Nieniewskiego w rejonie Sosnowicy zadała poważne straty Oddziałowi Wydzielonemu Grupy Mozyrskiej.

STANISŁAWÓW (wieś na wsch. brzegu Kanału Żerańskiego, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - Późnym wieczorem patrol 241.pp 81.bryg. radzieckiej osiągnęły rejon wsi.

STANISŁAWÓW (d.nazwa CISEK, wieś gm., 14 km na pñ. od Mińska Maz., woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - o świcie została sforsowana przez bolszewików linia polskich straży tylnych przechodząca przez wieś.

18.VIII.1920r. - rozpoczął się gwałtowny odwrót zdezorganizowanych mas wojska z 8., 10., i 17. dyw XVI Armii Czerwonej po trasie Stanisławów - Dobrze - Węgrów - Sokołów Podlaski. Polskie lotnictwo, zwłaszcza bombowe, nękało wycofujące się kolumny.

- W rynku od pñd. strony ratusza znajduje się pomnik z szaro-pstrego marmuru, zbudowany z trzech płyt. Na lewej stronie jest data "1914" a na prawej "1920". Na środkowej płycie umieszczony jest metalowy orzeł bez korony, pod nim napis: "W / WALKACH / O / NIEPODLEGŁOŚĆ OJCZYZNY / W / LATACH 1914-1920 / POLEGŁYM NA POLU CHWAŁY / OBYWATELOM GM.

STANISŁAWÓW". Poniżej drugi napis: "-POMNIK TEN UFUNDOWANO-/ Z INICJATYWY MIEJSCOWEGO KOŁA / OGÓLNEGO ZWIĄZKU PODOF. REZERWY / PRZY OFIARNOŚCI SPOŁECZEŃSTWA GM. / STANISŁAWÓW

DNIA 15 SIERPNI 1938R." Pomnik ten odrestaurowano w 1980r.

STARA DĄBIA (dawniej DĄBIA, wieś ok. 13 km na pñ. od Dębłina, woj. lubelskie)

16.VIII.1920r. - 14.DP gen. Daniela Konarzewskiego współdziałając z 15.pułkiem ułanów stoczyła bitwę z oddziałami Grupy Mozyrskiej, a po rozbiciu ich zdobyła wieś.

STARA MALISZEWA (d. Stara Maliszowa, wieś ok. 7km na zach. od wsi gm. Kosów Lacki, woj. mazowieckie)

8.VIII.1920r.-w bitwie poległ Stefan Lisiecki, por. 9.komp.67.pp. Pochowany został we wsi pod krzyżem, a dn. 19.

01.1921 ekshumowano zwłoki do Warszawy na Cmentarz Komunalny Powązki (d.wojskowy, kwatery A-14,II, 8).

STARA MIŁOSNA (osiedle w pñd. części m.Wesoła, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wzdłuż pasma pobliskich wzgórz ciągnęła się II linia polskiej obrony.

STARA WIEŚ (wieś ok. 11km na pñd.-wsch. od Mińska Maz., woj. mazowieckie)

- Cmentarz: znajdują się tu groby żołnierzy WP poległych w wojnie 1920r.

STARE MIERZWICE (wieś nad rz.Bug, ok. 13 km. na pñd.-wsch. od Siemiatycz, gm. Sarnaki, pow. łosicki, woj. mazowieckie)

- Groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

STARY DYBÓW (dawniej DYBÓW, wieś nad rz. Rządzą na wsch. od Radzymina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się bezpośrednio przed I polską linią obrony, na jej najważniejszym, tj. radzyńskim kierunku.

12.VIII.1920r. - Miejsce styku polskich batalionów 1. i 2. z 46.pp broniących odcinka Łosie-Helenów na przedpolu Radzymina. Ok. godz. 17.00 na widok patroli radzieckich, gdy padły pierwsze strzały, polscy saperzy spalili most na Rządzy.

13.VIII.1920r. - o świcie polskie placówki zostały wycofane, po czym wieś stała się miejscem postoju bolszewickich pododdziałów 27. Dyw. Strzeleckiej.

16.VIII.1920r. - wyniku walk 30.pp ok. godz. 16 odzyskano wieś.

STARY KRASZEW (wieś nad brzegiem rz. Rządzy, ok. 5 km na wsch. od Radzymina, woj. mazowieckie)

Patrz KRASZEW.

STODZEW (Stodrzew, wieś nad rz.Świder, w okolicach dopływu Rudni, woj. mazowieckie)

17.VIII.1920r. - patrz OSIECK.

STRACHÓW (wieś na lewym brzegu rz. Liwiec, woj. mazowieckie)

- Przy drodze do wsi Puste Łąki kapliczka murowana poświęcona wydarzeniom z sierpnia 1920r.

STRUGA (część miasta Marki, nad rz. Czarną, w 1920r. wieś, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na II linii polskiej obrony i stanowiła centralny punkt dla wszystkich polskich operacji nakierowanych na Radzymin. Na piaszczystych wzgórzach obok Strugi znajdowały się punkty dowodzenia, punkty obserwacyjne i stanowiska artylerii. W Strudze miały miejsce postoju odwody 46.pp.

14.VIII.1920r. - ze wsi o 5 rano wyruszyło wzdłuż szosy polskie natarcie na Radzymin, podobnie było też w dniu 15 sierpnia. Do wsi przybyli: gen. Józef Haller - dowódca Frontu Północnego, gen. Franciszek Latinik - d-ca I.Armii WP i szef sztabu - gen. Tadeusz Rozwadowski. Wtedy zapadła decyzja o odbiciu Radzymina i odzyskania utraconych pozycji

nad rz.Rządzą. Dowództwo powierzono gen. Lucjanowi Żeligowskiemu, d-cy 10.DP. Jemu też podporządkowano 1. i 11.Dyw. oraz wszystkie związki bojowe biorące udział w walkach na przedpolu Warszawy.

- Za skrzyżowaniem dróg w Strudze, po lewej stronie szosy radzyńskiej jadąc z Warszawy, za parkingiem, na skarpie góry św. Antoniego znajduje się betonowa kapliczka św. Antoniego, wykonana w kształcie drzewa. W sierpniu 1920r. gen. L.Żeligowski, stojąc obok tej kapliczki przyjmował defiladę WP przed ostateczną bitwą o Radzymin.

STRZEGOWO (wieś gm. nad rz.Wkrą, pow. mławski, woj. mazowieckie)

21.VIII.1920r. - Bitwa pomiędzy oddziałami polskimi ze składu 5.Armii WP, a oddziałami IV Armii Czerwonej. Po stronie polskiej walczył m.in. 115.p.uł. z 8.Brygady Kawalerii gen.Karnickiego.

- Cmentarz grzebalny: pomnik na mogile żołnierzy polskich z 115. pułku ułanów poległych 21.VIII.1920r.

- W pobliżu Gminnego Ośrodka Kultury, na miejscu przedwojennego pomnika, stoi nowy pomnik w kształcie litery V, odsłonięty 11.XI.1989r. Pomnik zaprojektował artysta Stempkowski ze Strzegowa. Na płycie pomnika jest napis: "Zdejm obuwie twoje albowiem miejsce, na którym stoisz ziemią świętą jest. Na wieczny spoczynek złożono tu śmiertelne szczątki nieśmiertelnych obrońców ziemi ojczyściej. Ułanom 115/25 Pułku Ułanów Wielkopolskich poległym na polach Strzegowa w dniu 21 VIII 1920r. Wolni za ich wolność. Poległym pamięć, cześć i modlitwę ślubują. Polegli...(wymieniono 8 nazwisk)..".

STUPSK (wieś gm., ok. 10km. na pld.-wsch. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)

Patrz - WYSZYNY.

SUCHOWOLA (wieś gm. ok. 50 km na pñ. od Białegostoku, przy szosie do Augustowa, pow. sokólski, woj. podlaskie)

- Za pñ. krańcem wsi, po prawej stronie szosy znajduje się pomnik wykonany w kształcie ołtarza z tablicą o treści: "MIEJSCE UŚWIĘCONE KRWIĄ / BESTIALSKO POMORDOWANYCH / PRZEZ BOLSZEVIKÓW 9.VIII.1920R. /...(5 nazwisk).../ ZGINĘLI ZA POLSKĘ / PAMIĘTAMY". Pomnik z kamienia wykonany był przed II woj. świat., a tablica jest nowa (odtworzona).

SULEJÓWEK (m., pow. miński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez wsch. kraniec ówczesnej wsi przechodziła I linia polskiej obrony, obsadzona przez oddziały 15.DP, bezpośrednich walk na tym odcinku nie było.

- ul. ks. Ignacego Skorupki (os.Cechówka). Patrz OSSÓW.

SUPRAŚL (m. gm., pow. białostocki, woj. podlaskie)

- ul. Józefa Piłsudskiego. Na skwerze, nie opodal Urzędu Miasta i Gminy, usytuowany jest pomnik zwieńczony orłem, z tablicą na cokole o następującej treści: "NA PAMIĄTKĘ/ OBCHODÓW X-LECIA ZWYCIĘSTWA/ POLSKI NAD ROSJĄ SOWIECKĄ/ I DLA UCZCZENIA PAMIĘCI/ POLEGŁYCH W WOJNIE 1920 R./ SYNÓW M. SUPRAŚLA/ ...(11 nazwisk).../ ZREKONSTRUOWANO W 1989 R."

SURAŻ (m.gm. nad Narwią, pow. białostocki, woj. podlaskie)

SUWAŁKI (m. pow. nad rz.Czarną Hańczą, woj. podlaskie)

SWATY (wieś ok. 10km na pñ. od Dębina, woj. lubelskie)

16.VIII.1920r. - patrz GARWOLIN.

SZCZUCZYN (m. gm., pow. grajewski, woj. podlaskie)

- Cmentarz rzymskokatolicki (usytuowany na zach. od zabudowań miasta, u zbiegu dróg prowadzących do Niedźwiadnej i Łomży): płyta nagrobna żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r.

SZELKÓW (wieś gm. nad rz.Orzyc, pow. makowski, woj. mazowieckie)

- W centralnej części wioski znajduje się zbiorowa mogiła żołnierzy polskich z 1920r. Na mogile pomnik z prostokątnych płyt lastriko oraz memoratywną tablicą. Spoczywa tu nie ustalona liczba żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r.

SZLUSTÓW (wieś w woj. mazowieckim)

15.VIII.1920r. - po walkach 49.pp kpt. Nadachowskiego z 18.DP zajął rejon Szlustowa.

SZWELICE (wieś nad rz. Pełta, woj. mazowieckie)

- Cmentarz grzebalny: grób 18 żołnierzy polskich poległych w 1920r.

SZYDŁOWIEC (m. pow., woj. mazowieckie)

- ul. Zakościelna 13. W kościele św. Zygmunta umieszczona jest tablica z czarnego marmuru z napisem: "W 80 ROCZNICĘ/ BITWY WARSZAWSKIEJ/ ŻOŁNIERZOM SZYDŁOWCA/ WALCZĄCYM W 1919-1920 ROKU/ ZA WIARĘ I WOLNOŚĆ/ TABLICĘ UFUNDOWAŁ/ KAZIMIERZ JĘDRZEJCZYK/ SYN ŻOŁNIERZA 1919-1920 R."

SZYDŁOWO (wieś gm., ok. 5km na płn.-wsch. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)

22.VIII.1920r. - "Kawkor" Gaja przebija się przez linię kolejową w okolicach Szydłowa i Wyszyn. Odcinka tego bronili 49 pp. ochotniczy. 3. kompania 1. batalionu tego pułku walczyła dzielnie do ostatniego naboju, a po dostaniu się do niewoli wszyscy zostali wycięci szablami, ocalał tylko jeden z oficerów rzucając się do ucieczki. Później oddział, który wymordował polskich żołnierzy dostał się do niewoli pod Chorzelami, przyprowadzono go do Mławy pod sąd wojskowy, który skazał 201 żołnierzy na rozstrzelanie. Pochowano ich przy drodze do Szydłowa. Ocalał tylko jeden kozak, który pozwolił uciec polskiemu oficerowi. Kozak ten służył później w wojsku polskim w kawalerii płk. Dreszera. Patrz WYSZYNY.

- Cmentarz grzebalny: znajdują się tu dwa groby żołnierskie z 1920r. Napis na pierwszym grobie brzmi: "Tu spoczywają zwłoki Śp. 20 lub 30 nieznanych Polskich Żołnierzy 44pp. poległych 1920r. w wojnie z bolszewikami.", a na drugim - "Tu złożyli młode życie żołnierze 49pp w walkach o niepodległość i całość Ojczyzny. Cześć ich pamięci."

- Cmentarz żołnierzy radzieckich z 1920r. (przy szosie). Na wielkiej betonowej płycie pomnika na czerwonym tle widnieje napis "ŻOŁNIERZOM RADZIECKIM POLEGŁYM W TRAGICZNYCH WALKACH 1920r.". Nad napisem czerwona gwiazda. Pomnik ten wzniesiono w 1946r. Pierwotnie tu była tablica z napisem: "Bohaterskim żołnierzom Armii Czerwonej, którzy polegli w 1920 roku w walce z burżuazyjną i jaśniepańską Polską, w walce o socjalizm i naszą wolność. Społeczeństwo gminy Szydłowo". W październiku 1956 tablica ta zniknęła, a wkrótce pojawiła się jej nowa wersja.

SZYDŁÓWEK (wieś, ok. 4 km na pld.-wsch. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)**ŚNIADOWO** (wieś gm., ok. 17 km na pld. od Łomży, pow. łomżyński, woj. podlaskie)

- Cmentarz: groby żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r.

ŚWIDRY WIELKIE (osiedle we wsch. części m. Otwocka, nad brzegiem Wisły przy ujściu Świdra, pow. otwocki, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - w osadzie tej rozpoczynała się II linia polskiej obrony na przedmościu Warszawy.

ŚWIECIE nad WISŁĄ (m. pow. na lewym brzegu Wisły przy ujściu rz. Wdy, woj. kujawsko-pomorskie)

- Stary cmentarz: groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

ŚWIERCZE-KOTY (wieś gm., ok. 10 km na płn. od Nasielska, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - po walkach 144 pp mjr. Ocetkiewicza z 18 DP powstrzymując ataki 4. i 33. dyw. strzelców z XV Armii Czerwonej zajął rejon Świerczy.

TŁUSZCZ (m. gm., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

12/13.VIII.1920r. - w nocy wojska bolszewickie sforsowały przechodzącą przez miasto linię polskich straży tylnych.

- ul. Warszawska. Cmentarz wojenny z 1920r. Położony na terenie skweru oddzielającego ul. Warszawską od dworca kolejowego. Założony w 1920r., na planie prostokąta, otoczony niskim wałem ziemnym i obsadzony żywopłotem grabowym. W środkowej części siedem płasko ułożonych płyt z wgłębными krzyżami, u wezłowania pomnik betonowy z metaloplastyką, przedstawiającą sylwetki walczących żołnierzy oraz ornament roślinny. U góry pod krzyżem wieńczącym pomnik tabliczka metalowa z napisem: "OBROŃCOM OJCZYZNY 1920R.". Liczba spoczywających tu żołnierzy polskich nie ustalona.

[Pomnik Obrońców Ojczyzny 1920](#) - cmentarz ofiar wojny polsko-bolszewickiej znajduje się w Tłuszczu przy ulicy Warszawskiej, niemal w centrum miasta. Monument upamiętniający ofiary złożony jest z siedmiu dużych betonowych płyt z wgłębными krzyżami. Wieńczy go betonowy postument z krzyżem na szczycie. Jeszcze niedawno na postumencie umieszczona była metalowa tablica - półkolisty uformowany miedzioryt, który niestety został skradziony. Widniały na nim sylwetki walczących żołnierzy i ornament roślinny. Na pomniku znajduje się także kamienna tablica ufundowana przez mieszkańców Tłuszcza, na której z imienia i nazwiska wymienia się poległych żołnierzy spoczywających na cmentarzu – Jan Dworniak, Franciszek Kościuch, Jan

Obora, Jan Opalka, Pietrzak (imię nieznane), Józef Stefaniak. Cmentarz leży na wydzielonym, ogrodzonym terenie – skwerze rozciągającym się między torowiskiem a ulicą Warszawską.

TORUŃ (m. woj. nad Wisłą, woj. kujawsko-pomorskie)

- ul. Grudziądzka (naprzeciwko dworca PKS). Cmentarz garnizonowy: kwatera żołnierzy polskich poległych w 1920r.

TRZEPOWO (dzielnica w pñ. części Płocka; w 1920r. wieś; woj. mazowieckie)

18.VIII.1920r. - W godzinach przedpołudniowych, pod wsią, wypad batalionu 6-go pułku Legionów pod dow. por. Mieczysława Głogowskiego natknął się na większe skupienie kawalerii bolszewickiej i został rozgromiony.

- Patrz PŁOCK.

TYKOCIN (wieś gm. nad Narwią, woj. podlaskie)

UNIEJÓW (m. gm. nad Wartą, pow. poddębicki, woj. łódzkie)

- ul. Kościelna. W kościele parafialnym na lewo od wejścia, na ścianie umieszczona jest tablica z piaskowca z m.in. następującym napisem: "Synom tego miasta i okolicy / co padli w walkach o wolność / w latach 1918-1920 / ku wiecznej pamiętce ich śmierci bohaterskiej / tablicę tę erylguje / ZORP / Zarząd Koła Uniejów / Uniejów 11.XI.1932r."

WARSZAWA (m. stoł. nad Wisłą, woj. mazowieckie)

- al. Gen. Władysława Sikorskiego (dz. Mokotów, Stegny). W sierpniu 1920r. gen.Wł.Sikorski był dowódcą 5 Armii WP, stanowiącej północne skrzydło Frontu Północnego, który obejmował odcinek od granicy Prus Wsch. do Modlina. Autor książki "Nad Wisłą i Wkrą. Studium z polsko-rosyjskiej wojny" (Łwów 1928).

- al. Jerozolimskie 3 (dz. Śródmieście). Muzeum Wojska Polskiego. W zbiorach muzeum znajduje się wiele eksponatów z okresu Bitwy Warszawskiej 1920r.: broń, mundury, odznaczenia, plakaty propagandowe, zdjęcia, obrazy itp. Znajduje się tu m.in. krzyż, stuła i order Virtuti Militari V klasy ks.I.Skorupki; a z obrazów: "ROK 1920" - mal. Z.Jasiński 1930, ol. pł.; "ŚMIERĆ KSIĘDZA IGNACEGO SKORUPKI" - mal. M.Bylina, 1938, ol. pł.; "BITWA POD WARSZAWĄ W 1920r.", mal. M.Bylina, 1939, ol. pł. oraz dwie tablice z Grobu Nieznanego Żołnierza z nazwami pól bitewnych z lat 1918-1920.

- al. Solidarności 51 (dz.Praga Północ). VIII Liceum Ogólnokształcące im. Króla Władysława IV. Na ścianie budynku szkoły wmurowana jest tablica z czarnego marmuru z napisem: "TU/ NA TERENIE/ GIMNAZJUM/ im. WŁADYSŁAWA IV/ OD CZERWCA/ DO SIERPNI/ 1920 ROKU/ FORMOWAŁ SIĘ I BATALION/ 236 OCHTNICZEGO PUŁKU PIECHOTY/ I STĄD/ POD

DOWÓDZTWEW/ PPOR. STANISŁAWA MATAREWICZA/ Z KAPELANEM/ KS. IGNACYM SKORUPKĄ/ WYRUSZYŁ/ DO ZWYCIĘSKIEGO BOJU/ POD OSSOWEM/ OBROŃCOM OJCZYZNY/ WŁADYSŁOWIACY 1992".

- Park im. Józefa Piłsudskiego (dz. Śródmieście). Tę nazwę od 1988r. nosi Pole Mokotowskie. Granice parku określają ulice: Żwirki i Wigury - Wawelska - Armii Ludowej - Waryńskiego - Batorego - Rostafińskich. Na trawniku przy ul. Batorego znajduje się wielki złom piaskowca z napisem: "PARK / im. JÓZEFA / PIŁSUDSKIEGO". W latach 1920-1937 na Polach Mokotowskich znajdowało się lotnisko. Od 9.VIII. 1920r. kwaterowała tu m.in. 8-ma eskadra wywiadowcza pod dowództwem por.pil. Augustyna Menczaka. W miarę zbliżania się ofensywy bolszewickiej pod Warszawę eskadra ta skierowała swe działania na Radzymin i wzięła udział w walkach 14 i 15 sierpnia 1920r., bombardując i szturmując pierwsze linie piechoty nieprzyjaciela. W 1935r. na Polach Mokotowskich odbyła się przed trumną Marszałka J.Piłsudskiego pożegnalna defilada wojskowa.
- Park im. Edwarda Rydza-Śmiałego (między ul.Rozbrat, a al.Na Skarpie; dz. Śródmieście). W 1920r. Rydz-Śmigły był dowódcą 3.Armii i Frontu Środkowego, który w sierpniu zgrupowany został nad Wieprzem skąd uderzył na lewe skrzydło i tyły nieprzyjaciela.
- pl. gen. Józefa Hallera (dz. Praga Północ). W sierpniu 1920r. J.Haller był dowódcą Frontu Północnego, którego zadaniem było przyjęcie bitwy obronnej na linii biegnącej od Prus Wsch. wzdłuż rzeki Orzyc, Narwi i przedmościa Warszawy. W skład tego frontu wchodziły trzy armie: 1, 2 i 5.
- pl. Grzybowski 3/5 (dz. Śródmieście). Kościół pw. Wszystkich Świętych. Na ścianie kościoła, po lewej stronie wejścia, umieszczona jest tablica z napisem: "POLEGLI / W WALCE ZA WIARĘ I OJCZYZNĘ / W LATACH 1914-1920 / ..(wymieniono nazwiska).../ PAMIĄTKĘ TĘ UFUNDOWAŁ / OFIARNOŚCIĄ PARAFIAN PROBOSZCZ / PARAFJI WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH / ks. DR MARCELI GODLEWSKI."
- pl. Marszałka Józefa Piłsudskiego (do 1990r. pl. Zwycięstwa; dz. Śródmieście). Przy płd.-zach. stronie placu znajduje się Grób Nieznanego Żołnierza, upamiętniający tysiące bezimiennych bohaterów poległych w walkach o niepodległość Polski. 2.XI.1925r. złożono tu uroczyste prochy jednego z nieznanego żołnierzy, który poległ nad Wereszycą w obronie Lwowa. Pobojowisko to wyłoniono drogą losowania spośród 15 wybranych do tego celu. Na kolumnach umieszczono dwie tablice z nazwami pól bitewnych z lat 1918-1920r., obecnie tablice te znajdują się w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Na tablicach tych są umieszczone m.in. następujące miejsca bitew: ".../ RADZYMIN / OSSÓW / 13-15.VIII.1920 / BORKOWO / POD NASIELSKIEM / 14-15.VIII.1920 / SARNOWA GÓRA / POD CIECHANOWEM / 16-20.VIII.1920 / PRZASNYSZ / 21-22.VIII.1920/..." W dniu 11.XI.1990r. odbyło się odsłonięcie i poświęcenie czterech nowych TABLIC z nazwami pól bitewnych, wykonanych na wzór istniejących tu tablic przed II wojną światową.
- pl. Politechniki 1 (d. pl. Jedności Robotniczej; dz. Śródmieście). Politechnika Warszawska. W sierpniu 1920r. w Gmachu Głównym PW mieścił się sztab armii ochotniczej gen. J.Hallera, a na górnych piętrach szpital wojskowy. W innych budynkach PW stacjonowały jednostki wojskowe. Liczni studenci służyli w wojsku, a ok. 80 z nich poległo w walkach. W dniu 25.XI. 1923r. w Dużej Auli PW odsłonięto pamiątkowe tablice, które w latach 40-tych po II woj. św. zostały zniszczone. W listopadzie 1990r. (podczas obchodów 75-lecia PW) przywrócono na poprzednie miejsce zrekonstruowane tablice. (Tablice poświęcone udziałowi uczniów w walkach w obronie stolicy w 1920r. znajdowały się w okresie międzywojennym w wielu szkołach i instytucjach, np. w słynnej "kolejówce" na ul.Chmielnej.).
- ul. Belwederska 1 (dz. Śródmieście). Pałac Belweder: W nocy z 5 na 6 sierpnia 1920r. Wódz Naczelny Marszałek Józef Piłsudski opracowuje wraz z Szefem Sztabu gen. Tadeuszem Rozwadowskim ogólny plan Bitwy Warszawskiej, który zostaje podany w rozkazie nr 8358/III z dn. 6.VIII.1920r. Obecnie w Belwederze mieści się muzeum pamiątek po marszałku Józefie Piłsudskim. Na placu przed ogrodzeniem Belwederu (po lewej stronie) w dniu 8 listopada 1998r. odsłonięto pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego wg projektu rzeźbiarza Jana Konarskiego, który wzorował się na przedwojennej rzeźbie wykonanej w marmurze przez Stanisława Ostrowskiego. Pomnik odlany w brązie, wysokości

4,5 m, ustawiony jest na niskim cokole, na którym, po prawej stronie umieszczony jest napis: "SWEMU OBROŃCY W ROKU 1920/ WARSZAWA". Z tyłu cokołu widnieje napis: "Z INICJATYWY JERZEGO WALDORFFA POMNIK TEN ODSŁONIĘTO/ 8 LISTOPADA 1998 R. W 80-TĄ ROCZNICĘ ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI/ FUNDATORAMI SĄ:/ GMINA WARSZAWA CENTRUM, ZARZĄD DRÓG MIEJSKICH W WARSZAWIE/ „CIAŁBUD” WIESŁAW CIAŁKOWSKI I INNI OFIARODAWCY/ SPOŁECZNY KOMITET BUDOWY POMNIKA/ MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO WARSZAWA 1998 R."

- ul. Bitwy Warszawskiej 1920r. (dz. Ochota, do 15.VIII.1990r. ul. Wery Kostrzewy).
- ul. Chłodna 9 (dz. Wola - Mirów). W podziemnej kaplicy Miłosierdzia Bożego kościoła pw. św. Karola Boromeusza (par.św. Andrzeja Apostoła) znajduje się tablica z czarnego marmuru z napisem: "NA PAMIĄTKĘ ROCZNICY UTWORZENIA/ 1 PUŁKU SZWOLEŻERÓW JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO/ PUŁKU ODZNACZONEGO KRZYŻEM VIRTUTI MILITARI/ DLA UCZCZENIA SZWOLEŻERÓW POLEGLYCH I POMORDOWANYCH/ W WOJNIE POLSKO - BOLSZEWICKIEJ 1918-1920 R./ W WOJNIE 1939-1945 R. W KONSPIRACJI SZP ZWZ I AK/ W AKCJI "BURZA" I POWSTANIU WARSZAWSKIM/ W WIEZIENIACH I OBOZACH HITLEROWSKICH, SOWIECKICH/ I POLSKI LUDOWEJ/ ZA DZIAŁALNOŚĆ NIEPODLEGŁOŚCIOWĄ I WALKĘ/ O SUWERENNOŚĆ OJCZYZNY/ 10 GRUDNIA/ 1993 ROKU/ KOŁA SZWOLEŻERÓW/ WARSZAWA – LONDYN".
- ul. Ciepła 3 (dz. Śródmieście; przy Rondzie ONZ). Na ścianie budynku, po prawej stronie bramy prowadzącej na podwórko wmurowana została w 1997r. tablica z napisem: "W TYM DOMU/ URODZIŁ SIĘ/ 31 LIPCA 1893 ROKU/ IGNACY JAN SKORUPKA/ KSIĄDZ KAPELAN WOJSKA POLSKIEGO/ POLEGLY W BITWIE POD OSSOWEM/ 14 SIERPNIĄ 1920 ROKU/ BOHATER WOJNY POLSKO - BOLSZEWICKIEJ/ OBROŃCA WARSZAWY". Napis ten wyryty jest na czarnym marmurze, wyciętym w kształcie konturów części Polski na zachód od Wisły. Ta płyta marmurowa jest przytwierdzona do prostokątnej płyty z brązowego marmuru, na której (po prawej jej stronie) wyryto główne rzeki płynące po terenach działań wojennych na wschód od Wisły. Poniżej czarnej płyty marmurowej, na brązowym marmurze umieszczony jest napis: "PROJEKTOWAŁ:/ ANDRZEJ GAWLIKOWSKI".
- ul. Długa 13/15 (dz. Śródmieście). Kościół N.M.Panny - Garnizonowy. Drzwi głównego wejścia do świątyni ozdobione są ośmioma płaskorzeźbami, z których jedna jest poświęcona Bitwie Warszawskiej z 1920r. Płaskorzeźba jest sygnowana: "ANDRZEJ RENES 1994".
- ul. Freta 10 (dz. Śródmieście). Wewnątrz kościele św. Jacka (OO.Dominikanów) znajdują się dwie tablice poświęcone bohaterom wojny z 1920r. W końcu lewej nawy umieszczona jest tablica z napisem: "PAMIĘCI/ GENERALÓW/ TADEUSZA JORDANA ROZWADOWSKIEGO/ JÓZEFA HALLERA/ WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO/ FRANCISZKA LATINIKA/ FRANCISZKA KRAJOWSKIEGO/ ZYGMUNTA PODHORSKIEGO/ WŁODZIMIERZA OSTOI-ZAGÓRSKIEGO/ KSIĘDZA/ IGNACEGO JANA SKORUPKI/ ORAZ WSZYSTKICH/ OFICERÓW i ŻOŁNIERZY/ KTÓRZY W SIERPNIU 1920 R. BRONILI/ OJCZYZNY W ZWYCIĘSKIEJ BITWIE/ O BYT NARODU./ ŻOŁNIERZE/ OBWODU "BAŻANT" N.O.W.-AK". Napis na drugiej tablicy: "ŻOŁNIERZOM/ 81 PUŁKU STRZELCÓW/ GRODZIENSKICH/ i MIENIA KRÓLA STEFANA BATOREGO/ POLEGLYM W OBRONIE/ OJCZYZNY/ i POMORDOWANYM W LATACH/ 1918-1920 i 1939-1945/ ORAZ ZMARŁYM PO WOJNIE/ TOWARZYSZE BRONI i RODZINY/ 12 LISTOPADA 1985".
- ul. gen. Antoniego Chruściela (d. ul.A.Wieczorkiewicza; Stary Rembertów). Na terenie Akademii Obrony Narodowej, na frontowej ścianie bloku nr 25 umieszczona jest pamiątkowa tablica z napisem: "GENERAL/ CHARLES/ DE GAULLE/ 1890-1970/ W STULECIE URODZIN/ W 70-LECIE/ UDZIAŁU W WOJNIE/ 1920 ROKU/ WOJSKO POLSKIE".

- ul. gen. Tadeusza Kutrzeby (dz. Wola, Boernerowo). W sierpniu 1920r. ppłk. T. Kutrzeba był szefem sztabu Frontu Środkowego obejmującego odcinek od Dębina do Brodów, który był obsadzony przez 3 i 4 Armię WP.

- ul. gen. Wiktora Thommego (dz. Wola, Boernerowo). W sierpniu 1920r. ppłk. W. Thomm, e był dowódcą 19. Brygady Piechoty składającej się z 28 i 29 PP. W dniu 14.VIII.1920r. brygada ta stoczyła walkę pod Nieporętem z 243. Piotrogradzkim Pułkiem Strzelców pod dowództwem Tierentiewa.

- ul. Grochowska 365 (dz. Praga Południe, Kamionek).

1. Kościół pw. Matki Boskiej Zwycięskiej wzniesiony w latach 1929-31 jako dziękczynne votum za opiekę Matki Najświętszej w tragicznych dniach sierpnia 1920r. W ołtarzu głównym tryptyk malowany przez B. Wiśniewskiego 1935r. (m.in. z wizerunkiem ks. Ignacego Skorupki na tle toczącej się bitwy).

2. Na frontowej ścianie kościoła, po lewej stronie głównego wejścia umieszczona jest prostokątna płaskorzeźba popiersia gen. Tadeusza Rozwadowskiego (1866-1928) z napisem: "GENERAL/ TADEUSZ JORDAN/ ROZWADOWSKI/ *1866 +1928-/ OBRONCA OJCZYZNY/ LWÓW 1918 1919/ WARSZAWA 1920". Pod płaskorzeźbą umieszczona jest tablica z czarnego marmuru z napisem: "DOWÓDCA OBRONY LWOWA 1918-1919/ SZEFE SZTABU GENERALNEGO I TWÓRCA/ ZWYCIĘSTWA ORĘŻA POLSKIEGO W 1920./ ARESZTOWANY PO ZAMACHU MAJOWYM/ W 1926r. WIĘZIONY PRZEZ ROK BEZ AKTU/ OSKARŻENIA W WILNIE GDZIE ODEBRANO/ MU ZDROWIE."

3. Również na frontowej ścianie kościoła, po prawej stronie głównego wejścia umieszczona jest tablica z ciemnego marmuru z napisem: "D+O+M/ NA PAMIĄTKĘ WYJŚCIA z POLSKI WOJSK ROSYJSKICH/ OD PRZESZŁO DWUSTU LAT MORDUJĄCYCH POLAKÓW/ TŁUMIĄCYCH POWSTANIA NARODOWE/ 1768-1794-1831-1863/ WOJSKA TE USIŁUJĄCE ODEBRAĆ NAM/ NIEPODLEGŁOŚĆ ZOSTAŁY POBITE U BRAM/ STOLICY W 1920 ROKU/ NIESTETY OKUPOWAŁY ONE OJCZYZNĘ/ PO CZWARTYM ROZBIORZE 1939-1993/ SZERZĄC ZBRODNIĘ KOMUNY/ W DWUSETNĄ ROCZNICĘ RZEZI PRAGI-/ TABLICĘ TĘ KŁADZIE Biskup Zbigniew Józef Kraszewski/ 4 LISTOPADA 1994".

4. POMNIK KU CZCI POLEGŁYCH I ZMARŁYCH POCHOWANYCH NA CMENTARZU KAMIONKOWSKIM. Pomnik wykonany wg proj. Lecha Dunina ustawiony jest przed kościołem, po prawej stronie wejścia od ul. Grochowskiej. Został wzniesiony w 1981r. z ciosów kamiennych, na cokole w kształcie krzyża. W ścianę obelisku od strony kościoła (południowa strona pomnika) wmurowana jest kamienna tablica z wykutym napisem:

"+ D + O + M +/- MIEJSCE NA KTÓRYM STOISZ/ ZIEMIA ŚWIĘTA JEST./ WJ 3,5/ PAMIĘCI POLEGŁYCH I ZMARŁYCH/ NA TYM CMENTARZU KAMIONKOWSKIM/ OD 1000 LAT POGRZEBANYCH:/ (gałązka oliwna)/ POLAKÓW SZWEDÓW/ ROSJAN NIEMCÓW ŻYDÓW/ FRANCUZÓW LITWINÓW/ KOZAKÓW TATARÓW I INNYCH/ (gałązka oliwna)/ POMNIK TEN UFUNDOWAŁ/ KSIĄDZ PROBOSZCZ BISKUP/ ZBIGNIEW JÓZEF KRASZEWSKI/ I PARAFIANIE TUTEJSI. AD. 1981".

W roku 1990 umieszczono na obelisku, od strony wschodniej, tablicę odlaną z brązu poświęconą ks. I. Skorupce z napisem:

"(płaskorzeźba przedstawiająca orła z krzyżem na głowie, nad którym góruje Matka Boska z Dzieciątkiem)/ W STARYM KOŚCIÓŁKU/ NA KAMIONKU - W DRODZE/ NA FRONT - ODPRAWIŁ SWOJĄ/ OSTATNIĄ MSZĘ ŚWIĘTĄ KSIĄDZ/ IGNACY SKORUPKA/ KAPELAN 236 PUŁKU PIECHOTY ARMII/ OCHOTNICZEJ. POLEGŁ 14 SIERPNIA 1920/ POD OSSOWEM. CZEŚĆ JEGO PAMIĘCI./ W 70 ROCZNICĘ BITWY WARSZAWSKIEJ/ ZWANIEJ „CUDEM NAD WISŁĄ”/ PZO i TPW/ 15 SIERPNIA 1990".

- ul. Grzybowa 1 (dz. Rembertów, Nowy Rembertów). Kościół Matki Boskiej Zwycięskiej zbudowany w latach 1947-50 wg projektu architekta Wacława Kononowicza jest votum wdzięczności za opiekę Matki Najświętszej nad narodem polskim w tragicznych dniach sierpnia 1920r. Główne schody do świątyni zbudowane w 1996r. wg projektu inż. Witolda Sobczyka upamiętniają kampanię wojenną lat

1919-1920. Na płycie głównej schodów splecione są litery „V” i „M” – znak Matki Boskiej Zwycięskiej. Płyta główna schodów z czarnej, bazaltowej kostki upamiętnia ofiary wojny z bolszewikami. Po dwóch stronach leżą dwie płyty z czarnego marmuru. Są to symboliczne groby żołnierzy i cywilów. Na płytach widnieją napisy:

plyta żołnierzy (po lewej stronie)

"(Krzyż Walecznych)/ CZEŚĆ PAMIĘCI/ BOHATERSKIM/ ŻOŁNIERZOM/ WOJNY LAT/ 1919-1920",

plyta cywilów (po prawej stronie)

"(Krzyż Niepodległości)/ ŚWIĘTA PAMIĘĆ/ CYWILNYM/ OFIAROM/ WOJNY LAT/ 1919-1920".

Nad tymi symbolicznymi grobami stoją dwa mury zwrócone ku zachodowi, w kształcie otwartych ksiąg (o wysokości około 1 m). Ze stronic tych ksiąg wystają różnobarwne i różno-wymiarowe płytki granitowe. Na każdej z 99 płytek wyryto nazwę i datę stoczonej bitwy. Księga północna zawiera daty bitew z 1919 roku, a księga południowa – z roku 1920. Po bokach obu tych ksiąg stoją piedestały (łącznie cztery). W ściany każdego z nich wmurowane są trzy czarne granitowe tablice z nazwiskami dowódców, Wodza Naczelnego Józefa Piłsudskiego i ks. Ignacego Jana Skorupki. Przy epitafium żołnierzy na piedestale obok nazwiska Józefa Piłsudskiego znajduje się tablica z napisem: "CZYNOM/ WODZÓW i WOJSKA/ ZWYCIĘZCOM/ W OSIEMNASTEJ BITWIE/ DECYDUJĄCEJ/ O LOSACH ŚWIATA".

Przy epitafium cywilów na piedestale, obok nazwiska ks. Ignacego Jana Skorupki, umieszczona jest tablica z napisem:

"MATCE BOSKIEJ/ ZWYCIĘSKIEJ/ W PODZIĘCE/ ŻE POBUDZIŁA NARÓD/ DO NAJWIĘKSZEGO WYSIŁKU/ i STAŁ SIĘ/ CUD NAD WISŁĄ".

Na piedestałach nakrytych płytami z czarnego marmuru stoją cztery trójramienne kandelabry. Są one ręcznie kute i zdobione motywem liści dębowych – symbolem trwałości, hartu i męstwa.

- ul. Krakowskie Przedmieście 26/28 (dz. Śródmieście). Na terenie UW na tyłach Pałacu Kazimierzowskiego (ob. siedziba Rektora i Senatu UW), na wysokiej skarpie w dn. 15.VIII.1990r. ustawiono lekką haubicę połową kal. 122mm pamiętającą wojnę w 1920r. Haubica ta stała dotąd w Rembertowie. W tym samym miejscu przed II wojną św. w dniu 10.I.1921r. ustawiono podobne działo zdobyte na wrogu przez studentów-żołnierzy. Na armacie umieszczona jest metalowa tabliczka z wygrawerowanym napisem: "DZIAŁO-SYMBOL WALK MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ/ O NIEPODLEGOŚĆ W LATACH 1918-1920./ PRZYWRÓCONE SPOŁECZNOŚCI AKADEMICKIEJ/ 15.VIII.1990r./ JEST ONO NAWIĄZANIEM DO TRADYCJI MIĘDZYWOJNIA./ KIEDY TO NA MIEJSCU STANOWISKA OGNIOWEGO ARTYLERII/ PODCZAS "CUDU NAD WISŁĄ"/ USTAWIONO 10.I.1921r. PODOBNE DZIAŁO/ ZDOBYTE NA WROGU PRZEZ STUDENTÓW-ŻOŁNIERZY."

- ul. Krakowskie Przedmieście 68 (dz. Śródmieście). W wieży kościoła św. Anny, na parterze, na przeciwko wejścia w prawym rogu wmurowana jest tablica z napisem: "Ś.P./ POLEGLI I POMORDOWANI/ CZŁONKOWIE POLSKIEJ AKADEMICKIEJ/ KORPORACJI SARMATIA/ ROK 1920/ BRONISŁAW GAŚSIOROWSKI/ TADEUSZ KUCZYŃSKI/ MAJ 1926/ ...".

- ul. ks. Ignacego Skorupki (dz. Śródmieście, do 15.VIII.1990r. ul. Sadowa). Patrz OSSÓW. Szkoła Podstawowa im. ks. Jana Ignacego Skorupki.

- ul. Lucjana Żeligowskiego (dz. Rembertów, w pobliżu stacji PKP).

- ul. Nowoursynowska 166 (dz. Ursynów). Kampus Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. W dniu 27.09.2004r. odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą pracownikom, wychowankom i studentom uczelni poległym i pomordowanym w wojnach 1918-1920 i 1939-1945r.

- ul. Płowiecka 77 (dz. Wawer). Przed budynkiem z czerwonej cegły znajduje się pomnik ku chwale marszałka Józefa Piłsudskiego i trzech żołnierzy - mieszkańców gminy Wawer, którzy polegli w obronie Warszawy w 1920r. Pomnik odsłonięto 1.IX.1930r., w 1948 zniszczono go i zakopano, a w listopadzie 1988r. pomnik odkopano i w 1990r. ponownie postawiono. Ponad czterometrowy pomnik zwieńczony

jest orłem zrywającym się do lotu, odlanym z brązu. Na frontonie umieszczony jest medalion z wizerunkiem głowy marszałka J. Piłsudskiego. Poniżej medalionu umieszczone są trzy tablice wykonane z brązu z napisami:

"ROKU 1930/ PIERWSZEMU MARSZAŁKOWI/ JÓZEFOWI PIŁSUDSKIEMU/
BUDOWNICZEMU POLSKI ODRODZONEJ/ W DZIESIĄTĄ ROCZNICĘ/ WYZWOLENIA
OJCZYZNY OD NAJAZDU BOLSZEWICKIEGO";

"OBYWATELE WAWRA I GMINY WAWER/ PADLI NA POLU CHWAŁY ODPIERAJĄC/ OD
GRANIC PAŃSTWA POLSKIEGO/ POD WODZĄ JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO/ NAWAŁĘ
NAJEŹDŹCÓW W LATACH/ 1918-1920";

"OSMELIŃSKI JÓZEF/ UCZEŃ/ PEŁKA MICHAŁ/ ROBOTNIK/ WÓJTOWICZ JÓZEF/
ROBOTNIK/ 1 LISTOPAD 1930".

- ul. Powązkowska 14 (dz. Wola). Cmentarz Powązkowski: grób ks. I. J. Skorupki (ok. 1893-1920), kwatera 244-V-15. Na płycie grobowej widnieje napis: "Ś.+P./ KSIĄDZ IGNACY JAN/ SKORUPKA/
KAWALER KRZYŻA "VIRTUTI MILITARI". OBRONCA WARSZAWY/ UKOŃCZYŁ
AKADEMIĘ DUCHOWĄ./ SEKRETARZ KONSYSTORZA ARCYBISKUPIEGO
WARSZAWSKIEGO./ PREFEKT SZKÓŁ. KAPELAN OGNISKA RODZINY MARYI./ OPIEKUN
SIEROT, MŁODZIEŻY I WYGNANCÓW. HARCERZ. KAPELAN 236 P.P./ PROWADZĄC PUŁK
DO BOJU W OBRONIE STOLICY WARSZAWY/ ZABITY ZOSTAŁ NA POLU BITWY PRZEZ
BOLSZEWIKÓW/ W DNIU 14 SIERPNIA 1920 R. W OSSOWIE POD RADZYMINEM.
PRZEŻYWSZY LAT 27./ BOHATERSKĄ SWĄ ŚMIERCIAŃ OCALIŁ POLSKĘ I EUROPEŃ/ PRZED
ZALEWEM WSCHODNIEGO BARBARZYŃSTWA./ BYŁ PRAWDZIWYM UCZNIEM
CHRYSTUSA, CHLUBĄ NARODU. ŻYŁ PRAWDĄ./ POKÓJ JEGO CZYSTEJ DUSZY./
NAJDROŹSZEMU IGNASIOWI/ RODZICE".

- ul. Powązkowska 43/45 (dz. Zoliborz, Powązki). Cmentarz Wojskowy – Powązki:
kwatery 11C - pomnik "ORLETA WARSZAWSKIE" - symboliczna mogiła upamiętniająca żołnierzy
polskich poległych w czasie wojny polsko-bolszewickiej (III.1919-19.III.1920). Pomnik wg projektu
inż. arch. Adolfa Buraczewskiego, z rzeźbami prof. Stanisława Jackowskiego odsłonięto w 1929r.
Pomnik w kształcie kolumny zwieńczonej orłem z rozpostartymi skrzydłami i krzyżem. U podnóża
kolumny umieszczona jest tablica z napisem: "+/ORLEŃTOM/ POLSKIM/ POLEGŁYM/ W OBRONIE/
WARSZAWY/ PODCZAS NA-/ JAZDU BOL-/ SZEWICKIE-/ GO ROKU/ 1920/ WDZIĘCZNI/
RODACY", a po obu jej stronach płaskorzeźby żołnierzy idących do ataku, których prowadzi ksiądz
Ignacy Skorupka z krzyżem w ręku podniesionym do góry.

kwatery 11A - spoczywa tu ok. 350 żołnierzy WP (w tym 17 oficerów) poległych i zmarłych w 1920r.;
kwatery 11B - spoczywa tu w 11 rzędach ok. 360 żołnierzy WP, w tym 5 oficerów, poległych i
zmarłych w 1920r.; kwatery 13A - spoczywa tutaj ok. 250 żołnierzy WP, w tym 5 oficerów, poległych i
zmarłych w 1920r.; kwatery 13B - spoczywa tu ok. 250 żołnierzy WP (w tym 1 oficer), poległych i
zmarłych w 1920r.

- ul. Rakowiecka 26/30 (dz. Mokotów). W holu budynku głównego Szkoły Głównej Gospodarstwa
Wiejskiego wmurowana jest tablica poświęcona studentom-żołnierzom poległym w latach 1918-1920.
W lewym górnym rogu tablicy ozdobna, metalowa płaskorzeźba. Napis: "1918-1920/ Poległym/ za
Ojczyznę/ (35 nazwisk).

- ul. Senatorska 21 (dz. Śródmieście). Kościół św. Antoniego Padewskiego (oo. Reformatorów). W
lewym krużganku, zaraz przy wejściu, po lewej stronie, prawie przy podłodze znajduje się tablica ze
zdjęciem i napisem: "Ś.+P./ KONRAD MIECZYŚLAW/ HYKIEL/ SZWOL. 2 P. ODZN. KRZYŻEM/
VIRTUTI MILITARI ŻYŁ LAT 21/ POLEGŁ NA POLU CHWAŁY/ 15.8.1920 R./ CZEŚĆ JEGO
PAMIĘCI".

- ul. Stefana Pogonowskiego (d. ul. Zaulek; dz. Zoliborz). Patrz Radzymin, Zamostki Wólczyńskie.

- ul. Piotra Wysockiego 44 (gm. Targówek – Bródno)

Pomnik „Cudu nad Wisłą” ustawiony wśród drzew, ogrodzony metalowym płotkiem. Na niskim cokole zbudowany z otynkowanej cegły ustawiony jest wysoki, ozdobny, stalowy krzyż. Na cokole umieszczona jest tablica z jasnego piaskowca z wyrytym napisem: "W 5-TĄ ROCZNICĘ/ „CUDU NAD WISŁĄ”/ i ZWYCIĘSTWA NAD NAWAŁĄ/ BOLSZEWICKĄ./ W DNIU 15 SIERPNIA 1920 R./ POMNIK TEN FUNDUJĄ/ MIESZKAŃCY NOWEGO BRÓDNA./ 15 SIERPIEŃ 1925 R."

WAWER (warszawska dzielnica na terenie dawnej dzielnicy Praga-Południe, w 1920r. wieś) VIII.1920r. - w okresie walk na przedmościu Warszawy w Wawrze znajdował się jeden ze składów materiałów budowlanych używanych przy wznoszeniu fortyfikacji. Patrz WARSZAWA (ul. Płowiecka 77).

WĄBRZEŻNO (m. pow., woj. kujawsko-pomorskie)

- ul. Górna 13.

WĄWOLNICA (wieś gm., ok. 6 km na zach. od Nałęczowa, pow. puławski, woj. lubelskie)

- Na murze kościoła parafialnego umieszczona jest metalowa tablica z napisem: "PAMIĘCI/ POLEGŁYCH/ W OBRONIE/ OJCZYZNY/ 1918-1920/ (płaskorzeźba orła w koronie, a pod nim dwie związane szable)/ OCHOTNICY/ TADEUSZ DOBRACZYŃSKI/ WOJCIECH PACIEJEWSKI/ WŁADYSŁAW CYBULSKI/ STANISŁAW MIAZGA/ ANTONI OLENDZKI/ STANISŁAW AFTYKA/ WŁADYSŁAW SUŁEK/ JÓZEF PAWLUCY/ WACŁAW WRZOS/ POBOROWY/ ANTONI KRUK/ WĄWOLNICA 1926".

WĘGRÓW (m. pow. na prawym brzegu Liwca, woj. mazowieckie)

18.VIII.1920r. - patrz STANISŁAWÓW (woj. siedleckie)

19.VIII.1920r. - Bój z uciekającą XVI Armią Czerw. w Węgrowie.

- Rynek - kościół pw. NMP i św. apostołów Piotra, Pawła i Andrzeja. W lewej nawie, na pierwszym filarze umieszczona jest metalowa tablica z napisem: "PAMIĘCI TYCH CO W CIĘŻKICH/ CHWILACH 1920 ROKU PODCZAS/ NAJŚCIA BOLSZEVIKÓW SVOJE/ ŻYCIE, PRACĘ I MIENIE/ W OFIERZE OJCZYŻNIE PRZYNIĘ/ ŚLI TABLICĘ TĘ POŚWIĘCAJĄ/ RODACY". Tablica odsłonięta po 1980r.

WIĄZOWNA (wieś gm. nad rz. Mienią, pow. otwocki, woj. mazowieckie)

5.VIII.1920 - w dniu tym został wydany rozkaz operacyjny nr 1 gen.F.Latinika ustalający zewnętrzną linię obrony Warszawy. Biegła ona przez Radzymin - Okuniew - Wiązownę - Karczew, wzdłuż rzeki Świder do Wisły i Wisłą do Góry Kalwarii. W zrealizowanym systemie polskich fortyfikacji wieś nie wchodziła w ich skład, ale pozostawała przed I linią obrony w odległości 2-3 km.

13.VIII.1920r.- wieś została zajęta przez bolszewickie pododdziały z 10.Dyw. Strzelców stanowiącej lewe skrzydło XVI Armii wać przeprawę na Wiśle pod Górą Kalwarią.

WIECZFIA KOŚCIELNA (wieś gm., ok. 12 km na płn.-wsch. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie) VIII.1920r. - wojska bolszewickie zamordowały we wsi uprowadzonych Polaków: Konstantego Zielińskiego - właściciela majątku Srebrna pod Płockiem, jego zarządcę Jana Glonka i gorzelnego Bolesława Bocheńskiego oraz Stefana Różyckiego - właściciela majątku Bądkowo.

- W pobliżu kościoła parafialnego, na placu, znajduje się obelisk z polnego kamienia, na tablicy którego jest napis: "Żołnierzom polskim poległym za Ojczyznę w latach 1918-1920 oraz 1939 pomnik ten zniszczony przez Niemców w czasie okupacji hitlerowskiej odbudowali mieszkańcy gminy Wieczfnia w 1982r. Polegli za Ojczyznę w latach 1918-1920 ...(wymieniono 15 nazwisk.)".

WIELGOLAS BRZEZIŃSKI (wieś ok. 13 km na zach. od Mińska Maz., w 1920r. - WIELGOLAS, woj. mazowieckie)

17.VIII.1920r. - po zdobyciu Brzezin grupa ppłk.St.Wrzalińskiego kontynuowała natarcie dalej na wsch. wzdłuż szosy mińskiej i w walce zdobyła wieś przełamując opór oddziałów bolszewickich z XVI Armii Czerwonej. Patrz MIŃSK MAZOWIECKI.

WIKTORÓW (wieś ok. 3 km na pld.-wsch. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez wieś przechodziła I linia polskiej obrony.

13.VIII.1920r. - rankiem bolszewicy przeprowadzili na wieś pierwszy atak, który został odparty. Po kolejnym szturmie o godz. 18 wieś dostała się w ręce nieprzyjaciela prawie bez oporu.

15.VIII.1920r. - w późnych godzinach wieczornych wieś zajmuje pułk grodzieński.

16.VIII.1920r. - o świcie rozpoczęła się kontrofensywa 27.Dyw. Strzelców wspieranej samochodami pancernymi. O godz. 16 siły polskie (30.pp) przy wsparciu czołgów i artylerii wyparły bolszewików ze wsi.

WINNICA (wieś gm., 13 km na płd.-zach. od Pułtusa, pow. pułtuski, woj. mazowieckie)

- W kruchcie kościoła parafialnego, znajduje się tablica z napisem: "Polegli na polu chwały odpierając z granic państwa polskiego pod wodzą Józefa Piłsudskiego nawałę najeźdźców w latach 1918-1920...(wymieniono 22 nazwiska)...".

WIOSKA RADZYMIŃSKA (w 1920r. była to osada położona przy szosie warszawskiej, między Radzyminem a wsią Cegielnią; obecnie w granicach m. Radzymin, są to okolice cm. wojskowego przy ul. Warszawskiej 60.).

Patrz RADZYMIN.

WIŚNIEW (wieś nad rz. Rządzą, ok. 8 km na płn.-zach. od Kałuszyna, woj. siedleckie - lub: wieś gm., ok. 11km na płd. od Siedlec, woj. siedleckie)

- Cmentarz rzymskokatolicki: znajdują się tu groby żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r.

WIŚNIEWO (wieś gm., ok. 7 km na płd.-zach. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)

- Patrz - WYSZYNY.

WŁOCLAWEK (m. pow. nad Wisłą przy ujściu rz. Zgłowiączki, woj. kujawsko-pomorskie) 16-18.VIII.1920r. - 15.Dyw. "Kawkor" Gaja szturmowała most we Włocławku i przecięła ważną linię kolejową między Warszawą a Gdańskiem. Po stronie polskiej zginęło ponad 40 żołnierzy.

- We wrześniu 1920r. zawiązał się Komitet Grzebania Poległych, który pochował poległych obrońców Włocławka na Wzgórzu Szpetalskim. Komitet przekształcił się w Komitet Budowy Pomnika Obrońców Wisły 1920r. Pomnik ze składek społecznych, wg projektu artysty warszawskiego Sokołowskiego, został odsłonięty 1.X.1922r. W 1939r. hitlerowcy pomnik wysadzili w powietrze. W listopadzie 1988r powstał Obywatelski Komitet Odbudowy Pomnika Poległych Obrońców Wisły 1920r. we Włocławku. Pomnik odbudowano i 18.VIII.1990r. nastąpiło uroczyste odsłonięcie. Na frontonie pomnika napis: "POLEGŁYM/OBROŃCOM WISŁY / 1920". Z tyłu pomnika, na marmurowej płycie, napis: "W LATACH 1988-1990 / ZE SKŁADEK SPOŁECZEŃSTWA / WŁOCLAWKA / OBYWATELSKI KOMITET / ODBUDOWY POMNIKA POLEGŁYCH / OBROŃCÓW WISŁY 1920 / ODBUDOWAŁ POMNIK / ZNISZCZONY PRZEZ / OKUPANTA HITLEROWSKIEGO / W 1940 R". Za pomnikiem znajduje się marmurowa płyta z wyrytym krzyżem ze starego pomnika. W tylnej części murku okalającego pomnik wmurowana jest tablica ustawiona w 1981r. przez Zarząd Regionu NSZZ "Solidarność" z napisem: "W HOŁDZIE OBROŃCOM WISŁY / 1920 R / W TYM MIEJSCU STAŁ POMNIK / WYBUDOWANY PRZEZ SPOŁECZEŃSTWO / WŁOCLAWKA POLSKIM ŻOŁNIERZOM / BOHATEROM OBRONY WISŁY Z 1920 R / ZBURZONY PRZEZ AGRESORÓW".

- ul. Obrońców Wisły 1920r. (jest to ulica dojściowa do pomnika "Poległym Obrońcom Wisły 1920", d. ul. Zdrowotna, nazwę historyczną tej ulicy przywrócono decyzją MRN z dn 8.V.1989r.)

WŁODAWA (m., woj. lubelskie)

17.VIII.1920r. - 3.DPLeg opanowała Włodawę i działając w kierunku Brześcia rozbiła kilka pododdziałów z 58.Dyw. Strz. z Grupy Mozyrskiej.

WOLA GUŁOWSKA (wieś nad rz.Czarną, ok. 24 km na płn.-zach. od Kocka, woj. siedleckie)

WOLA SZYDŁOWSKA (wieś, ok. 8 km. na płd.-wsch. od Mławy, woj. mazowieckie)

Patrz - WYSZYNY.

WOŁOMIN (m. pow., woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - miasto znajdowało się na I linii polskich umocnień. Fortyfikacje ciągnęły się wzdłuż płn.-wsch. obrzeża miasta, w przybliżeniu wzdłuż drogi Czarna - Lipiny - Skazówka (od kilkuset do ok. 1,5 km na płd.-zach. od linii wyznaczonej tą drogą). Pozycje te bronione były przez 47pp płk. Józefa Szczepana z 11.DP.

14.VIII.1920r. - ok. godz. 4.00 radziecki 237. pułk z 79.Bryg. strzelców uderza na miasto bez powodzenia. 12.kompania 47.pp, broniąca pozycji na płd. skraju miasta atakuje cofające się z Ossowa oddziały bolszewickie.

15.VIII.1920r. - drugi szturm na miasto o godz. 17,30 przeprowadziły cztery brygady ze składu 2.Dyw. Strzeleckiej. Broniący się 47.pp wspierany przez pociągi pancerne "Mściciel" i "Paderewski" odparł atak.

16.VIII.1920r. - trzeci atak 17.Dyw. Strzelców także został odparty.

- Na skwerze im. Józefa Piłsudskiego (przy stacji PKP, po prawej stronie jadąc z W-wy) znajduje się pomnik żołnierzy polskich poległych w sierpniu 1920r., odbudowany w 1985r. Na pomniku napis:

"OBROŃCOM / OJCZYZNY / WOŁOMIN", nad nim orzeł bez korony, a poniżej napisu - medalion z podobizną J. Piłsudskiego.

WÓLCZYŃSKIE (przysiółek, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - Patrz ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE.

WÓLKA RADZYMIŃSKA (wieś ok. 5 km na zach. od Radzymina, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na bezpośrednim przedpolu II linii polskiej obrony.

14.VIII.1920r. - rano we wsi doszło do starć wojska polskiego z patrolami bolszewickimi, które wycofały się. Nieco później (wykorzystując lukę pomiędzy 46. i 48.pp) 81. Bryg. Strzelców zajęła wieś. Po południu dwa bolszewickie pułki tu stacjonujące zaatakowały Radzymin odbity w tym czasie przez Polaków.

14/15.VIII.1920r. - po północy 81. Bryg. Strzelców rozpoczęła nieudane natarcie na Nieporęt. Nad ranem 81. Bryg. powróciła do wsi na pozycje wyjściowe, skąd została wyparta ok. godz. 7 przez oddziały 10.DP.

- We wsi znajduje się ogrodzony, granitowy obelisk zwieńczony krzyżem (bez napisów), który postawiono dla upamiętnienia wydarzeń z sierpnia 1920r.

WYSOKIE MAZOWIECKIE (m. pow. nad rz. Brok, woj. podlaskie)

1920r. - członkiem komitetu rewolucyjnego był Marcei Nowotko.

WYSZKÓW (m. pow., woj. mazowieckie)

13.VIII.1920r. - Feliks Dzierżyński telegrafuje do Lenina informując go o sytuacji na froncie i nastrojach Polaków.

- ul. Nadgórze. Cmentarz rzymskokatolicki (położony w pld.-wsch. części miasta, ok. 400 m od kościoła): w środkowej części cmentarza (kwatery L), po lewej stronie, zbiorowa MOGIŁA żołnierzy polskich poległych w 1920r., z granitowym pomnikiem w kształcie bloku, otoczona niskim ogrodzeniem z granitowych słupków zwieńczonych formą Krzyża Walecznych, połączonych żelaznymi łańcuchami. Na pomniku widnieje napis: "POLEGLI ZA OJCZYZNĘ / + / W WALKACH Z BOLSZEWIKAMI / POD WYSZKOWEM W SIERPNIU 1920 R. / Ś+P / R.GETIS POR. 201 OCH.P. / KOMOROWSKI P.P. KOWIEŃ.P. / SZYDEŁKIEWICZ POR. ARTYLERII / S.USZAKIEWICZ POR. 35 P. / GRABAŁOWSKI P.P 35 P. / M.TOMASZEWSKI P.P.35 P. / J.MIELCZAREK 15 NIEZNANYCH / A.WOŁOWSKI P.P 16 NIEZNANYCH / ZAMORDOWANYCH / PRZEZ CZREZWYCZAJKĘ / CZEŚĆ ICH PAMIĘCI!" U stóp pomnika marmurowa tablica z napisem: "NARODY / TRACĄ PAMIĘĆ / TRACĄ ŻYCIE!"

Na cmentarzu (kwatery M-41) znajduje się grób księdza Wiktora Mieczkowskiego proboszcza wyszkowskiego w latach 1915-1935. Bohaterskiego duszpasterza z czasów wojny z bolszewikami.

- ul. Białostocka 12. Stara plebania przy kościele pw. św. Idziego. Na frontowej ścianie, po lewej stronie wejścia, wmurowana jest tablica z brązowo-ciemnego marmuru z wyrytym napisem: "KSIĘDZU/ PROBOSZCZOWI KANONIKOWI/ WIKTOROWI MIECZKOWSKIEMU/ OBYWATEŁOM WYSZKOWA/ UCZESTNIKOM WOJNY/ POLSKO-SOWIECKIEJ 1920 ROKU/ KU WIECZNEJ PAMIĘCI/ NASTĘPNYCH POKOLEŃ/ MIESZKAŃCY WYSZKOWA 7 SIERPNIA 2005 ROKU".

- Patrz RYBIENKO LEŚNE (pomnik i ulica).

- W Kościele par. pw. św. Idziego i w budynku Gimnazjum były przed II woj. św. umieszczone tablice upamiętniające rok 1920, a zniszczono je w okresie powojennym.

WYSZYNY (wieś ok. 8 km na pld. od Mławy, pow. mławski, woj. mazowieckie)

22.VIII.1920r. - w ciężkim boju pod Wyszynami "Kawkor" Gaja wraz z resztkami 18., 53. i 54.dyw. strzelców z IV Armii Czerwonej przełamał ugrupowanie polskiej 18.DP i otworzył sobie drogę na Szydłowo - Dąbsk - Grabowo.

- Cmentarz grzebalny. Znajduje się tu grób z napisem: "Śp. Bolesław Bańkowski, ułan 203p. ułanów, ur. 1900r. poległ 20 sierpnia 1920r."

- Cmentarz przykościelny. Pochowano tu poległych, zwiezionych z Woli, Wiśniewa i Żarnówka. Na pomniku ks. Szulborskiego jest napis: "Dobry Pasterz duszę swoją daje za owce swoje. Jan X w.11. Śp. ksiądz Stanisław Szulborski proboszcz parafii Wyszyny urodzony w 1865r. zamordowany przez bolszewików dnia 22 sierpnia 1920r. Strapiona parafia ten pomnik stawia." Obok grobu ks. Szulborskiego znajdują się dwie mogiły żołnierskie z tablicami i napisem: "Śp. Bohaterskim 16

żołnierzom 49pp poległym w 1920r. za wiarę i Ojczyznę w walce z bolszewikami. Społeczeństwo gminy Stupsk."

- W kościele parafialnym znajduje się marmurowa tablica z napisem: "Śp. ks.Stanisław Szulborski, Ignacy Przystup, Roman Sobczak, Franciszek Lewandowski, Stanisław Skowroński. W 10 rocznicę niepodległej Polski poległym w jej obronie. Kamień ten na wieczną pamiątkę kładą parafianie wyszyńscy 11.XI.1918-11.XI.1928."

WYSZOGRÓD (m. gm. na prawym brzegu Wisły, pow. płocki, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - na przedpolu miasta stacjonowało zgrupowanie WP w celu obrony przeprawy przez Wisłę.

ZABŁUDÓW (m. gm. nad rz.Rudnią, ok. 17 km na pld.-wsch. od Białegostoku, pow. białostocki, woj. podlaskie)

20.VIII.1920r. - zajęcie miasta przez WP.

- Stary cmentarz. Na tyłach cmentarnej kaplicy św.Rocha umieszczona jest tablica z napisem: "POLEGŁYM ZA OJCZYZNĘ / SYNOM ZIEMI ZABŁUDOWSKIEJ / 1918-1920 / RODACY /... (wymieniono 11 nazwisk)..."

ZALUBICE (ob. STARE ZAŁUBICE, wieś na pñ. brzegu rz.Rządzy przy ujściu do Jez.

Zegrzyńskiego, ok. 6 km na pñ.-zach. od Radzymina, gm. Radzymin, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - wieś znajdowała się na zewnątrz polskich linii obronnych (ok. 0,5 km).

12.VIII.1920r. - czołowe oddziały 21.Dyw. Strzelców Smolina osiągnęły rejon wsi.

13.VIII.1920r. - wieś była punktem koncentracji 21.Dyw. Strzelców przed planowanym atakiem na Warszawę.

16.VIII.1920r. - wieś ponownie była punktem koncentracji 63. Bryg. Strzelców.

ZAMBRÓW (m. nad rz. Jabłonką, woj. łomżyńskie)

ZAMOSTKI WÓLCZYŃSKIE (d.nazwy: MOSTKI WÓLCZYŃSKIE, WÓLCZYŃSKIE;

przysiółek po zach. stronie szosy Struga-Nieporęt, ok. 6km od skrzyżowania w Strudze, ok. 1 km na pld. od Wólki Radzyńskiej, woj. mazowieckie)

15.VIII.1920r. - przed świtem, ok. godz 3.00 1.bat. 28.pp (1.baon 28. pułku strzelców kaniowskich) por.Stefana Pogonowskiego wyrusza w kierunku Słupna, a następnie skręca w stronę Zamostków Wólczyńskich. Z rejonu osady uderza na nich ogień z broni ręcznej i maszynowej. Por. Franciszek Noworolnik rozwinął 4.komp. i po krótkim boju pokonał ubezpieczenie 242.pułku strzelców radzieckich znajdującego się w Wólce Radzyńskiej. Po opanowaniu Zamostków por. St. Pogonowski stojąc na skarpie od strony Wólki Radzyńskiej został śmiertelnie trafiony w trakcie wydawania rozkazów. Dowództwo batalionu przejął por. Jerzy Boski. Batalion rozwinął się wzdłuż szosy i prowadził walkę z 242. pułkiem strzelców oczekując na nadejście pozostałych sił 28.pp z Nieporętu oraz nawiązanie łączności z oddziałami polskimi w Słupnie.

- Na skarpie, po zach. stronie szosy, którą przecina droga z Zamostków (ob. biegnie nią szlak zielony) znajduje się pomnik kpt. Stefana Pogonowskiego i jego żołnierzy poległych 15.VIII.1920r.

ZAWADY (wieś nad rz. Rządzą, ok. 4 km na pñ.-wsch. od Radzymina, pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

12/13.VIII.1920r. - w nocy ściągnięto na I linię obrony polskiej znajdujące się we wsi wysunięte placówki.

13.VIII.1920r. - rankiem ze wsi rozpoczął się pierwszy szturm wojsk bolszewickich na polskie pozycje. Wieś znajdowała się w rękach nieprzyjaciela do 17 sierpnia tj. do zakończenia walk w tym rejonie.

ZAWADY (wieś gm., ok. 9 km na pld.-zach. od Tykocina, pow. białostocki, woj. podlaskie)

- Cmentarz rzymskokatolicki tzw. "nowy" (usytuowany poza wsią, po lewej stronie drogi z Konopek do Jeżewa, ok. 1 km od kościoła): kamienna rzeźba Chrystusa na grobie Antoniego Maleszewskiego, zamęczonego przez bolszewików (zm. w sierpniu 1920r.).

ZAWADY (obecnie POPIELŻYN-ZAWADY, wieś na prawym brzegu rz.Wkry, woj. mazowieckie)

14.VIII.1920r. - w rejonie wsi duże straty poniosła Bryg. Syberyjska płk K.Rumszy, a radziecka 11.Dyw. Strzelców przedostała się na zachodni brzeg Wkry.

ZĄBKI (m., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - osiedle na zapleczu działań obronnych pod Radzyminem. Tu odbywała się koncentracja niektórych oddziałów biorących udział w walkach.

- Cmentarz parafialny. Znajduje się tu pomnik zwieńczony orłem w koronie z następującym napisem na dolnej części obelisku: "POLEGŁYM / W OBRONIE OJCZYZNY / W SIERPNIU 1920 R. / NA

WIECZNĄ RZECZY PAMIĄTKĘ.". Pomnik wystawiony został w latach międzywojennych przez mieszkańców gminy Wawer.

- ul. ks. Ignacego Skorupki. Patrz OSSÓW.

ZEGRZE (wieś, gm. Wieliszew, pow. legionowski, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - znajdująca się na prawym brzegu Narwi niewielka twierdza stanowiła jeden z najsilniejszych punktów polskiej obrony. Pod względem fortyfikacyjnym Zegrze podlegało płk. Berezowskiemu i znajdowało się w obszarze operacyjnym 5. Armii gen. W. Sikorskiego. Przed rozpoczęciem walk w Zegrzu mieścił się duży skład materiałów fortyfikacyjnych.

16-18.VIII.1920r. - zacięte walki toczyły się pomiędzy 6.i 56.Dyw. Strzelców ze składu III Armii sowieckiej kom. W.S. Łazarewicza, a 11.Dyw. Piechoty płk. Bolesława Jaźwińskiego i Brygadą Syberyjską płk. Kazimierza Rumszy. Wojska polskie wyparły wojska sowieckie z Zegrza na pñ. -wsch.

ZEMBRÓW (wieś nad rz. Cetynią, ok. 15km na pñ. od Sokołowa Podl., gm. Sabnie, pow. sokołowski, woj. mazowieckie)

- Cmentarz parafialny. Znajdują się tu groby żołnierzy polskich poległych w wojnie 1920r..

ZIELONA (osiedle we wsch. części m. Wesola, pow. miński, woj. mazowieckie)

ZIELONKA (m., pow. wołomiński, woj. mazowieckie)

VIII.1920r. - przez ten teren przechodziła II linia obrony polskiej.

13.VIII.1920r. - w rejonie Zielonka - Turów stacjonował pułk wileński.

- ul. ks. Ignacego Skorupki. Patrz OSSÓW.

ŻELECHÓW (m. gm. w pobliżu rz. Wilga, pow. garwoliński, woj. mazowieckie)

16.VIII.1920r. - polska 16.DP płk. Aleksandra Ładosia zajmuje miasto.

ŻERKÓW (m. gm., pow. jarociński, woj. wielkopolskie)

- W rynku na pomnik (zwieńczonym krzyżem) „Braciom poległym za Wolność i Ojczyznę” umieszczona jest tablica z piaskowca z wrytym napisem: „A jeśli komu droga otwarta do nieba,/ Tym co służą Ojczyźnie ...”/ J. Kochanowski/ (krzyż z datami 1918, 1919)/ 1914-1918/ I WOJNA

ŚWIATOWA/ - x - / 1918-1919/ POWSTANIE WIELKOPOLSKIE/ - x - / 1920/ WOJNA POLSKO-ROSYJSKA/ - x - /1939-1945/ II WOJNA ŚWIATOWA / - x - / OFIARY SYSTEMU/ TOOTALITARNEGO/ CZEŚĆ ICH PAMIĘCI".

ŻMIJEWKO (wieś ok. 5 km na pñ. od Brodnicy, „pow. brodnicki, woj. kujawsko-pomorskie)

15.VIII.1920r. - patrz BRODNICA.

ŻÓŁTKI (wieś k.Choroszczy, ok.14 km na zach od Białegostoku, pow. białostocki, woj. podlaskie)

- We wsi znajduje się pomnik w kształcie obelisku zwieńczonego oszkloną figurą Matki Boskiej. Na cokole umieszczone są dwie tablice. Tuż u podnóża obelisku mała tablica z napisem: "POLEGŁYM ZA/ OJCZYZNĘ/ W LATACH/ 1918-1920". Poniżej większa tablica poświęcona obrońcom przeprawy przez Narew we wrześniu 1939r. Pomnik ten wzniesli w 1855r. żołnierze rosyjscy swoim poległym kolego z pułku. Wiosną 1934r. mieszkańcy wioski przenieśli ten pomnik w obecne miejsce, odremontowali i postanowili, że będzie to pomnik ku czci zwycięstwa wojsk polskich na rzece Narwi podczas wojny polsko-bolszewickiej w 1920r. Wtedy to na zwieńczeniu pomnika, gdzie przedtem była kula (lub krzyż?), ustawiono gipsową figurę Matki Boskiej. Umieszczono także tablicę z napisem: "POLEGŁYM ZA/ OJCZYZNĘ/ W LATACH/ 1918-1920". W 1985-89 przeprowadzono renowację pomnika. Wykonano ramkę ochronną ze szkła dla figury Matki Boskiej oraz umieszczono drugą tablicę, poświęconą bohaterskim obrońcom odcinka Żółtki we wrześniu 1939r., którzy bronili przeprawy przez Narew.

ŻUROMIN (m. pow. w pobliżu rz. Wkra, woj. mazowieckie)

21.VIII.1920r. - W lesie koło Żuromina, tuż przed świtem, kawaleria gen. Orlicz-Dreszera natknęła się na "Kawkor", nie walcząc, a gdy nastał dzień "Kawkor" ucieka.

ŻYRARDÓW (m. pow. nad rz. Pisia, woj. mazowieckie)

- ul. Cmentarna. Cmentarz grzebalny: groby żołnierzy polskich poległych w 1920r.

ŻYWIEC (m. pow., woj. śląskie)

• ul. T. Kościuszki róg ul. Zamkowej (dz. Śródmieście). Na wolnostojącej dzwonnicy, murowanej z kamienia, od strony ul. Zamkowej wmurowana jest tablica z napisem: "W obronie wolnej Polski przeciwko nawałce bolszewickiej/ polegli na polu chwały synowie miasta Żywca/ Błaszczyński Władysław szewc * 17.IX.1890/ Cabak Rudolf woźnica * 24.VI.1901/ Miodomski Mieczysław student gimn. * 21.IX.1896/ Pepera Włodzimierz student gimn. * 31.III.1900/ Sroka Eugeniusz student gimn. * 25.VII.1901/ Stasica Franciszek rolnik * 29.X.1900/ Winczewski Stanisław rymarz * 10.XI.1900/ Wisiński Jan rzeźnik * 14.VI.1899/ Ku wiecznej Ich pamięci kładzie tę tablicę miasto Żywiec."

Warszawa, dn. 5 września 2019